

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Eesti keele osakond

Teele Liisi Szava-Kovats

HEA JA KURJA VÕITLUS.
GÜMNAASIUMI VALIKKURSUSE „MÜÜT JA KIRJANDUS“
KONTSENTRILINE KÄSITLUSVÕIMALUS

Magistritöö

Juhendaja Liina Lukas

TARTU 2016

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Valikkursus „Müüt ja kirjandus“	6
1.1. Kursuse „Müüt ja kirjandus“ õpitulemused, õppetegevused ning õppesisu	6
1.2. Kontsentiline kirjandusõpetus	11
1.3. Kursuse „Müüt ja kirjandus“ ainelised põhimõisted.....	14
1.3.1. Müüt kirjandusõpetuse kontekstis.....	14
1.3.2. Arhetüübi mõiste.....	17
1.3.3. Intertekstuaalsus.....	18
2. Hea ja kurja võitlus müüdis ja kirjanduses.....	20
2.1. Hea ja kurja võitlus kui müüt.....	20
2.2. Iobi raamat	22
2.3. „Faust“	25
2.4. „Kalevipoeg“.....	27
2.5. „Meister ja Margarita“	32
3. Töölehed. Koostamise põhimõtted ja selgitused.....	35
3.1. Sissejuhatav materjal	35
3.1.1. Töömaterjal Karen Armstrongi „Lühike müüdi ajalugu“ põhjal	36
3.1.2. Müüdi mõiste ja selle erinevad tõlgendusvõimalused.....	43
3.1.3. Mis on müüt? Müüt ja inimene	46
3.1.4. Töömaterjal F. Tuglase novelli „Poet ja idioot“ põhjal.....	48
3.2. Hea ja kurjuse müüt käsitletavates teostes.....	51
3.2.1. Iobi raamat ja Faust.....	51
3.2.2. Mefistofelese ja Wolandi võrdlus.....	55
3.2.3. Jumal ja Saatan kirjanduses.....	59
3.2.4. Kalevipoeg. Allmaailm ja võitlus Sarvikuga	63
Kokkuvõte.....	72
Summary. The Conflict between Good and Evil. Concentric Integration for the Course „Myth and Literature“	75
Kirjandus.....	77
Lisa 1. Katkend F. Tuglase novellist „Poet ja idioot“	81

Sissejuhatus

Gümnaasiumi kirjandusõpetuse valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ õpetamiseks on pärast uue riikliku õppekava jõustumist 2011. aastal ilmunud kaks õpikut. Esimene neist ilmus pealkirja all „Müüdi anatoomia“ 2013. aastal (autor Monika Undo), teine õpik 2015. aasta lõpus pealkirjaga „Müüt ja kirjandus“ (autorid Peeter Espak ja Loone Ots). Valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ lühikirjelduse järgi on kursuse peamine eesmärk näidata müüdi seoseid ilukirjanduse ja kultuuriga. Kursuse õppeprotsessi kirjelduses on öeldud: „Müüdi ja kirjanduse suhetele keskendumine võimaldab avastada nende seoseid, leida ajatuid arhetüüpe nende ajalikes avaldustes, mõista intertekstuaalseid suhteid ning maailmakirjanduse ja folkloori ühtsust. Müüdi kaks poolt – loolisuus ja tunnetuslikkus – annavad hea võimaluse vanade lugude kaudu uurida väärtuste jäävust ja muutumist ajas ning mõtestada maailma oma elukogemusest lähtuvalt.“ (KÕK). Selleks, et kirjandustunnis väärtuste jäävust ning muutumist ajas uurida, on töö autori arvates vajalik keskenduda ühele müüdile korraga ning erinevaid ilukirjandustekste omavahel võrrelda, et õpilasel tekiks müüdist terviklik pilt. Seni valikkursuse jaoks ilmunud kirjandusõpikud sisaldavad küll näiteid, kuidas üks müüt erinevates tekstides avaldub, kuid erinevate tekstide võrdlemine omavahel on seni jäänud tagaplaanile. Valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ sisukirjelduses on sätestatud, et kursuse jooksul tuleb uurida „võrdlevalt arhetüüpsete tegelaste või kujundite väljendust eri maade müüdi loomes ja ilukirjanduses“ (GRÕK 2011, lisa 1: 33). Magistritöö pakub välja võimaluse, kuidas valikkursust üles ehitada viisil, et ühele müüdile keskendumine sisaldaks ka võimalust ilukirjanduslike tekstide omavahel võrrelda.

Käesolev magistritöö pakub välja ühe võimaluse, kuidas valikkursust üles ehitada lähtuvalt kontsentrisest kirjandusõppest. Kursuse keskmes on üks müüt, mille edasiarendusi kirjandustekstides uuritakse. Hea ja kurja võitluse müüt annab võimaluse käsitleda ka eetikat ja moraali puudutavaid küsimusi. Ilukirjanduse kaudu saab vaadelda ja analüüsida, kuidas need küsimused on ajastute lõikes muutunud ning kuidas hea ja kurja võitluse müüti on vorminud eri ajastute filosoofilised, eetilised või esteetilised tõekspidamised.

Magistritöö jaotub kolme ossa. Esiteks on antud ülevaade kirjanduskursusest „Müüt ja kirjandus“ üldiselt. Lähtuvalt gümnaasiumi riiklikust õppekavast on selgitatud kursuse „Müüt ja kirjandus“ õpitulemusi, õpetegevusi ning -sisu. Lahti on seletatud ka võimalused, kuidas saaks kursust teiste õppeainetega lõimida. Gümnaasiumi uus ainekava tõi kaasa uued õpetuslikud põhimõtted, sh on soovituslik kasutada kirjandusteoste puhul võrdlevat käsitlust ning kontsentrilist lähenemist. Kontsentriiline kirjandusõpetus tähendab, et erinevaid tekste käsitletakse kirjandustunnis temaatilise, žanrilise või muu kontsentrilise määratluse alusel (Org 2012: link 40). Magistritöö jaoks koostatud headuse ja kurjuse vahelise võitluse müüti käsitlev näidismaterjal on olemuselt kontsentriiline. Esimeses peatükis on antud ülevaade kursuse „Müüt ja kirjandus“ põhilistest ainelistest mõistetest. Need on mõeldud kirjandusõpetajale põhjalikuma ülevaate saamiseks. Magistritöö teine osa on suunatud samuti aineõpetajale ja kirjeldab hea ja kurja võitluse müüdi avaldumist kasutatud ilukirjandustekstides (Iiobi raamat, „Faust“, eepos „Kalevipoeg“ ning „Meister ja Margarita“). Üheks peamiseks maailmakirjanduse tüvitekstiks on piibel, mis on sõnastanud mitmeid arhetüüpeid teemasid. Urmas Nõmmiku (2014: 72) sõnul on Iiobi raamat üks peamisi teoseid, mis on aidanud kaasa ainujumala idee küpsemisele ning süvenenud kurjuse probleemi. Iiobi raamatu seosed „Faustiga“ on hõlpsasti leitavad, kui võrrelda mõlema proloogi, kus Jumala ja saatana vahel sõlmitakse kokkulepe inimese üle. Mõlema puhul usub Jumal inimese headusse, nn jumalikku poolde, mis ei luba tal sattuda saatana meelevalla. „Fausti“ käsitlemine viib edasi romaanini „Meister ja Margarita“, kus saatanlikud jõud on olemuselt sarnased, kavatsedes kurja, kuid tekitades head. Valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ kirjeldus näeb ette, et kirjandusteoste käsitlemisel võib rakendada ka psühholoogilisi või semiootilisi analüüsi- ning tõlgendusvõimalusi (GRÕK 2011, lisa 1: 33). Psühholoogilise analüüsi kaudu on koostatud õppevaras lähenetud eeposele „Kalevipoeg“. Saksa psühholoogi Peter Peterseni „Kalevipoja“ kohta kirjutatu põhjal on võimalik vaadelda Kalevipoja võitlust Sarvikuga (ehk hea ja kurja võitlust) inimese psühholoogiast lähtuvalt. Peterseni jaoks on „Kalevipoja“ puhul oluline Sarviku kui kurjuse aheldamine (piiramine), mitte hävitamine (Petersen 2003: 2560). Taoliste küsimuste üle klassis arutamine pakub õpilastele mõtteainet, kuidas kurjusega maailmas toime tulla ning kas kurjust on üldse võimalik maailmast hävitada.

Hea ja kurja teema üle arutamine on lisaks kirjandusõpetusele oluline väärtuskasvatustlikust küljest. Hea ja kurja temaatika on pidevalt aktuaalne ning kajastub erisugustes meediumides (film, reklaamindus, ajakirjandus jne), millega õpilane kokku puutub, mis teevad selle tema jaoks oluliseks ning huvipakkuvaks. Ettekujutus headusest on püsivalt jääv, kuid kurja avaldumisvormid muutuvad ajas ning moderniseeruvad. Tegemist on müüdiga, mis võiks õpilasi huvitada.

Töö kolmas osa sisaldab kursuse tarvis loodud töölehti ning nende juurde käivaid selgitusi.

Magistritöö eesmärgiks on ärgitada õpetajat valikkursusele „Müüt ja kirjandus“ lähenema viisil, et korraga oleks vaatluse all üks müüt korraga. Töölehed ja neile lisatud selgitused pakuvad võimalusi klassitöö läbiviimiseks, pakkudes välja harjutusi ning ülesandeid ja suunavaid küsimusi klassiarutelu tekitamiseks. Gümnaasiumi valikkursus „Müüt ja kirjandus“ sisaldab rohkelt teemasid ja teoseid, mistõttu tuleb teemaderingi millegi alusel kitsendada eeldusel, et kõik õppe-eesmärgid oleksid kursuse lõpus saavutatud. Käesoleva töö jaoks koostatud õppematerjalide kogumik on üks võimalus, kuidas ühe müüdi kaudu saab õpet läbi viia. Koostatud materjalide eeskujul saab käsitleda loomulikult ka teisi müüte. Üheks võimaluseks on kogu valikkursus ehitada üles teemaringide kaupa, st liikuda ühelt müüdilt teisele. Sellisel juhul oleks võimalik rääkida samast kirjandusteosest eri müütidest lähtuvalt ja pideva ülekordamise kaudu kinnistuvad teadmised ilukirjandusteose kohta paremini.

1. Valikkursus „Müüt ja kirjandus“

1.1. Kursuse „Müüt ja kirjandus“ õpitulemused, õppetegevused ning õppesisu

Selleks, et kursuse „Müüt ja kirjandus“ õppevara vastaks laiemas plaanis õppekava üldises osas sätestatud õpitulemuste ning kitsamas plaanis kursuse enda õpitulemustega, tuleb esmalt vaadelda tulemuste sisulisi rõhuasetusi, sh nende kattuvusi. Kentsentriilisest kirjandusõpetusest lähtuvalt tuleks arvesse võtta, et mitmeid kirjanduskursusel käsitletavaid teoseid ja/või teemasid saab käsitleda teistel kirjanduskursustel või õppeainetes. Seega on oluline vaadelda, kuidas antud kursuse sisu saaks lõimida teiste õppeainetega. Käesolev töö pakub välja ühe võimaluse, kuidas kursust läbi viia. Kursuse reaalne sisu lähtub paljuski eelnevalt õpitust. Sellele viitab ka kursuse „Müüt ja kirjandus“ õppeprotsessi kirjeldus, mille järgi pole terviklikult käsitlevate teoste nimekiri suletud (õpetaja võib teha oma valiku ka oma lugemiskogemusest või uudiskirjandusest lähtuvalt), kuid soovituslik on valikupõhimõte, et kui „nimekirjas olevast koolikirjanduse klassikast, nn juurtekstidest, on mõni, mida eelnevate kirjanduskursuste jooksul pole käsitletud, loetaks need läbi valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ jooksul“ (KÕK). Seega on kursuse sisu küllaltki vaba, kuid joondub siiski aluspõhimõtetest, mida sätestavad peaaesjalikult kursuse õpitulemused.

Kursuse peamiseks, kõiki õpitulemusi ühendavaks teguriks on ilukirjanduse lugemine müüdist lähtuvalt, st kursusel osalev õpilane peab oskama läheneda kirjandusele müüditemaatika valguses. Oluline on õppida kirjanduses ära tundma mütoloogilisi elemente, arhetüüpe ning intertekstuaalsust. Sellele viitavad kõik õpitulemuse alapunktid, v.a viimane („õpilane on terviklikult läbi lugenud ning analüüsinud vähemalt neli proosa- või draamateost“ (GRÕK 2011, lisa 1: 33)), mis on ainukesena kvantitatiivset laadi ning kõikidele kirjanduskursustele omane. Kursuse „Müüt ja kirjandus“ õpitulemused on vastavalt riiklikule õppekavale järgmised: õpilane (1) kirjeldab mütoloogilisi elemente eestlaste maailmapildis; (2) teab eesti rahvuseepose sünnilugu ja sisu ning kultuuri- ja rahvusloolist tähtsust; (3) selgitab müüdi kui arhetüüpse žanri ja tänapäeva müütide olemust ning mõtestab pärimust õpitust ja iseenda kogemusest lähtuvalt; (4) nimetab arhetüüpeid müüdimotiive ja leiab neid

käsitlevatest ilukirjandusteostest; (5) tunneb loetud müütide ja arhetüüpsete tegelastega seotud narratiive ja motiive ning leiab neid käsitlevatest ilukirjandusteostest; (6) analüüsib kirjandusteoste teemat, süžeed ja tegelasi nii müüdimotiividest kui ka eetilistest ja esteetilisest väärtustest lähtuvalt; (7) tunneb ära ja analüüsib folkloorse pärandi kasutamist autoriloomingus ning selgitab kirjandus(teos)e tähenduse muutumist ajas; (8) on terviklikult läbi lugenud ja analüüsinud vähemalt neli proosa- või draamateost. (GRÕK 2011, lisa 1: 33) Õppe ja kasvatuseesmärgid kattuvad sisult õpitulemustega, tuues keskmesse müüdi ning selle seosed ilukirjanduse ja kultuuriga, intertekstuaalsed suhted ning väärtuste jäävuse ning muutumise analüüsi (sh enesekogemusest lähtuvalt) (GRÕK 2011, lisa 1: 33).

Kursuse „Müüt ja kirjandus“ eesmärgid ja sihid ühtivad osaliselt (mõned otsesemalt, mõned kaudsemalt) ka kirjandusõppe üldiste õppe-eesmärkide ning õpitulemustega. Selle esimeses punktis sätestatakse, et kirjandusteose analüüsi tuleks teha „ajastu kultuuritervikus, seoses ajaloo, kunsti ja filosoofiaga“ (GRÕK 2011, lisa 1: 6). Sisuliselt sarnane õpitulemus on sätestatud antud kursuse seitsmendas alapunktis, mille järgi õpilane selgitab kirjandus(teos)e tähenduse muutumist ajas (GRÕK 2011, lisa 1: 33). Kirjandusõpetuse võimalike õppetegevustena on kaheksandas punktis toodud sisse arhitekti mõiste, mille järgi võiks kirjandusaines leida arhitektuaalseid seoseid süžeedes, tegelastüüpides, motiivides ning väljendites. Kursuse „Müüt ja kirjandus“ mitmed õpitulemused (alapunktid 3, 4, 5 ja 6) kätkevad endas sisult samasugust eesmärki. Kirjandusõpetuse üldiste eesmärkide puhul on välja toodud seostamine varasema lugemiskogemusega (GRÕK 2011, lisa 1: 6), millel on samuti antud kursusega kaudne seos – intertekstuaalsuse ja arhetüüpide leidmise puhul tuleb paratamatult erinevaid kirjandustekste omavahel võrrelda. Kirjandusõpetuse soovituslikes tegevustes peetakse oluliseks tekstide võrdlemist ning erinevate narratiivide vaheliste seoste leidmist (GRÕK 2011, lisa 1: 6).

Gümnaasiumi valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ õppesisu koondab enda alla kolm suuremat teemaderingi, millest esimene kannab pealkirja „Müüt, muistend, muinasjutt“, kus tõuseb esile kursuse nimateema – müüt. Välja tuuakse ka muistendi ja muinasjutu osakaal, kuid seda kõike müüdi kontekstis. Nii on täpsustavate teemade all toodud välja

maailma loomise müüdid ja muistendid, eri rahvaste loomismüüdid ning Friedrich Robert Faehlmanni müütilised muistendid. Teiseks teemaks on „Pärimus kirjanduses“, mis käsitleb nii antiikkirjandust kui ka tänapäeva kirjandust. Selle alla on koondatud erinevate rahvaste eeposed (sh keskaegsed kangelaseeposed), piibli müüdid ja rahvapärimus. Oluline koht on ka tänapäeva kultuuril – esile on toodud müüdi kajastumine ideoloogiates ning massikultuuris. Kolmandaks teemaks on „Pärimuse mõtestamine“, mille keskseteks mõisteteks on *arhetüüp* ning *arhitektst*. Rõhutatakse intertekstuaalset kirjandusõpetust, sh tuleb käsitleda arhetüüpseid teemasid ning motiive (nt leping kuradiga, ohverdamine, lahkumine kodust jne), vastandite võrdlust (nt hea ja kuri, põrgu ja paradiis jne). Tekstidele tuleb kursuse jooksul läheneda intertekstuaalselt – teoste sisu tuleb avada teiste tekstide vormilisel või sisulisel taustal. Lisaks arhetüüpsetele müüdimotiividele ning tegelastele tuleb selle teema puhul vaadelda arhetüüpsete sümbolite ning kujundite tähendust. (GRÕK 2011, lisa 1: 33–34)

Kursuse eesmärk on edendada õpilase teksti analüüsimise oskust. Kursuse lõpus oskab õpilane selgitada müütide olemust ning mõtestada õpitut iseenda kogemuse põhjal, analüüsida kirjandusteoste teemat, süžeed ja tegelasi. Sealhulgas on oluline leida seoseid erinevate kirjandusteoste vahel, võttes arvesse kirjandus(teos)e tähenduse muutumist ajas. Riiklikust õppekavast lähtuvalt on oluline, et õpilane oskaks leida tekstist põhiidee ning seda seostada oma elukogemusega. Õpilased oskavad põhjalikult analüüsida kirjandusteoseid ning leida arhetüüpe ning müüte. Gümnaasiumi riikliku õppekava vastava kursuse lühikirjeldus soovib kursust käsitleda 12. klassis, sest kursusel seoste leidmine ja üldistuste tegemine eeldab õppijalt mitmekülgset lugemust ning arenenud lugejaoskusi, head analüüsi-, sünteesi ja hindamissuutlikkust. (GRÕK 2011, lisa 1: 33) Seega on peamiseks õpitegevuseks lugemine ning loetu analüüsimine. Vastavalt gümnaasiumi riikliku õppekavale on oluline, et tunnitegevused ei oleks ühekülgsed. Kirjandustunnid ja sealsed tegevused aitavad loetusse süveneda, seda analüüsida, sünteesida, võrrelda, hinnata ja praktilises tegevuses kasutada, milleks on antud ka mitmeid soovitusi erinevate tegevuste näol. Riikliku õppekava järgi on nendeks kirjandusteose analüüsimine ajastu kultuuritervikus, kirjandusteose kui kirjaniku elu peegelduse ja selle edasiarenduse vaatlemine, teksti struktuuriosade suhete

ja tähenduste uurimine, narratiivi ja tekstiruumi uurimine, võtmesõnade lahtimõtestamine, oma arvamuse ja küsimuste sõnastamine, argumenteerimine, loetu seostamine varem loetud tekstidega, teabe võrdlemine, tekstidevaheliste seoste leidmine (narratiivis, tegelastes, motiivides jne), arhitektuaalsete seoste leidmine. (GRÕK 2011, lisa 1: 6)

Koostatud töölehed suunavad õpilasi nimetatud õpitegevusteni. Töölehtede põhjal saab korraldada kirjandustundides arutelusid, kirjanduskohut ja/või väidelda. Hea ja kurja võitluse müüti erinevate teoste põhjal analüüsidest tuleb õpilastele anda ülevaade ajaloolis-kultuurilisest kontekstist, millesse need teosed kuuluvad, selgitamaks, kuidas ajastu ideed ja hoiakud on müüdikäsitlust vorminud. Ilukirjanduslike tekstide võrdlemine annab õpilastele laiahaardelisema ülevaate – õpilastel tuleb leida tekstidevahelisi seoseid ning analüüsida tegelasi. See kõik muudab õppimise efektiivseks ning annab õpilasele rohkelt võimalusi esitada oma arvamust. Kirjandustundide kavandamisel on tarvilik õpetajal vastavalt õppekavale toetuda lisaks ilukirjandusele paralleelselt ka kirjandusõpet toetavatele metatekstidele, mis arendavad erinevate teabevahendite kasutusoskust, muuhulgas kujundades õpilastes kriitilist suhtumist internetiallikatesse. Õpetlik on lugeda eakohast esseistikat ning kirjanduskriitikat, mis aitab kaasa tsiteerimis- ning refereerimisoskusele. Sealhulgas on kirjanduskriitika lugemine vajalik, kuna see pakub õpilasele ajastust, isikust või kultuurist lähtuvalt erinevaid tõlgendusvõimalusi. Soovituslik on tekste omavahel võrrelda. Lisaks on välja toodud, et kirjandustunnis käsitletut aitavad kinnistada nii suulised kui kirjalikud ülesanded. (GRÕK 2011, lisa 1: 6) Seega on oluline, et tunnitegevused oleksid võimalikult mitmekesised, andes õpilastele võimaluse end nii kirjalikult kui ka suuliselt väljendada.

Gümnaasiumiastme valikkursust „Müüt ja kirjandus“ saab lõimida teiste õppeainetega. Kõige tugevamalt haakub kirjanduskursus (nagu kirjandusõpetus üldse) eesti keele õpetusega. Kursuse jooksul on võimalik õpilastel ise luua erinevaid tekste. Sellele viitavad kursuse õppeprotsessi kirjelduses esitatud näidisõppetegevused, mille põhjal võiks õpilane kirjutada mõne kirjaliku töö või muus vormis kokkuvõtte (KÕK). Igasugustes kirjalikes töödes tuleb vaadelda ka töö õigekirja. Valikkursust „Müüt ja

kirjandus“ saab lõimida religiooniõppega, kuna õppesisu mainib ka piibli müüte ning nende edasiarendust teistes teostes. Religiooni ja kirjanduse seos on välja toodud gümnaasiumi riiklikus õppekavas valikõppeaine „Usundiõpetus“ üldalustes, mille järgi on religioonide ja maailmavaadete tundmine kultuuri mõistmise alus. Kursuse „Müüt ja kirjandus“ läbimine võiks seega kaasa aidata religiooniõpetuse põhimõttele õppida tundma religiooni väljendumist kultuuris ning inimese elus ja ühiskonnas. (GRÕK 2011, lisa 8: 1)

Kursus „Müüt ja kirjandus“ on seotud ka ajalooõpetusega. Kuna kirjandus on paljuski ühiskonna peegeldaja, siis on kirjandusteoste analüüsimise ja mõistmise jaoks oluline vaadelda vastava perioodi ajaloolist konteksti. Kursust võib siduda ka kunstiainetega, kuna käsitletud ajajärgude kunstiteosed võivad olla abiks selle mõistmisel ning aitavad kaasa teoste analüüsile. Lisaks on kunstiteosed abiks arhetüüpsete kujundite ja sümbolite mõistmisel ja kinnistamisel. (GRÕK 2011, lisa 1: 34)

Ilukirjanduslike teoste lugemine ja analüüsimine seob kirjanduskursuse ka gümnaasiumiõppe läbivate teemadega, seda eriti teemadega „Väärtused ja kõlblus“ ning „Kultuuriline identiteet“. Valikkursus „Müüt ja kirjandus“ õpetab ilukirjandusteoseid intertektsuaalselt lugedes jälgima, kuidas eri rahvad ja ajastud on sarnaseid teemasid käsitleanud. Riikliku õppekava järgi taotleb teema „Kultuuriline identiteet“ õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuride mitmekesisust, selle tähtsust inimese kujundajana ning kultuuride muutumist ajaloo vältel (GRÕK 2011). Kirjanduse ja selles avalduvate müütide kaudu on võimalik jõuda kultuuri mõistmiseni ning analüüsides üht müüti eri ajastute valguses, saab vaadelda, kuidas inimeste mõtted ja käitumisviisid on ajas muutunud. Kursus on kaudselt seotud ka teemaga „Teabekeskond“, millega seoses oskab õpilane otsida informatsiooni erinevatest infoallikatest (sh internetist) ning on võimeline seda kriitiliselt hindama. Kursusel saab õppesisu siduda ka teemaga „Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus“, kuna müütides peituv problemaatika kajastub ka tänapäevas, andes tunnis võimaluse arutleda ka tänapäeva ühiskonnas esinevate probleemide üle.

1.2. Kontsentriiline kirjandusõpetus

Gümnaasiumi kirjanduse uue ainekava tulekuga kaasnesid teistsugused kontseptuaalsed rõhuasetused, mis tõid kaasa ka muutused metodoloogias. Faktoloogilise, kirjandusajaloolise ning autorikeskse õpetuse asemel soovitatakse nüüdsest läheneda kirjandusele enam teksti- ja lugejakesksemalt ning rakendada temaatilis-žanrilisemat ning võrdlevat käsitlust. Üks õpetuslikke põhimõtteid, mida uue ainekava kontekstis on soovituslik kasutada, on kontsentriiline kirjandusõpetus. (Org 2012: link 40)

Kontsentriiline kirjandusõpetus tähendab, et erinevaid kirjandusteoseid (sh luulet, proosat, draamat) käsitletakse tundides kõrvutavalt temaatika, kujundi, vormi, stiili või muu kontsentrilise määratluse alusel. Näiteks võiks sõjateema puhul lugeda ja analüüsida võrdlevalt A. Kivikase romaani „Nimed marmortahvilil“ ning E. M. Remarque'i „Läänerindel muutusteta“ või kuradi või vanapagana teema käsitlemisel võrrelda teoseid „Faust“ (J. W. Goethe), „Peter Schlemihli kummaline lugu“ (A. Chamisso), „Meister ja Margarita (M. Bulgakov), „Lituma andides“ (M. Vargas Llosa) ja „Põrgupõhja uus Vanapagan“ (A. H. Tammsaare). (Org 2012: link 40)

Nagu näha, pole kontsentrilise kirjandusõpetuse puhul oluline, millisest ajalooperioodist või kultuuriruumist on teos pärit. Eesti kirjandust ei pea vaatama maailmakirjandusest lahus, vaid julgelt võib leida ühisjooni nii välismaa kui ka kodumaiste teoste vahel. Kontsentrilise õpetuse puhul on kõige olulisem läheneda erinevatele teoste ühele temaatilisele sõlmpunktile. Selle kaudu saab õpilane analüüsida erinevaid vaatepunkte ning kujundada nende kaudu oma nägemust antud teema kohta. (Org 2012: link 40) Üheks temaatiliseks sõlmpunktiks võib kursuses „Müüt ja kirjandus“ olla konkreetne müüt, mis seob temaatiliselt erinevaid ilukirjanduslikke tekste. Seda taotlevad ka käesoleva magistritöö juurde kuuluvad töölehed.

Muutuv maailm on seadnud uued nõudmised ja ülesanded muu hulgas ka üldharidusele ning see kajastub ka uues õppekavas, kus üha suuremat rõhku pannakse ainetevahelisele lõiminguks (Kuusk 2010: 6). Kontsentriiline lähenemine loob eeldused lõiminguks lähenemiseks. Teadmiste hulga pideva kasvu taustal on oluline luua teadmiste vahel

seoseid, et õppijatel tekiks tervikpilt. Killustatud teadmiste päheõppimine ei aktiveeri õppijat ning selle tagajärjel võib motivatsioon hoopis kaduda. Seega tuleb hariduses pöörata üha enam tähelepanu mitte niivõrd teadmiste äraõppimisele, vaid võimele luua seoseid killustunud teadmiste vahel, analüüsida, oskust näha alternatiive, lahendada probleemolukordi jne. (Kuusk 2010: 6–18) Kontsentriiline kirjandusõpetus annab võimaluse teoste võrdlevaks analüüsiks – tekstide poeetika vaatlusel või lähilugemise meetodit kasutades tuleb õpilasel analüüsida eri tekstide sarnasusi ja erinevusi. Selline lähenemine on paljuski seotud lähilugemise (ingl *close reading*) meetodi ning tekstide poeetika vaatlusega. Tekstisisese, st poeetika vaatlemise järel on võimalik tegeleda tekstiväliste tasanditega, st vaadelda teose ja ajastu konteksti ning teose tähendust selle valguses. Tegemist ei pea olema tervikteoste analüüsiga, kasutada võib ka tekstikatkendeid, luuletusi, meediatekste vms. Kontsentriilise õppe kasutamine annab õpetajale paremaid ning mitmekülgsemaid võimalusi tuua kirjandustundi väärtuskasvatuslikke teemasid. (Org 2012: link 40)

Kontsentriilise kirjandusõpetuse üheks peamiseks eeliseks on põhimõte, et erinevate rahvaste ja ajastute teoste võrdlemisel arendab õpilane üldistamis- ning võrdlusoskust. Erinevate tekstide analüüsimine ja kõrvutamise aitab vaadelda teose probleemistikku laiemalt, mitte jääda üksnes üksikfaktide nimetamise pinnale, mis pärsib teose põhjalikku analüüsi. Kontsentriilise õpetuse eeliseks on pidev info ülekordamine ning seega on lihtsam omandatud meelde jätta. Teoste võrdlev käsitlus annab võimaluse teoste sisusse süvenemiseks ning analüüs ei saa sellisel juhul olla kindlasti ühekülgne. Lisaks võib kontsentriiline lähenemine õpilastes rohkem huvi tekitada kui kronoloogiline ning faktikeskne õpitu meeldejätmise.

Magistritöö jaoks koostatud õppematerjalid lähtuvad olemuselt kontsentriilisest põhimõttest, seades keskseks teemaks hea ja kurja vahelise võitluse müüdi. Koostatud õppevara keskendub teoste avamisele teiste tekstide taustal ehk intertekstuaalselt. Gümnaasiumi riiklik õppekava esitab valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ kohta õppesisus laia teemade loetelu, millest hea ja kurja võitluse müüt ja sellega seonduv katab märkimisväärse osa. Koostatud materjalide lahendamise käigus õpilane 1) tutvub kirjanduse kõige vanema kihistusega, 2) seostab vana pärimust ilukirjanduse ja

kultuuriga, 3) mõistab intertekstuaalseid suhteid, 4) uurib väärtuste jäävust ning muutumist ajas, sh mõtestab maailma oma elukogemusest lähtuvalt. Kursuse õpitulemused on näitmaterjaliga suures osas saavutatavad. Kurjuse ja headuse võitluse müüdi käsitlemisel peab õpilane kirjeldama mütoloogilisi elemente eestlaste maailmapildis; teadma eesti rahvuseepose sünnilugu ning selle sisu ja kultuuri- ja rahvusloolist tähtsust; leidma müüdimotiive ja arhetüüpsete tegelastega seotud narratiive käsitletavatest ilukirjandusteostest; analüüsima kirjandusteose teemat, süžeed ning tegelasi müüdimotiividest ning eetilistest ja esteetilistest väärtustest lähtuvalt; selgitama kirjandusteoste tähenduse muutumist ajas. (GRÕK, lisa 1: 33)

Headuse ja kurjuse vaheline võitlus annab võimaluse arutleda inimlike probleemide üle ning analüüsida ilukirjandusteoste kaudu iseennast. Kuna kurjuse ja headuse vahekorra küsimus on püsivalt aktuaalne ja kirjandus on üks ühiskonna peegeldajaid, saab kirjandustundides rääkida ühiskondlikest probleemidest tekstide kaudu. Materjalide kasutamisel tuleb õpilasel analüüsida juba varem käsitletud teoseid ning koostatud materjalide kaudu on võimalik tekitada terviklik pilt selle müüdi kajastumisest kirjandusloos. Headuse ja kurjuse võitlust puudutavate küsimuste üle arutamine illustreerib eetilise käitumise olulisust. Kirjandustundides saab arutada, kuidas hea ja kurja mõiste on aja jooksul muutunud, nt esialgselt on kurjus halb sellepärast, et eksitakse Jumala vastu, kuid hiljem hakkavad need piirid hägustuma. Arutlus hea ja kurja võitluse müüdi üle paneb õpilase oma käitumist teadvustama ja vastavalt oma eetilistele põhimõtetele käituma. Kui õpetaja annab õpilastele võimaluse diskuteerida ning oma arvamust avaldada, saab kursuse kaudu õpetada kontsentriselt nii kirjandusõpetust kui ka kujundada väärtuspõhimõtteid.

1.3. Kursuse „Müüt ja kirjandus“ ainelised põhimõisted

Valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ lühikirjeldus sisaldab põhimõisteid, mida kursuse jooksul tuleb käsitleda: argimütoloogia, arhetüüp (arhetüüpne teema, motiiv, kujund, tegelane, süžee), arhitekt, eepos, intertekstuaalsus, kangelaseepos, kunstmuinasjutt, muistend, mütoloogia, müüt, pärimus, rahvuseepos. Selle töö jaoks koostatud materjalide taustaks tuleb selgitada peamisi mõisteid, mille tundmist ainekava vajalikuks peab. Kuna õppematerjalid keskenduvad ühele konkreetsele müüdile, tuleb järgnevalt juttu müüdist ja selle suhtest kirjandusega, lisaks on loodud materjalide puhul oluliseks anda ülevaade intertekstuaalsuse ning arhetüübi mõistest.

1.3.1. Müüt kirjandusõpetuse kontekstis

Valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ eesmärgiks on tutvustada müüti kui kirjanduse kõige vanemat kihistust ning näidata pärimuse seost ilukirjanduse ja kultuuriga. Müütide uurimine kirjanduses annab hea võimaluse õpilasel mõtiskleda inimloomuse jäävuse üle ning tunnetada seda läbi oma elukogemuse. (KÕK)

Müüt kätkeb endas nii kirjanduse, filosoofia kui ka antropoloogia valdkonda ning ühest definitsiooni mõistele anda on keeruline. Peamiselt on müüdi puhul välja toodud kaks tähendust – kas oluline ning traditsiooniline algtekst või vale ehk väljamõeldis. (Bell 1997: 1) Undo (2013) on müüti esitanud kui kollektiivset loomingut, mis väljendab selle ühtsust ja kooskõla maailmaga. Müüti tuleb vaadelda eelkõige kui ajas muutuvat lugu, mis kannab endas elu põhitõdesid. See müüdi tähendus on vajalik kursuse „Müüt ja kirjandus“ kontekstis, sest nii saab õpetaja mõelda inimloomuse jäävuse üle, nagu soovitab ka kirjanduskursuse lühikirjeldus (KÕK).

Kasak (2001: 85) toob välja, et traditsiooniline müüt on kollektiivi ühtsust väljendav ühiskondlik looming, mis väljendab rahva kooskõla maailmatervikuga. Müüdi ülesandeks on pikendada kehtiva maailmakorra säilimist. Kirk (1976: 27–28) rõhutab, et müüt saab olla üksnes selline lugu, mis on saavutanud traditsioonilisuse, st müüt peab olema piisavalt atraktiivne ning oluline, et seda kantakse järeltulevatele põlvetele edasi.

Müüti ei saa võrdsustada lihtsalt jutustusega, kuna sellel on „püsiv kvaliteet“ ja selle sisu kandub ajast aega, põlvkondade vahel. Müüt on narratiiv, millele omistatakse läbi kultuuriajaloo erinevaid tähendusi. Võimalus müüte lõputult interpreteerida muudab müüdid intertekstuaalseks. (Moddelmog 1993: 2–5) Seega on müüt seotud paljuski kultuuriruumiga ning kollektiiviga ning käsitleb põhilisi eluseoseid.

Kasak on toonud välja raskused müüdi määratlemisel, nimetades, et erinevad teatmeteosed ja õpikud „määratlevad müüti eelkõige tekstina või traditsioonilise tekstina“ ja vastandab sellele mitmete müüdiuurijate seisukoha, mille järgi müüt polegi tekst ja „müüdi fenomenoloogiat ei ole võimalik eristada“ (Kasak 2001: 84). Müüdi mõistele on võimalikud erinevad lähenemised: müüt on allegooria (Theagenes); moonutatud ajalugu (Euhemeros); lapsik pettus (Platon); kirjanduslooming (Aristoteles); loodusnähtuste personifikatsioon (Fontenelle); inimese eneseväarikuse kandja (Herder); individuaalsete ja kollektiivsete kategooriate vastandumise tulemus (sotsioloogid); sümbol (sümbolistid); oluliste psüühikaseisundite avalik väljendus (psühhoanalüütikud); fiktsioon (filosoofid-analüütikud) jne (Kasak 2001: 84). Need erinevad lähenemised näitavad, kui kaua on proovitud leida täpset definitsiooni müüdi mõistele ning milliseid erinevaid tähendusvarjundeid antud mõiste võib sisaldada.

Kursuse „Müüt ja kirjandus“ teemaks on müüdi esinemine kirjanduses. Kirjandus kasutab müüte. Lotman (1990) on kirjanduse ja mütoloogia vastastikulist „tõukumist ja tõmbumist“ nimetanud ükskõik millise kultuuritüübi „põhikarakteristikuks“ (Lotman 1990: 317). Müüdi ja kirjanduse omavaheline suhestumine on märgatav kogu ajaloo vältel. Mütoloogia ja kirjanduse vastandumine on üheks olulisemaks opositsiooniks kultuuriloomes. Müüdi ja kirjanduse vastastiksuhe võib toimuda vahetult (müüdi edasikandumisel kirjandusse) või vahendatult kujutava kunsti, folkloristika, teaduslike mütoloogiakontseptsioonide, esteetiliste või filosoofiliste teooriate kaudu. (Lotman 1990: 317) Müüt ärgitab kirjanikku tekste looma ning annab lugejale need mudelid ning käsitlusviisid, mis aitavad teda kirjandusteose interpreteerimisel. Müüdi tundmine on oluline, sest see aitab lugejal paremini mõista teose ülesehitust, tegelasi ning kujundeid. Lisaks aitab see paremini mõista erinevate ajalooperioodide kirjandust, olenevalt sellest, milline müüt oli sellel perioodil esiletõstatud. (Aunin 2003: 63)

Kirjanduse ja mütoloogia omavaheline mõjutamine võib toimuda ka vastassuunaliselt – kirjanduse kandumisel mütoloogiasse. Taoline protsess on eriti silmapaistev 20. sajandil, kuid samasuunalisi mõjutusi on märgata ka varasemates kultuurijärkudes, nt romantismis ja barokkajastul. (Lotman 1990: 317–320) Kirjandus on tugevalt mütoloogiaga seotud igal ajalooetapil. Nimelt võib kirjandus müüdi algmaterjali kasutada kas otseselt ülekantud või muudetud kujul. Hea tahtmise korral võiks kogu kirjandust müütidele taandada, kuid kirjanduse ja müüdi vahelistele seostele võib läheneda ka hoopis teisest perspektiivist nähes kirjandust kui müüdi mõtestajat. (Aunin 2003: 64–65) Seega ei toimu mõjutamine üksnes mütoloogia-kirjandus suunal, vaid ka vastupidi. Kirjandus saab müüti mõjutada vastavalt sellele, mida kirjanduse kaudu öeldakse, müüti kas uuesti kehtestades või hoopis seda dekonstrueerides. Müüdikangelaste toomine tänapäeva ei pruugi alati olla positiivne. Vastavalt ajale võib tegelaste olemust muuta, kas neid parodeerida või neid positiivses valguses vaadata. Näiteks oli keskaegne legend Faustist kui igavesest nooruseihalejast muutunud Goethe puhul inimpüüdluste kehastajaks. T. Manni tõlgenduses on doktor Faustusest saanud ambivalentne, mõistatuslik ja vastuoluline tegelane. (Aunin 2003: 58) Töös kasutatud Peter Peterseni psühhoanalüütiline tõlgendus „Kalevipoja“ kohta (ptk 2.4) illustreerib, kuidas hea ja kurja võitluse müüdile omistatakse tänapäeva kontekstis uus tähendus.

Müüdi peamine omadus on selle mitte allumine lineaarsele tegevuskäigule. Sündmused on korduvad oma tsüklilisuses ning „alguse ja lõpu mõisted on neile põhimõtteliselt kohaldamatud“. Selles seisnebki põhiline erinevus ilukirjanduslikust tekstist, kus narratiivi puhul on tavapärane, et see algab tegelase sünniga ning lõppeb surmaga. Müüdis võib jutustust alustada niihästi ka tegelase surmaga ja matusega (samastudes tera külvamisega) kui ka sünniga („idu tärkamine“). Mütoloogilist tüüpi jutustus „mähkub“ umbes nagu kapsapea, kus iga leht kordab teatud variatsioonidega kõiki teisi, ning ühe ja sama alguse süžeeuuma lõputu kordamine põimub juurdekasvatamiseks avatud tervikuks“. (Lotman 1990: 321)

Müütide õpetamise olulisusest kirjandustundides on kirjutanud Eisenstein. Ta väidab, et kirjandus muutub õpilaste jaoks märksa huvitavamaks, kui kirjandustundides

käsitletakse universaalseid teemasid ja müüte, näidates, kuidas need ajaloos muutuvad. (1968: 369–370) Müütide kaudu saab õpetada tõekspidamisi ja väärtusi.

1.3.2. Arhetüübi mõiste

Arhetüübi (ja arhitekti) mõisted kajastuvad põhjalikult kursuse „Müüt ja kirjandus“ õppesisus alateema „Pärimuse mõtestamine“ all, viidates nii arhetüüpsetele teemadele ja motiividele (nt leping kuradiga, vaimse kasvamise teekond, saatus ja õnn jt), vastandite võitlusele (ilus ja inetu, põrgu ja paradiis, süünd ja surm jt), arhetüüpsetele müüdimotiividele (kangelase eriline süünd, päritolu, elu pärast surma jt), tegelastele (Sisyphos, Hamlet, Faust, Kalevipoeg, kurat jt) ning sümbolitele ja kujunditele (ring, rist, kaheksakand jt). Seda kõike tuleks vastavalt õppekavale avada teiste teoste taustal ehk intertekstuaalselt. (GRÕK 2011, lisa 1: 34)

Arhetüüp on mütoloogiline seaduspärasus, motiiv või kujund, mis on erinevates müütides üle maailma sarnaselt levinud või on ühes paigas tekkinud ja sealt kiiresti edasi levinud (Espak, Ots 2015: 12). Müüdid sisaldavad kollektiivseid arhetüüpseid mudeleid, mis on inimestele olemuslikud – vana ja turvaline, juba olemasolevast kogemusest lähtuv, tekitab inimestes turvatunnet (Aava 2004: 25; Espak, Ots 2015: 12). Arhetüüpidele on omane tuntud loogika kohaselt käituda ning neil on selgelt äratuntavad omadused. Arhetüüpe võib leida vanadest müütidest ning ilukirjandusest ja ka inimeste mälust. Näiteks on tuntumateks arhetüüpideks Euroopa kirjanduses Hamlet, Faust, don Quijote ning don Juan. (Aava 2004: 26)

Arhetüübi mõiste analüütilises psühholoogias sai alguse tähelepanekutest, et maailmakirjanduse muinasjutud ja müüdid mahutavad endas korduvaid motiive, mis taasesinevad inimeste unenägudes ja fantaasiates. Neid korduvaid kujundeid ja assotsiatsioone nimetatakse arhetüüpseteks ideedeks. (Jung 1995: 218) Inimese alateadvuses eristatakse kahte tasandit: individuaalset ning kollektiivset. Individuaalne

alateadvus on seotud inimese mineviku ja saadud kogemustega. Kollektiivne alateadvus esineb arhetüüpide ehk päritud kategooriate kujul ja on tervele inimkonnale omane. (Jung 2005: 22–25) Jungi arhetüübikäsitlust inimese alateadvuse kaudu on osaliselt seotud mütoloogilise mõtlemisega, mida tajutakse sümbolitena. Seega on jungiliku kirjandustõlgenduse puhul vaja otsida tekstidest arhetüüpseid sümboleid ning neid analüüsida. (Nootre 2004: 144)

1.3.3. Intertekstuaalsus

Gümnaasiumi valikkursus „Müüt ja kirjandus“ näeb ette, et loetud tekstidele tuleb läheneda intertekstuaalselt, st teost tuleb avada teiste tekstide vormilisel või sisulisel taustal. Intertekstuaalsuse olulisust kajastab konkreetselt üks kursuse eesmärkidest, milleks on intertekstuaalsete suhete mõistmine ning maailmakirjanduse ja folkloori ühtsuse tunnetamine. (GRÕK 2011, lisa 1: 33–34)

Vene kirjandusteadlase Mihhail Bahtini loodud intertekstuaalsuse mõiste sai laiemalt tuntuks 1960. aastate keskpaigas, kui prantsuse semiootik Julia Kristeva Bahtini töid läänemaailmale tutvustas (Allen 2011: 14). Kristeva (1980: 36) järgi luuakse tekste juba olemasolevate tekstide põhjal, st autorite poolt loodu koostatakse eelnevalt eksisteerivatele tekstidele toetudes. Seega ei saa öelda, et tekst on ainult ühe autori looming, kuna loodu sisaldab mõjutusi juba varasemalt loodud tekstidest. Prantsuse kirjandusteoreetik ja semiootik Roland Barthes (2002: 132–133) tõdeb, et kõik tekstid on intertekstid, st sisaldavad endas eelnevalt loodud tekstide mõjutusi. Tekstide mitmekesine struktuur toob kaasa muutusi lugemises.

Intertekstuaalsus on olnud ja jääb üheks põhiliseks elemendiks kirjanduse ning üleüldiselt kultuuri mõistmisel ning loomisel. Kirjanduse lugemisel satuvad lugejad „tekstide võrku“, mistõttu muutub lugemisprotsess ühtäkki tekstide vahel liikumiseks. Selleks, et teksti interpreteerida ja enda jaoks mõtestada, tuleb näha tekstide vahelisi

seoseid. (Allen 2011: 1) Intertekstuaalsus esitab suhteid ja sõltuvusi tekstide vahel ja on olemuselt seega konstruktiivne. Postmodernistlikul ajajärgul ei saa mitmete teoreetikute arvates enam pidada kunstiteost (olgu tegu kujutava kunsti või kirjandusteosega) unikaalseks või originaalseks – igaüks neist tugineb osaliselt juba olemasolevatele. (Lindsalu 2008: 13)

Vajalik on tunda intertekstuaalseid seoseid tekstide vahel, et neid paremini mõista ja nendega suhestada. Mõjutuste ning paralleelide väljatoomine kirjandustundides on oluline, et mõista kirjandust ning selle ühtsust ja mitte unustada teksti kui individuaalset loomingut. Tekstianalüüs sisaldab ühelt poolt individuaalset ning teisalt kultuurilist vaatepunkti. Seega saab tekstide puhul rääkida kaksikidentiteedist: „ühelt poolt on iga tekst individuaalse loomingu tulemus, teiselt poolt eksisteerib tekst aga kultuuris difuusse mentaalse tervikuna ja püsib just sellisena kollektiivses kultuurimälus“. (Torop 2000: 39)

2. Hea ja kurja võitlus müüdis ja kirjanduses

2.1. Hea ja kurja võitlus kui müüt

Kirjanduse üks arhetüüpsetest teemadest on hea ja kurja võitlus. Teema käsitlemise olulisust on rõhutatud ka valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ õppesisu kirjelduses gümnaasiumi riiklikus õppekavas. Arhetüüpsusega seotud teemade valikus on välja toodud leping kuradiga, hea ja kurja ning põrgu ja paradiisi vastandite võrdlus. Mitmete kursuse sisus esitatud arhetüüpsete tegelaste (nt Faust, Dracula, Vanapagan jt) analüüsimisel ei saa mööda vaadata just headuse ja kurjuse küsimusest. (GRÕK 2011, lisa 1:33)

Kurjuse teema on esindatud valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ seni ilmunud õpikutes. Undo „Müüdi anatoomia“ käsitleb kuradi-teemat kõige põhjalikumalt peatükis „Meie kõrval ja sees nad elavad“, milles tutvustatakse müütilisi olendeid (nt haldjad, libahunt, vampiirid jt) ja nende kajastumist kirjandusloos. Kuradi-teemalises peatükis tõdetakse, et nimategelane on erinevate rahvaste kirjanduses üks peamisi ning seega tuntumaid arhetüüpseid tegelasi. Peatüki sissejuhatuses antakse ülevaade kuradi tegelaskujust üldiselt, viidates M. J. Eiseni „Eesti mütoloogiale“ ja Ü. Valgu teosele „Kurat Euroopa usundi loos“. Järgmises alapeatükis käsitletakse kuradiga lepingu sõlmimise motiivi. Teemat analüüsitakse J. W. Goethe „Fausti“ katkendi kaudu. Järgneb lühike ülevaade kratist ning veidi pikem põrgu-temaatika analüüs Dante „Jumaliku komöödia“, J.-P. Sartre'i näidendi „Kinnine kohus“ ning A. H. Tammsaare „Põrgupõhja uue Vanapagana“ näitel. Nendest tekstides on valitud lühikesed katkendid, soovitatud on teoseid tervikuna lugeda. Lisaks soovitatakse vaadata R. Raamatu animafilmi „Põrgu“. Järgmises, põrgu asukoha teemalises alapeatükis viidatakse lühidalt Kalevipoja põrguskäigule ning „Beowulfile“ ning analüüsitakse, kuidas müütides on Kaali järve kujutatud põrguna. (Undo 2013: 98–105) Espaki ja Otsa õpikus „Müüt ja kirjandus“ (2015) minnakse hea ja kurja vastuseisu temaatika kajastamisel kirjandusajaloos kaugemale, viidatakse kreeka mütoloogiale, Püha Jüri motiivile, kristlike kangelaste arhetüüpidele (Roland, Cid, Don Juan, Faust jt). Selle magistritöö jaoks koostatud

materjalid annavad põhjaliku ning kontsentreerituma ülevaate sellest, kuidas erinevates teostes sama müüt väljendub. Vajalik on leida seoseid erinevate tekstide vahel ning neid võrdlevalt analüüsida, millele kursuse „Müüt ja kirjandus“ seni ilmunud õpikud pole nii palju keskendunud.

Erinevate rahvaste mütoloogilises maailmapildis on kuradil ja tema suhetel inimestega oluline roll. Monoteistlik maailmanägemus tõi arusaama, et hea ja kuri on sama päritolu. See väide välistas ühtlasi selgepiirilise dualismi. Vanas Testamendis esineb mõiste *saatan* üldnimetusena erinevate tähendusvarjunditega: oponent; süüdistaja; ässitaja; vastane tülis, kohtus või sõjas; keelepeksja. Saatan ilmub üleloomuliku olendina Iiobi raamatus Jumala laste ehk inglite sekka. Ta allub Jumalale ning tema teod sõltuvad Jumala arvamusel. Saatan on inimese vaenlane, kes tema pahelisust ilmsiks proovib tuua. Kuradi võimuses on pakkuda inimesele maapealseid hüvesid nagu võim ja rikkus, kuid selle eest soovib ta saada vastutasuks inimese hinge. Kui lepingus sätestatud aeg möödub, on inimene sunnitud põrgu osaks saama. Saatan proovib kavalusega inimesi enda võimusesse meelitada ning nendega lepingut sõlmida. Inimese pääsemise hinnaks on tavaliselt hullumeelsus, õnnetusjuhtumid või enneaegne surm. (Valk 1994: 161–175)

Kuradi olemus on inimestele pidevalt huvi pakkunud. Sellepärast kajastub see teema tugevalt mitte üksnes kirjanduses, vaid ka näiteks muusikas, filmikunstis ja mujal. Kuratliku, nn halva tegelase kujutamise on oluline, sest see aktiveerib tegevuse. Saatanana kujutamine saab alguse inimese kujutlusvõimest, mistõttu pole tal kindlat välimust ning ta võib ilmuda nii naise, mehe kui ka loomana. Sellest tulenevalt on suhe kirjanduse ja saatanana vahel sümbiootiline – saatan saab eksisteerida üksnes narratiivide (lugude ja müütide) kaudu ning kirjandus vajab saatanat, et lugu „elusana hoida“. (Baillie 2014: 6–7) Iiobi raamatus viib saatanana ja Jumala lepingu teose põhiküsimuseni: kust saab kuri alguse? Ainujumala idee kõrval otsiti kurjuse küsimusele vastust deemonliku jõu ehk saatanana tegelaskuju kaudu. Saatanana ja Jumala leping lõpeb saatanana kaotusega. Iiob aitab oma kannatustele vaatamata tõestada jumalakartlike õnne. (Nõmmik 2014: 77) „Faustis“ on Mefistofelese kui saatanana ülesanne Fausti tegutsema panna. Mefistofeles pakub talle meelelisi naudinguid, kuid need Fausti ei rahulda. See

paneb teda omakorda elus edasi pürgima. Jumal annab Mefistofelesele loa tegustamiseks, kuna näeb inimeses võimalust muutuda passiivseks: „*Liig hõlpsalt inimvaim jääb lõdvaks, kaotab hoo, / meel mandub mugavaks, kui rahu püsib, / seepärast sobib seltsiks too, / kes kuradina õhutab ja rüübib.*“ (Faust 2007: 39).

Kalevipoja lõplik ülesanne on seotud Sarviku kui kurjuse kehastaja aheldamisega ning tema valvamisega. Nii on inimkonna üldises arenguplaanis selge, et kurjust pole võimalik hävitada – sellega tuleb osata ümber käia ja distantsi tekitada (Petersen 2003: 2584). Bulgakovi teoses „Meister ja Margarita“ tulevad saatanlikud jõud ehk Woland ja tema kaaskondlased Moskvasse, et kaasaegsete linnaelanike tõelist palet näidata. Lisaks karistavad nad inimkonda selle Jumalasse mitte uskumise pärast. Seega ei ole saatanlikud tegelased alati kurjuse kehastused, vaid tegutsevad ka headuse nimel.

2.2. Iiobi raamat

Mõistmaks kirjanduse intetekstuaalseid suhteid ning jälgimaks, kuidas üks müüditemaatika kirjandusteostes erinevatel ajastutel kajastub, pöördugem esmalt nende maailmakirjanduse tüvitekstide poole, milles sõnastavad arhetüüpsed teemad. Üheks peamiseks neist on Euroopa kultuuris piibel. Seni kirjanduskursuse „Müüt ja kirjandus“ käsitlemiseks loodud õppematerjalid käsitlevad piibli-temaatikat küllaltki väikeses mahus. Undo „Müüdi anatoomia“ (2013) ei käsitle piiblit üheski sisupeatükis, Espaki ning Otsa õpikus „Müüt ja kirjandus“ (2015: 47–51) antakse Vanast Testamendist lühike ülevaade kolmandas peatükis „Veeuputuse lugu. Sumerist Uue Testamendini“. Nagu pealkiri juba viitab, on keskmes veeuputuse müüt – Noa lugu. Õpikus kirjeldatakse veeuputuse lugu kui Jumala vastupanu inimeste moraalsele allakäigule ehk kurjusele. Veeuputuse müüdi kaudu kerkib uue motiivina ajaloos esile hea ja kurja küsimus. Nimetatakse ka selle müüdi jõudmist tänapäeva – tuuakse välja maailma lõpu temaatikat käsitlevaid kirjandusteoseid ning filme, kus esitatakse heaoluühiskonna kiiret

hukku, millest pääsejad on ainult üksikud õiglased inimesed. Piiblimotiivide kajastumist edasises kirjandusloos on käsitletud põgusalt.

Küsimus, kas kurjus on alguse saanud Jumalast, inimesest või saatanast, kerkis üles monoteistliku jumalakontseptsiooni alguses. Iiobi raamat on kurjuse päritolu ja Jumala õigluse temaatikas üks maailmakirjanduse tippteostest, mis on mõjutanud tugevalt maailma kultuuri ning teoloogia ajalugu. Iiobi lugu on andnud ainest nii kujutava kunsti, filosoofia-, kirjandus- kui muusikateostele, nt J. W. Goethe „Faust“, W. Blake'i Iiobi raamatu illustratsioonid, A. Kapi oratooriumi „Hiiob“ jt. (Nõmmik 2013: 11) Iiobi raamat pole võrreldes ühegi teise raamatuga kirjandusloos „teinud võrreldaval määral kaasa ainujumala idee küpsemist ning ühtlasi süüvimist kurjuse probleemi“ (Nõmmik 2014: 72).

Iiobi raamatus on saatan nuhk ja pealekaebaja (otsetõlkes „vaenutseja“), kes seab raamjutustuse esimeses osas kahtluse alla Iiobi jumalakartliku olemuse. Sellest tulenevalt pakub ta Jumalale varianti Iiobi kartlikkust proovile panna. Iiob talub kõiki temale saadetud kannatusi ning keeldub Jumalat hülgamast. Iiobi kannatused algatab saatan, selle eest karistust kandmata. Saatana tegude analüüsimine Iiobi raamatus tõstab ta just kui Jumalast kõrvale, eristades headust ja kurjust, kuid tegelikult võib saatanat pidada „üheks Jumala lastest, kes saab tegutseda üksnes siis, kui Jumal lubab.“ (Nõmmik 2014: 77–78). Saatan on kristlikus maailmas Jumala teenistuses. Kuna Jumal saaks iseenesest kurjust eemal hoida, siis saab temast ka kurja põhjustaja. Jumal sisaldab üheskoos positiivset ja negatiivset. (Masing 1995: 10–11)

Iiobi raamat koosneb proloogist – proosavormis raamjutustusest – ning luulevormis poeemist. Raamjutustust peetakse Vana Testamendi üheks meisterlikumaks ning poleemilisemaks osaks. Iiob on eeskujulik ja vaga mees, keda tabab ränk saatus, kuid lõpus saab õiglusega kõik kahekordselt tagasi. Proloogis on juttu kahest taevase nõukogu koosolekust, mille tulemusel Jumal lubab saatanal Iiobit järele katsuda. (Nõmmik 2013: 14–15) Proosavormis osale järgneb värsivormis osa, mis algab dialoogiga Iiobi ning tema kolme sõbra vahel, kes esitavad vanatestamentlikku jumalakartlikku õpetust. Kristliku tõlgendamisaja algusest on nähtud võimalust, et need

kolm sõbra kannavad endas hoopis saatana kujutist, kuna teose lõpus mõistetakse nad hukka. Mitmed tänapäevased uurijad on seisukohal, et saatana tegelaskuju on raamjutustusse lisatud alles hiljem, kuna teises pooles saatana tegelaskuju puudub. Dialoogile Iobi ning kolme sõbra vahel järgnevad Iobi monoloogid, milles ta kutsub Jumalat aru andma tema kannatuste üle. Need monoloogid sisaldavad piibli kõige mahukamat Jumala süüdistamist. Iob on veendunud, et Jumal on tema kannatuste ehk kurjuse põhjustaja. Eliihu kõnedes räägitakse kannatuse pedagoogilisest tähtsusest ning ülistatakse Jumala tegusid. Nimelt võib kannatus alguse saada küll väikesest patust, kuid kuri saatus teenib tegelikult üllast eesmärki: et inimene mõistaks õige õpetuse olulisust. Eliihu kõnedele järgnevad Jumala kõned, mis ei vasta otseselt eespool inimlike kõnelejate küsimustele. Jumal ei puuduta kurjuse küsimust ega väidagi, et maailm on õiglane või pole seda. Jumala vastamata jätmised kurjuse küsimusele on ühtlasi põhjus, miks Iobi raamat on saanud nii palju tähelepanu. Otseselt ei selgu, kas kurjus on maailma tekkinud inimese süül või on see üks osa maailmast Jumala soovil. (Nõmmik 2014: 73–79)

Kuigi piibli sisu ning selle mõjude üle arutlemine kuulub laiemas plaanis kursuse „Usundiõpetus“ alla, võiks sügavamate seoste leidmiseks ning ainestiku tõhusamaks mõistmiseks käsitleda piibli-temaatikat ka kirjandustundides. Kursus „Müüt ja kirjandus“ seab piibli kursuse sisus olulisele kohale – piibli müütide ning nende töötluste tundmist esitatakse alapeatükis „Pärimus kirjanduses“ (GRÕK 2011, lisa 1: 34). Piibilil on kultuuri- ja kirjandusloos märkimisväärne tähtsus, kuna see sisaldab mitmeid olulisi teemasid, mis leiavad tänini käsitlust maailmakirjanduses. Valikkursus „Müüt ja kirjandus“ annab seega häid võimalusi kirjanduse lõimimiseks usundiõpetusega ning pakub võimalusi piiblimüütide analüüsimiseks tänapäeva kirjanduse kontekstis.

2.3. „Faust“

J. W. Goethe värsstragöödia „Faust“ leiab õppekavas kajastust ka mitmetes teistes kirjanduskursustes, kuid valikkursus „Müüt ja kirjandus“ annab võimaluse käsitleda Fausti kui arhetüüpset tegelaskuju ja tuua välja intertekstuaalseid seoseid. Isegi kui õpilased on „Fausti“ enne valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ algust mõne teise kursuse jooksul lugenud, ei takista see teose põhjalikumalt käsitlust müüdi kontekstis. Goethe „Fausti“ pedagoogilisest aspektist põhjalikult uurinud Zech tõdeb, et saatanaga lepingu sõlminud Fausti rahulolematust võib võrrelda 12. klassi õpilasega. Fausti sunnib saatanaga lepingut sõlmima tema soov maailmast rohkem teada saada – kuigi ta on haritud, otsib ta elamise mõtet. Samasugust hingeärevust, eneseotsimist võib täheldada gümnaasiumit lõpetava õpilase hinges, kes on saanud teadmised kõigis õppeainetes, kuid sellest olenemata otsib maailmas endale kohta. (Fiechter, Zech 2013: 167) Kursuse õppesisus kajastub Faust kui arhetüüpne tegelaskuju, samuti on „Faust“ esitatud terviklikult käsitlevate teoste nimekirjas. „Faust“ seostub arhetüüpse teemaga „leping kuradiga“, mida valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ õppesisus on soovitatud käsitleda. (GRÖK 2011, lisa 1: 34) „Fausti“ saab analüüsida mitme erineva müüdi kaudu. Magsitritöös vaadeldakse teost vaid seoses hea ja kurja võitluse teemaga. Undo õpikus „Müüdi autonoomia“ on „Fausti“ käsitletud kuradiga lepingu sõlmimise kontekstis. Õpiku autor on sealhulgas viidanud Ü. Valgu teosele „Kurat Euroopa usundiloos“ ning õpikus tuleb „Fausti“ katkendi põhjal analüüsida Fausti kui tegelaskuju ning põhjuseid, mis viisid teda lepingu sõlmimiseni. (Undo 2013: 100–101) Espaki ja Otsa õpikus „Müüt ja kirjandus“ on „Fausti“ vähesel määral käsitletud hea ja kurja vastasseisu käsitlevas peatükis koos teiste arhetüüpsete pahelike tegelastega (nt Dracula, Casanova). Õpik seab teose olulisemaks teemaks saatan ja Jumala vahelise lepingu. (Espak, Ots 2015: 86)

J. W. Goethe loominguline tee algas valgustusajastul, mil usuti, et inimkonna hädades on süüdi vaimupimedus, harimatus ning keskajast pärinev dogmaatika. Hakati püüdlema teaduste ja inimhõimuse arendamise poole, ühiskonnas muutus hariduse ja teadmiste juurutamine primaarseks. Valgustusaja ideaaliks sai looduse ees võrdne, nn

loomulik inimene. Kõigile pidid saama osaks võrdsed võimalused enda harimiseks ja teostamiseks. (Talvet 2001: 240–241) Valgustusajastuliku inimesena on kujutatud Fausti, kes tunneb kõiki selle aja teadusvaldkondi ja on haritud. Sellele vaatamata pole Faust rahul, sest teda huvitab maailma tõeline olemus („*mis on su tuum / maailm ja elu / aeg ja ruum*“ (Goethe 1967: 24)). Valgustusajastulik nägemus, et mõistus on kõikvõimas, läheb Fausti rahulolematusega vastuollu, mis teeb „Faustist“ valgustuskriitilise teose.

Fausti meeleheide viib ta lepingu sõlmimiseni saatana, Mefistofelesega, mis on ühtlasi „Fausti“ üheks peamiseks teemaks. Saatana tegelaskuju ilmub osas „Proloog taevas“, kus leiab aset Issanda ning Mefistofelese vestlus. Saatan ei näe inimkonnas midagi head ning on veendunud, et suudab otsivat hinge viia saatanlikule teele. Jumal annab saatanale loa rakendada kogu oma võimu, et meelitada Faust kuratlikku maailma, olles samas veendunud: „*hääs inimhinges tume aimus eos, / mis juhatab kord kätte õige raja!*“ (Faust 2007: 39). Tema sooviks on, et inimene oleks alati otsija, mitte olemasolevaga rahulolev. Seega on saatan oma tegevuses Jumalast sõltuv, mitte vaba oma tegudes. (Kröger 2009: 13–15) Samasugust saatana sõltumist Jumalast kohtab ka Iobi raamatus (vt ptk 3.2). Kuna mõlemad teosed näevad saatanat kui Jumala teenistujat, tekitab see küsitavusi Jumala kui headuse ja õigluse kehastaja olemuses. Selle sisu järgi on kurjus üksnes üks osa headusest. Saatana ülesanne Jumala silmis on Fausti tegudele sundida. Inimene ei tohi olla maailmas passiivne, vaid edasipürgiv. „Fausti“ proloogis annab Jumal saatanale loa tegutsemiseks: „*Liig hõlpsalt inimvaim jääb lõdvaks, kaotab hoo, / meel mandub mugavaks, kui rahu püsib, / seepärast sobib seltsiks too, / kes kuradina õhutab ja rüübib*“ (Faust 2007: 39).

Fausti rahulolematuse viib ta lepingu sõlmimiseni saatanaga – tema soov astuda kaugemale inimese maistest piiridest kas või jumalavastasel moel, teeb temast kahetise tegelaskuju. Fausti hinge iseloomustab tema hingeline duaalsus – tema kehas on kaks eri hinge („*Kaks hinge asuvad, ah, rinnas mul, / ja kahele on kitsas ainus ase / üks iga kiuga klammerdudes peab / mind armurõõmus, mulla maises süles, / ja teine põrmust võimsa väega veab / mind igaviku aasadele üles*“ (Goethe 1967: 58)) Mefistofeles on üks osa Faustist, kehastades tungi, mis ei anna Faustile rahu ning sunnib teda tagant.

Andes Faustile rohkem tegutsemisvõimalusi, loob ta Faustis enam pingeid ning täidab seeläbi tahtmatult Jumala eesmärgi – luua eneseotsivaid ning protestimeelseid inimesi. (Kröger 2009: 17–31)

2.4. „Kalevipoeg“

Valikkursus „Müüt ja kirjandus“ eeldab rahvuseepose „Kalevipoeg“ tundmist: õpilane teab kursuse lõpus eesti rahvuseepose sünnilugu ja sisu ning mõistab selle kultuuri- ja rahvusloolist tähtsust. Kursuse õppe- ja kasvatuseesmärkidest lähtuvalt on oluline, et õpilane seostab vana pärimust ilukirjanduse ja kultuuriga. Õppesisu näeb ette „Kalevipoja“ käsitlemist iseseisva tervikteosena ja selle motiivide kajastumist proosas ja luules. Samuti on Kalevipoeg esitatud arhetüüpsete tegelaste loetelus üheskoos Vanapagana, Fausti jt tegelaskujudega. „Kalevipoeg“ kajastub ühel või teisel määral kogu valikkursuse kirjelduses, mis seab fookusesse nii Kalevipoja kui arhetüüpse tegelaskuju, „Kalevipoja“ edasiarendused teistes kirjandustekstides kui ka teose olulisuse eestlaste kultuuriloos. Kuigi eepost käsitletakse samuti kursuses „Eesti kirjandus“, laiendab kursus „Müüt ja kirjandus“ teose käsitusvõimalusi. (GRÕK 2011, lisa 1: 31–34) Nimelt saab antud kursusel vaadelda täpsemalt „Kalevipoja“ intertekstuaalsust – teost saab avada teiste maailmakirjandusteoste taustal. See annab võimaluse eepose veelgi paremaks mõistmiseks.

Kui vaadelda kursuse „Müüt ja kirjandus“ seni ilmunud õpikuid ning „Kalevipoja“ käsitlust nendes, tuleb tõdeda, et intertekstuaalseid viiteid on mõlemas küll esitatud, kuid õppemahust tingitult pole jõutud nende sügavama analüüsini. Undo „Müüdi anatoomias“ viitab autor „Kalevipojale“ kui kirjanike ja kunstnike inspiratsiooniallikale. Esitatud on osaline loetelu kirjanikest, kelle teostes võib leida vihjeid Kalevipoja müütidele – näiteks on välja toodud Enn Vetemaa, Andrus Kivirähk, Kerttu Rakke, Mathura jt. Äramainimist on leidnud ka Lembit Vimb (kirjutanud eeposele järje „Kalevipoja tagasitulek“) ning Kristian Kirsfeldt (tänapäevane töötlus eeposest pealkirja all „Kalevipoeg 2.0“). Esitatud on mõned tekstid, kus „Kalevipoeg“ on

tänapäevakirjandust mõjutanud – näiteks tuuakse lugejani Mathura loomingut, Kalev Keskküla luuletus „Kalevi kojutulek“, mõned kunstiteosed ning üks katkend Kristian Kirsfeldti blogipostitusest. Õpikus on esitatud vihje „Kalevipojale“ maailma lõpu müüdi käsitlemise juures, mida selgitab täpsemini lahti katkend Toomas Haugi artiklist „Tuglase reis lõppu. Improvisatsioon kahe novelliga“. (Undo 2013: 57–62) „Kalevipoega“ mainitakse lühidalt ka seoses põrgu temaatikaga (Undo 2013: 105).

Espaki ja Otsa õpik „Kirjandus ja müüt“ (2015) käsitleb „Kalevipoega“ eesti mütoloogiat puudutavates peatükkides. Esmalt viidatakse Taarale kui eestlaste muistsele jumalale „Kalevipoja“ kontekstis. Täpsema käsitlemise jätetakse „Kalevipoja“ sünnilugu kirjeldavas peatükis, kus viidatakse samuti maailmalõpu müüdile – põgusalt tuuakse näiteid „Kalevipoja“ seostest Tuglase novelliga „Maailma lõpus“ (õpikus „Maailma otsas“ (Espak, Ots 2015: 155)), Enn Vetemaa „Kalevipoja mälestustega“, Juss Piho koomiksiga „Kalevi kange poeg“, Mati Undi teosega „Lehekülgi eesti kultuuriloost“. Pikemalt räägitakse Andrus Kiviräha loominguga (näidend „Kalevipoeg“, „Mees, kes teadis ussisõnu“, „Põrgu väravas“) seostest eeposega. (Espak, Ots 2015: 155–157)

Eepos „Kalevipoeg“ kuulub üheskoos teiste rahvaeepostega, nagu Vergiliuse „Aeneis“, prantslaste „Rolandi laul“, hispaanlaste „Laul minu Cidist“ jt autorieeposte kaanonisse. Need individuaalsest loometeost lähtuvad teosed muutusid rahva seas populaarseks, mõjutades müütiliste kogumikena nii kõrg- kui rahvakultuuri. Eepos „Kalevipoeg“ on inspireerinud nüüdseks suurel hulgal kunstiteoseid ning Kalevipoeg kui kangelaskuju on leidnud palju tõlgendusi. Iga ajastu leiab eepose sisu analüüsis uusi tõlgendusvõimalusi ning jätab tagaplaanile need tähendused, mis tunduvad käesolevas ajakontekstis võõrad või arusaamatud. On ilmselge, et „Kalevipojal“ oli märkimisväärne koht eesti rahvustunde kasvatamisel ärkamisajal, kuid oli oluline ka 20. sajandil okupatsioonide ja repressioonide ajal, säilitamaks eestlaste vabadusideali ning rahvustunnet. „Kalevipoega“ nimetatakse rahvust ehitavaks teoseks. Euroopa romantismiajastust pole tuua ühtki teist eepost peale „Kalevipoja“, mis sisaldaks võrdväärset „patriootilist ideaali“. (Talvet 2003: 887–889) Selliseid tekste nagu „Kalevipoeg“ võib nimetada rahvustunde ja rahvusliku kujutluste „energeetiliseks väljaks“ ja eepost võib vaadelda kui „vaimset magnetit“, mille mõju tuleneb selle

intertekstuaalsest olemusest (Veidemann 2003: 891). Kogu rahvuskirjandus ja -kultuur toetub sellele ning säilitab teosega järjepidevat dialoogi. „Kalevipoeg“ sisaldab suurel määral arhetüüpseid teemasid, kujundeid, tegelasi, olukordi, moraaliküsimusi ning sümboolikat, mis teeb teose kirjanduskultuurilisel väga mitmekesiseks ning huvipakkuvaks. (Veidemann 2003: 891) Kreutzwaldi „Kalevipoeg“ on „müütiloov paljuhäälnene ja -täenduslik tekst“. Just sellised tekstid on võimelised olema tüvitekstiks, st looma erisuunaliste tekstide rohkust. „Kalevipoega“ saab võrrelda Goethe „Faustiga“, kuna nad sarnanevad oma süžee ja filosoofilise struktuuri poolest. Sarnaselt Faustile on Kalevipoja peamine eesmärk oma kodumaa ning rahva teenimine. Nagu Goethe laseb taeval lunastada teose lõpus Fausti hinge, otsustavad eestlaste jumalad eepose lõpus Kalevipoja ellu äratada (vrd Kristuse ülestõus) ning köidavad ta põrgu väravasse valvajaks. (Talvet 2003: 887–889)

Nagu mitmetes teistes rahvuseepostes, sisaldab ka eepos „Kalevipoeg“ hea ja kurja võitlust. Kalevipoeg, kehastades positiivset poolt, astub vastu maailma kurjust kehastavatele Sarvikule ja sortsidele. Kalevipoja tekkelugu on seotud 19. sajandi keskel toimunud feodaal-pärisorjusliku süsteemi nõrgenemisega, mis andis eeldused eesti rahvuse kujunemiseks. „Kalevipojas“ vastandatakse ülevat Kalevipoja-aega kui muistset õnnelikku perioodi hilisemale katsumusrohkele ajajärgule, mis algas ristiriütlite maaletungiga. „Kalevipoja“ eesmärk on rahvast teadlikuks teha eestlaste saatuse traagikast. Samasugune eesmärk säilis suures osas kogu järgnevas rahvusliku liikumise kirjanduses (luules, ajaloolistes jutustus, publitsistikas). Minevikusündmustest prooviti leida tuge 19. sajandi keskel ilmunud ühiskondlik-poliitilistele eesmärkidele. Kalevipoeg on esimene tegelaskuju eesti kirjanduses, kes kehastab elujõudu, vabadus- ning õigluspüüet. Tema elu on sarnane eestlaste ajaloo, mis on täis katsumusi, traagikat, ohte ning vastakaid sündmusi. Kalevipoeg on tööline ja meresõitja, kuid ühtlasi astub välja elu ohustavatele vaenlastele. Tema võitlused võõraste maaletungijate vastu väljendavad vabadusvõitluse ideed. Vägilane kutsub üles kaitsma priiust ning olema truu oma kodumaale ja rahvale. Olulist tähendust sisaldavad Kalevipoja võitlused kurjuse vastu, mis kätkevad endas sotsiaalpoliitilist probleemistikku, märkides rahva lootust orjuseaja lõppemisele. Võitlus Sarviku ja sortsidega ning võit allmaailmas

olevate kurjade jõudude vastu tähendab sümbolselt lootust vabanemisele. Lõpuks eestlaste muistne priiuse aeg lõppeb ning seda sümboliseerib Kalevipoja surm ning tema ebaõiglane aheldamine põrgu väravatesse. Siiski jääb püsima lootus, et Kalevipoeg saab kord pärast vabanemist oma rahva juurde naasta: „*Küll siis Kalev jõuab koju / oma lastel' õnne tooma / Eesti põlve uueks looma*“ (Kreutzwald 1975: 262). Nii kajastab eepos lõppkokkuvõttes sümbolselt eestlaste ajaloolist saatust – pidevaid võitlusi ning kannatusi ning usku paremasse tulevikku. Võitlused vägivalla ja rõhumiste vastu, mis „Kalevipojas“ selgelt esinevad, pole oma kohta kaotatud ka tänapäevases kontekstis, mis teeb „Kalevipoja“ lugemise aktuaalseks. „Kalevipoega“ analüüsid võivad praeguses ajas esile kerkida uued mõtted ja seisukohad, mis varem olid ebaolulised või jäänud märkamatuks. (Nirk 1975: 268–273)

Psühhoanalüütilises kontekstis on headuse ja kurjuse vastuseisu eeposes analüüsinud ning oma töödes käsitlenud saksa psühhoterapeut ja -analüütik Petersen, kes on ilmutanud huvi mitmete eri rahvaste eeposte (sh eestlaste „Kalevipoja“) vastu. Tema kui psühholoogi jaoks on „Kalevipoja“ üks olulisemaid teemasid kättemaksust loobumine – Kalevipoeg satub eepose jooksul kahel korral põrgusse ning teisel korral õnnestub tal Sarvikust ehk kuradist võitu saada, kuid mitte tema hävitamise, vaid taltsutamise kaudu. Petersen näeb kättemaksust loobumist kui arukuse ning tarkuse akti – kättemaks on üldjuhul uue vägivalla vallandajaks, mis ei vii leppimiseni. Psühhoteraapias ei kasutata teoloogilist mõistet *kurjus* (kurat tema mitmetes vormides), vaid selle asemel destruktiivsuse mõistet. Lähtudes psühholoogiast, on hea ja kurja vastuseisu mütoloogiline motiiv sarnane inimese hinges toimuvaga – seal esinevaid destruktiivseid jõude pole võimalik kõrvaldada. Kui seda tehakse, tuleb destruktiivsus veel suuremal kujul raskete psühhosomaatiliste haiguste või depressiooni vormis tagasi. Seega on vaja inimhinge destruktiivseid mõjutajaid ohjeldada, tekitada nendega distants. See põhjendab, miks nn kunstilised teraapiad on muutunud niivõrd edukateks. (Petersen 2003: 2560–2561) Destruktiivsete jõudude küsimus eeposes „Kalevipoeg“ pakub palju ainet spekulatsioonideks: küsimus on, miks Kreutzwald kujutab niivõrd põhjalikult ja suures mahus (viis laulu kahekümnest) Kalevipoja kaht vabatahtlikku allmaailmaretke põrgusse. Kalevipoja teod oleks just kui ennetavat laadi, aimates inimkonna mandumist

(nt Hitleri ja Stalini võimuaeg). Kreutzwald näitab „Kalevipoja“ kaudu, et destruktiivsust pole võimalik lõpuni hävitada. (Petersen 2003: 2584).

Eeposes „Kalevipoeg“ tuleb põrgu südames ilmsiks tõde kurjuse kohta. Kalevipoja põrguskäike kujutavate mõistupiltide kaudu kirjeldatakse „klassikalisi psühholoogilisi tõrjevorme“ (Petersen 2003: 2581). Teises rännakus põrgusse nähakse tõrjevorme, mida saab edukalt võrrelda totalitarismi valitsemisviisidega. Esmalt takistab Kalevipoega allilma minemisel tihe suits, mida saab võrrelda tõe salgamise ja valetamisega. Teiseks tõrjemüüriks on pilkane pimedus, mis on hirmu tekitamise vahendiks. Kolmandaks tõrjemüüriks on võrkude rägastik, mis lõhkumisel ei hävine, vaid mida selle käigus üha enam juurde tekib. Seda võib nimetada illusioonide võrdpildiks, kus valede keskel inimene enam ei tea, mida uskuda. Viimaks Sarvikuga silmitsi olles käitub kurat süüdistavalt – ta nimetab Kalevipoega sissetungijaks, vargaks ja verevalajaks. Sellist käitumist nimetatakse „kaitseks vasturünnaku kujul“, milles võib näha paralleele „Kalevipojas“ esitatud kurjuse ja tänapäeva vahel. Põrgu ülesehitus on võrreldav totalitaarse riigikorraldusega. Sellises tõlgenduses on seotud psühholoogiline ning sotsiaalpoliitiline vaatepunkt. „Kalevipojas“ kirjeldatud allilmale on omane kosmilise aja puudumine. Kalevipoeg ei tea pärast põrgust naasmist, kui kaua ta on seal olnud. Sellist tardumust saab pidada põrgu üheks tunnuseks. Teiseks puudub allilmas loomulik valgus – see on hävitatud. Allilmas puudub inimestel vabadus: kõik inimesed teenivad kuradit. (Petersen 2003: 2581–2582) Sarnane vabaduse kaotus leiab aset ka „Faustis“, kus Faust muutub Mefistofelese tegudest üha enam sõltuvusse.

Inimene pole selles maailmas kui indiviid, vaid üks osa kollektiivist. „Kalevipoja“ põrgus kehtib mentaliteet, mis on võrreldav Stalini juhtlausega „Pole inimest – pole probleemi“. Lisaks võidutseb allilmas argus, mis on kurjuse silmapaistvaks tunnuseks. Sarvik saadab enne ise lahingusse asumist enda eest võitlusse teised põrgumehed. Põrgus valitseb inimeste seas hirm ja Sarvikul on kontrollimatu võim teiste üle – keegi ei tea tema plaanidest midagi. Tema ainuke eesmärk on rahvaid kurnata, mitte olla edasiviiv ja produktiivne. Põrgus kuhjatakse kokku suurel hulgal aardeid: võrdluseks võib tuua kapitalistliku maailmavaate, kus kokkuahnitsemise eesmärgiks on omamisvajadus. Põrgu näol on destruktiivsuse ülesehitus lähtuvalt oma mitmetest

aspektidest oluline, et mõista tänapäevast maailma. Ülesehituse mõistmine „eepose arhetüüpsete mõistupiltidena võib meile abiks olla, kui tahame pidevalt muutuvast maailmas sihti silme ees hoida.“ (Petersen 2003: 2584) Sarnaselt on kapitalistlikule maailmale omast ahnitsemist käsitletud Bulgakovi teoses „Meister ja Margarita“. Moskva ja põrgu kujutamises on võimalik näha paralleele, erinevus on selles, et saatan (Woland) karistab inimesi ahnitsemiskire eest, „Kalevipojas“ on aga Sarvik ise ahnitseja varanduste omaja.

„Kalevipoega“ saab kirjandustunnis headuse ja kurjuse temaatikat lähemalt analüüsides mitmeti vaadelda. Ühest küljest ei tohi kindlasti mööda vaadata Kalevipoja olulisusest rahvuslik-romantilise kirjanduse kontekstis, teisalt saab eepose sisu vaadelda tänapäevas ning psühholoogilisest ja sotsiaalsest vaatepunktist.

2.5. „Meister ja Margarita“

Bulgakovi romaan „Meister ja Margarita“ kajastub valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ terviklikult käsitlevate teoste soovituslikus kirjandusloetelus. Magistritöö õppematerjalide koostamisel on silmas peetud eesmärki, et õpilane oskaks romaani „Meister ja Margarita“ seostada teiste ilukirjandusteostega, analüüsida romaanis sisalduvat hea ja kurja vahelise võitluse müüti ning arhetüüpseid tegelasi. Kuivõrd teos on väga mitmetasandiline ning vajab pikemat analüüsi, aitavad loodud materjalid hea ja kurja võitluse müüdi kaudu keskenduda teose ühele teemale põhjalikumalt ning kontsentreeritumalt. Vaatamata „Meister ja Margarita“ kajastumisele valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ sisus, pole seni ilmunud õpikutes teost põhjalikumalt käsitletud. Õpiku „Müüdi anatoomia“ (2013) peatükk „Intertekstuaalsus“ sisaldab lõiku teosest „Meister ja Margarita“ vaid illustreeriva näitena intertekstuaalsuest (Goethe „Faust“, Uue Testamendi evangeeliumid, mütoloogiline saatan, kirjaniku kaasaegne Moskva, vaimu ja võimu igikestev vägikaikavedu). (Undo 2013: 22)

Bulgakovi romaan „Meister ja Margarita“ on vene kirjanduse üks keerukamaid ning olulisemaid teoseid. Bulgakov elas ajastul, mil ratsionaalne maailmapilt hakkas asenduma huviga okultsete teadmiste vastu. Süveneti religiooniprobleemidesse ning harrastati müüdiloomist. Romaani „Meister ja Margarita“ poeetika mõtestamine on oluline, et mõista, kuidas totalitaarse režiimiga riigis sai tekkida ja areneda alternatiivne kirjandus. 1920.–1930. aastate vaimne ja poliitiline olukord õhutas kirjanikke otsima sümboleid ja märke, et kirjutada selles ajas olulistest ning elulistest teemadest: tõest ja valest, heast ja kurjast, Jumalast ja saatanast, loomevabadusest või selle puudumisest jne. Vastasel juhul poleks neist kirjutada saanud. (Belobrovtseva, Kuljus 2007: 54–55)

Mitmetasandiline romaan pakub huvi nii kirjanduslikust, ajaloolisest kui religioosest aspektist. Teose intertekstuaalsust silmas pidades on enim huvi pakkunud seosed Goethe „Fausti“ ning Uue Testamendi Jeesuse ja Pontius Pilatusega. Goethe „Fausti“ olulisus „Meistris ja Margaritas“ selgub juba romaani alguses, kus Bulgakov on kasutanud epigraafina tsitaati „Faustist“. Selgub, et 20. sajandi Venemaal on saabumas jõud, mis on oma olemuselt nii hea kui halb, samamoodi nagu Goethe teoses renessansiajastu Saksamaal Mefistofelese kujul. (Haber 1975: 382–384) Bulgakov pidas romaani „Meister ja Margarita“ oma „Faustiks“, seega on ilmselge, et seosed „Faustiga“ ei lõppe epigraafiga. Otseseid viiteid Goethe „Faustile“ on romaanis teisigi. Näiteks nimetatakse musta puudlit, kellena Mefistofeles end „Faustis“ ilmutab, teoses kahel korral: esmalt teose alguses, kus Woland kõnnib mööda tänavat jalutuskepiga, mille otsas on musta puudli pea, ning teiseks saatana ballil, kui Margarita (vrd „Faustis“ Margareta) peab kandma kaelas musta puudli kujutist. Otsene viide „Faustile“ on ka Wolandi nimi, mida mainitakse Goethe „Faustis“ saatana nimena (*„Teed junkur Volandile, kallid krantsid, eest!“* (Goethe 1967: 237)). (Wright 1973: 1163)

Bulgakovi saatan ei ole sarnane klassikalise kurja jõuga, vaid on tõelise kunstniku ehk Meistri kaitsjaks. Wolandile meeldib olla irooniline ja inimeste üle naljatlev. Ta ilmutab end kohe romaani alguses Patriarhi tiikide juures „ühel tavatult lämbel kevadisel õhtutunnil“ (Bulgakov 1995: 11). Palavus viitab põrgule, saatana juuresolekule, mida samas teoses rõhutatakse Jeršalaimis toimuva puhul. Seal ennustab palav ilm katastroofi. Bulgakovi iroonia peitub esmases märkuses, et tegelaskujul puudusid

erilised tundemärgid, kuigi hiljem selgub, et tegu on pikka kasvu ning lonkava mehega, kellel on kullast ja platinast hambakroonid ning puudlipead kujutav jalutuskepp. Need detailid viitavad kõik Wolandile kui saatanlikule tegelasele. Lonkamine on saatanale omane, kuna teda peetakse langenud ingliski, kes taevast minema saadeti. Wolandi nägu on ebasümmeetriline (kõver suu, erinevat värvi silmad, erineval tasandil asetsevad kulmud), mis on ebausust ja pärimuste kohaselt omane pörgujõududele. Wolandi välismaise päritolu rõhutamisega viidatakse nõukogude ajal levinud ksenofoobiale, kus välismaalases nähti vaenlast. Sihikindlalt sisendati inimeste teadvusesse uut müüti, kus Nõukogudemaad samastati sakraalse ruumi ehk ideaalse ühiskonnaga, mis oli ümbritsetud vaenlastega. Nn paradiis vastandus välismaale kui pörgulikule maailmale. Woland nimetab end tegelevat musta maagiaga, mis oli 16. sajandi astroloogi ning maagi doktor Faustuse tegevusala. Nõidumise ja musta maagia eesmärgiks on kahju tekitamine, mis viitab selle seotusele pörgulike jõududega. Nõukogude ühiskonnas ei usutud üleloomulikesse jõududesse. Seda illustreerib Bulgakov „Meister ja Margarita“ peatükis „Must maagia ja selle paljastamine“, kus rahvas nõuab Wolandi ja tema kaasakonna poolt tehtud trikkide paljastamist. (Belobrovtsjeva 2007: 111–127) Maagiasse suhtumine kajastub ka „Faustis“, kuid „Meistri ja Margaritaga“ võrreldes erinevalt. „Meistri ja Margarita“ esimeses peatükis osutab Bulgakov hoopis teistsugusele inimtüübile, kui kujutatakse „Faustis“. Kui Faust tegeleb üleloomulike jõudude väljakutsumisega, siis Mihhail Aleksandrovitš Berlioz kuulutab oma kaaslasele Ivan Nikolajevitš Ponõrevile enesekindlalt, et Jumalat ja saatanat pole olemas. Oma suhtumisega kehastab Berlioz selle ajastu Venemaa kodanikku, kes usub ratsionaalsesse materialismi ning eitab kõike maagilist. Berlioz surmaga illustreerib Woland oma hävitusjõu suurust. Berlioz kui skeptiku ja enesekindluse kehastuse surmaga äratav saatan ellu hoopis teistsuguse elu, dünaamilise ning müstilise. Bulgakovi kujutatud saatan ehk Woland sarnaneb vanatestamentliku saatanaga, keda kujutati kui Jumalast sõltuvat tegelast (samamoodi nagu „Faustis“). (Wright 1973: 1164–1165)

3. Töölehed. Koostamise põhimõtted ja selgitused

Järgmistes alapeatükkides on esitatud töölehtede koostamise põhimõtted ning kirjandusõpetuslikud selgitused. Igale selgitusele järgneb konkreetne töömaterjal. Töölehtede komplekt algab sissejuhatava osaga, millele järgnevad ilukirjanduslikke tekste käsitlevad ülesanded. Iiobi raamat ning katkendid „Kalevipojast“ ei nõua tervikteose läbilugemist – Iiobi raamatu puhul piisab proloogi lugemisest ning „Kalevipoja“ ülesannete puhul on esitatud vajalikud katkendid. Vastavalt õpetaja nägemusele võib ülesannete lahendamise järjekorda muuta või neid vahele jätta. Samuti ei pea tekste käsitlema kronoloogiliselt. Tähtis on, et tekstide võrdlemise kaudu tekiks õpilasel terviklik pilt kurjuse ja headuse vahelise võitluse müüdi kajastumisest kirjanduses.

Selleks, et töölehed oleks õpetajale võimalikult mugavad kasutada, pole töölehtede puhul kasutatud muidu magistritööle esitatud nõuetele vastavaid leheveeriseid. Võib juhtuda, et töölehed on seetõttu halvasti nähtavad. Paremini näeb töölehti magistritöö elektroonilises versioonis, kust saab töölehed otse välja printida.

3.1. Sissejuhatav materjal

Õppekomplekt algab sissejuhatava osaga, mille peamiseks eesmärgiks on anda õpilasele ülevaade müüdi tähendusest ning selle erinevatest defineerimisvõimalustest. Sissejuhatavat osa lõpetab tekstikatkend Tuglase novellist „Poeet ja idiot“, mille laiemaks eesmärgiks on viia õpilane konkreetsemalt kontsentrilise õppeelemendi kesksele teemale, st hea ja kurja võitluse müüdi juurde.

3.1.1. Töömaterjal Karen Armstrongi „Lühike müüdi ajalugu“ põhjal

Töölehe keskmes on Karen Armstrongi teosest „Lühike müüdi ajalugu“ pärit katkend. „Lühike müüdi ajalugu“ annab populariseeriva ülevaate müütidest, nende päritolust, müütide ja romaanide ühisjoontest. Raamat on lihtsasti loetav ning kindlasti sobilik gümnaasiumiõpilasele lugemiseks, mistõttu võib seda ka põhjalikumalt käsitleda ja kirjandustunnis lugeda. Töölehe koostamisel kasutatud tekst annab ülevaate müütilise mõttelaadi avaldumisest ajaloos ning müüdi seostest kirjandusega. Lugemisülesande eesmärgiks on tekitada õpilases huvi müütide kui elu põhiväärtusi kandvate lugude vastu. Õpilane saab esmalt toetuda oma teadmistele ning avaldada arvamust antud teemade kohta. Tekstikatkendi kõrval olevad küsimused on laiahaardelisemad ning panevad õpilase mõtlema eluliste, filosoferimist nõudvate küsimuste üle. Kirjandusõppe puhul tuleb meeles hoida, et kirjanduse lugemine on samuti loov ja aktiivne tegevus, mis annab võimaluse teksti interpreteerida vastavalt oma elukogemusele ning teadmistele maailmast. Tänapäeval on kujunenud arusaam, et loetu mõistmine on vaimne konstruktsioon kirjasolevast, mis toetub lugeja varasematele teadmistele. See, kuidas lugeja teksti mõistab, sõltub eelkõige tema taustateadmistest. (Buehl 2002: 11) Seega on tarvilik mõtiskleda ja arutleda ka laiemate teemade üle, mis leiavad kajastust müütide kaudu ning millele võib hiljem analüüsi käigus viidata.

Pärast lugemist analüüsib õpilane uusi teadmisi, mida ta teksti lugemisel omandas. Tekstis avaldunud ideede kaudu tuleb õpilasel müüdi mõiste kirja panna. Sellega saab kontrollida, kuidas õpilane on teksti sügavamalt mõistnud. Teksti tuleb analüüsida *mythos*'est ja *logos*'est lähuvalt ning vaadelda nende avaldumist ajaloos kestel. Töölehe viimane osa (2.1–2.3) liigub temaatiliselt lähemale müütidele ning nende seostele kirjandusega. Siinkohal on oluline jõuda küsimusteni, miks on müüte vaja käsitleda. Töölehe keskmes olevat katkendit saab lõimida ajaloo-, filosoofia- ja usundiõpetusega. Tekstis esinevad mitmete oluliste teadlaste, teoloogide, filosoofide nimed, kelle olulisust ajaloos ning kultuurilist tausta võib kirjandustunnis meelde tuletada.

Töölehe täitmisel peab õpilane enne teksti lugemist või selle ajal otsima internetist ja/või „Eesti keele seletussõnaraamatust“ teksti mõistmiseks oluliste sõnade tähendusi.

Ülesande eesmärgiks on panna õpilane aktiivselt lugema. Õpilast saab arendada lugemise kaudu tulemuslikuks õppijaks, kui tal on olemas vajalikud eelteadmised. Õpilasi peab suunama tegelema sõnavaraga, sest vastasel juhul loeb õpilane teksti sõnahaaval, kuid selle üldpilt ja teksti põhisisu jääb õpilasele arusaamatuks. Selleks, et õpilased loetut paremini analüüsiks, tuleb kasutada võtteid, mis panevad õpilased aktiivselt loetut analüüsima ning uusi teadmisi rakendama. Aktiivset õpet soodustab suhtlemine kaasõpilastega, mis tõstab ka motivatsiooni. (Bruehl 2001: 12) Küsimused teksti äärisel ning ülesanne 2 annavad võimaluse rühma- või klassiaruteludeks. Teksti äärisel asuvad küsimused suunavad loetu üle sügavamalt mõtlema ning oma arvamust avaldama ja seda põhjendama.

Lugemisülesande järel tuleb õpilasel vastata teksti põhjal küsimustele. Ajatelg aitab saadud teadmisi paremini struktureerida ning tekitab tervikliku pildi. Soovitatav on vastamisel toetuda reanumbritele, mis kergendab hiljem tekstist näidete leidmist. Samasugune viitamissüsteemi kasutatakse ka eesti keele riigieksamis.

Tööleht. Sissejuhatus müüdi olemusse. (Karen Armstrong „Lühike müüdi ajalugu“ (2006) põhjal)

1. Loe läbi katkend raamatust „Lühike müüdi ajalugu“ ning mõtle, kuidas vastaksid teksti äärisel olevatele küsimustele.

1.1. Enne lugemist kirjuta välja alltoodud mõistete tähendused. Vajadusel otsi abi internetist.

logos –

mythos –

1.2. Tekstis on mõned sõnad, mis on alla joonitud. Kirjuta nende sõnade tähendus teksti kõrval asuvasse kasti. Vajadusel kasuta „Eesti keele seletavat sõnaraamatut“ www.eki.ee/dict/ekss/.

1 16. sajandil hakkasid inimesed Euroopas ja maal, millest hiljem sai USA, peaaegu katse
2 ja eksituse meetodil rajama tsivilisatsiooni, millele polnud maailma ajaloos võrdset, ning
3 19. ja 20. sajandil levis see teistesse maailmajagudesse. /---/ Elu ei saanud enam kunagi
4 olla endine ja selle hiljutise katse võib-olla kõige märkimisväärsem ning potentsiaalselt
5 kõige ohtlikum tagajärg oli mütoloogia surm.

6 Lääne modernism oli *logos*'e laps. See rajati uudsele majanduslikule alusele. /---/ Selle
7 asemel, et minevikku vaadata ja oma saavutusi säilitada, nagu oli kombeks varasemates
8 tsivilisatsioonides, hakkasid läänemaailma inimesed vaatama tulevikku. Pikk
9 moderniseerumisprotsess, mis kestis Euroopas oma kolm sajandit, hõlmas tervet rida
10 põhimõttelisi muutusi: industrialiseerimine põllumajanduse ümberkorraldamine,
11 poliitilised ja ühiskondlikud revolutsioonid, mis kujundasid ühiskonna uutele
12 tingimustele vastavaks ja intellektuaalne „valgustus“, mis halvustas müüti kui midagi
13 kasutat, võltsi ja vanamoodsat.

14 Lääne saavutuste aluseks oli pragmaatilise, teadusliku vaimu võidukäik. Uueks
15 märgusõnaks sai efektiivsus. Kõik pidi toimima. Iga uus mõte või leiutus pidi olema
16 ratsionaalselt tõestatav ja silmnähtavalt sobima välismaailmaga. Erinevalt müüdist peab
17 *logos* olema vastavuses faktidega: põhiolemuselt praktiline; mõtteviis, mida kasutame,
18 kui tahame midagi ära teha; vaatab pidevalt tulevikku, et keskkonna üle suuremat
19 kontrolli saavutada või midagi uut avastada. Lääne ühiskonna uus kangelane oli seega
20 teadlane või leiutaja, kes tungis oma ühiskonna nimel tundmatutesse valdkondadesse. Ta
21 pidi kukutama vanu jumalusi – nagu seda olid teinud telgajastu mõtlejad. Lääne
22 modernismi kangelased olid *logos*'e tehnoloogia- või teadusgeeniused, mitte
23 vaimugeeniused, keda inspireeriks *mythos*. See tähendas, et intuitiivsed, müütilised
24 mõttelaadid heideti teadusliku ratsionalismi praktilisema ja loogilisema mõtteviisi kasuks
25 kõrvale. Kuna enamik lääne inimestest ei kasutanud müüte, kaotasid paljud neist
26 arusaamise sellest, mis müüt on.

Kas minevik on inimkonnale oluline? Miks?

27 /---/ Tänu teaduslikele avastustele suutsid inimesed loodut ümber kujundada ja oma
28 elujärge parandada. Kaasaegse meditsiini, hügieeni, tööpõhjuste tehnoloogiate ja
29 arenenud transpordiviiside leiutamine muutis lääne inimeste elu pöördeliselt paremaks.
30 Kuid *logos* polnud kunagi olnud võimeline andma inimestele tähenduslikkuse tunnet,
31 mida nad näisid vajavat. Müüt oli olnud see, mis andis elule vormi ja tähenduse, aga kui
32 moderniseerimine jätkus ja *logos* niivõrd suurepäraseid tulemusi saavutas, hakati
33 mütoloogiat üha vähem usaldama. Juba 16. sajandil näeme järjest rohkem tõendeid
34 tuimastavast meeletehete ja hiilivast vaimsest halvatuses ning jõuetust ja raevu seoses
35 sellega, et vana müütiline mõtteviis purunes ja selle asemele ei paistnud tekkivat midagi
36 uut. Tänapäeval näeme samasugust juuretust arengumaades, mis alles läbivad
37 modernisatsiooni varajasi etappe.

Kas üksnes *logos'*ele taandatud mõtteviis on inimkonnale pigem kasulik või kahjulik? Põhjenda.

38 16. sajandil ilmnes selline võõrandumine reformaatorite puhul, kes üritasid muuta
39 Euroopa religiooni mugavamaks, efektiivsemaks ja moodsamaks. Martin Lutherit (1483–
40 1556) vaevasid piinarikkad masendushood ja raevupursked. Ka Ulrich Zwingli (1484–
41 1531) ja John Calvin (1509–1564) tundsid Lutheri kombel täielikku abitust inimelu
42 proovikivide ees, ja see rahulolematuse ärgitas neid lahendusi otsima. Nende reformitud
43 kristlus näitas, kui vaenulik oli ärkav uusaja vaim müütilise teadvuse suhtes. Varasemas
44 religioonis oli sarnasust mõistetud samasusena, nii et sümbol oli sama sellega, mida ta
45 kehtastas. Nüüd aga, vastavalt reformistidele, olid rituaalid nagu armulaud, „kõigest“
46 sümbolid – midagi täiesti teistsugust. /---/

47 Nagu enamik asju, nii olid ka paljud uusaegsed avastused mitme otsaga. Moodne
48 astronoomia maalís kosmosest lummava pildi. Mikolaž Kopernik (1473–1545) pidas oma
49 teaduslikke uuringuid religioosseks tegevuseks, mis täitis teda aukartusega. Tema
50 avastused tekitasid ärevust. Müüt oli andnud inimestele usu, et nad on seotud universumi
51 keskmega, aga nüüd näis, et nad paiknevad kõrvalises kohas ühel täiesti tavalisel
52 planeedil, mis tiirleb ümber ühe väiksema tähe. Nad ei saanud enam usaldada oma
53 tunnetust, sest Maa, mis on tundunud paigal seisvat, oli tegelikult kiires liikumises. Neid
54 julgustati järjest rohkem oma mõtteid mõtlema, aga samas olid nad ühe enam sõltuvuses
55 uusaegsetest „ekspertidest“, kes võisid ainsana asjade olemust lahti mõtestada.

56 Inglismaal esines Francis Bacon (1561–1626) iseseisvusdeklaratsiooniga, mis pidi
57 vabastama teaduse mütoloogia ahelatest. Oma teoses „Advancement of Learning“ (1605)
58 kuulutas ta uue ja hiilgava ajajärgu saabumist. Teadus pidi tegema lõpu inimeste
59 kannatustele ja maailma päästma. Miski ei tohtinud seda arengut takistada. Kõikidesse
60 religioossetesse müütidesse tuli suhtuda karmi kriitikaga ja kui need läksid vastuollu
61 tõestatud faktidega, siis tuli need kõrvale heita. Ainult mõistus pakkus ligipääsu tõele.
62 Esimene teadlane, kes sellise empiirilise vaimse täielikult omaks võttis, oli ilmselt sir
63 Isaac Newton (1642–1727), kes sünteesis oma eelkäijate avastusi, kasutades
64 põhimõttekindlalt parasjagu väljakujunevaid teaduslikke distsipliine – eksperimenti ja
65 deduktsiooni. Ta uskus, et annab kaasinimestele enneolematuid ja kaljukindlaid teadmisi
66 maailma kohta, et see kosmiline süsteem, mille ta avastas, on täielikus kooskõlas
67 faktidega, ja et see tõestab Jumala, suure „mehaaniku“ olemasolu, kes oli universumi
68 keeruka masinavärgi valmistanud. /---/ Teaduslik *logos* ja müüt polnud enam ühildatavad.
69 Seni oli teadust tehtud kõikehõlmava mütoloogia raames, mis seletas selle tähendust.
70 Prantsuse matemaatik Blaise Pascal (1623–1662), sügavalt usklik mees, tundis õudust,
71 mõeldes kaasaegse teaduse paljastatud lõputu universumi „igavesele vaikusele“. *Kui ma*
72 *näen inimese sõgedust ja armetust ning vaatan kogu vaikivat universumit ja valguseta*
73 *inimest, kes on jäetud iseenda hooleks ja kes on just nagu ära eksinud siia universumi*
74 *nurgakesse, teadmata, kes on ta siia pannud, milleks ta on siia tulnud, mis temast surres*

Kuidas mõistad väljendeid „vaikiv universum“ ning „valgustuseta inimene“? Kas tänapäeva inimene on nüüdseks muutunud?

75 saab, võimetu midagi taipama -, siis haarab mind õudus nagu inimest, kes on magamise
76 pealt viidud tühjale ja kohutavale saarele ning kes ärkab teadmata, kus ta viibib, ja ilma,
77 et tal oleks võimalik lahkuda. Ja seepeale imestan ma, kuidas saab olla, et nii
78 haletsusväärne olukord ei aja kedagi meeleheitele. Ja sedasorti võõrandumine on
79 kaasnenu uusaegse kogemusega.

80 18. sajandi valgustusajastul näisid pilved hajuvat. John Locke (1632–1704) mõistis, et on
81 võimatu tõestada pühaduse olemasolu, aga ta ei kahelnud, et Jumal on olemas ja
82 inimkond on jõudnud positiivsemasse ajajärku. Saks aja prantsuse valgustusajastu
83 filosoofid pidasid vanu müstilisi ja müütilisi usundeid vanamoodsateks nagu ka inglise
84 teoloogid John Toland (1670–1722) ja Matthew Tindall (1655–1733). Ainult *logos* võis
85 meid tõeni juhatada ning kristlus pidi vabanema müstikast ja müütidest. Vanu müüte
86 hakati tõlgendama nii, nagu oleksid nad *logoi*, mis oli tõesti uudne ja läbikukkumisele
87 määratud arenguviis, sest need lood polnud faktipõhised ega olnud seda kunagi olnudki.
88 /---/

89 19. sajandiks olid eurooplased hakanud arvama, et religioon on lausa kahjulik. Ludwig
90 Feuerbach (1804–1872) väitis, et see juhib inimesi inimlikkusest kaugemale. Karl Marx
91 (1818–1883) pidas religiooni haige ühiskonna sümptomiks. Ja selle ajastu mütoloogiline
92 religioon võis tõesti tuua endaga kaasa ebaterve konflikti. Oli teaduslik ajastu ja inimesed
93 tahtsid uskuda, et nende traditsioonid on uue ajaga kooskõlas, aga see oli võimatu, kui
94 müüte üritati mõista sõna-sõnalt. Siit ka furoor, mille tekitas Charles Darwini (1809–
95 1882) raamat „Liikide tekkimisest“ (1858). See polnud mõeldud rünnakuna religiooni
96 vastu, vaid teadusliku hüpoteesi kaine analüüsina. /---/ Loomislood polnud kunagi olnud
97 mõeldud ajalooliselt täpsetena, nende eesmärk oli teraapiline. Aga kui hakata lugema
98 Moosese raamatut, nagu oleks sellel teaduslik alus, siis on tegemist väärteaduse ja väär-
99 usuga. Uus tekstikiriitika, mis kasutas piibli puhul tänapäevast teaduslikku
100 metodoloogiat, näitas, et seda polnud võimalik mõista sõna-sõnalt. /---/ Piiblllood olid
101 „müüdid“ ja rahvalikus kõnepruugis tähendas see, et need ei vastanud tõele. /---/

102 19. sajandi lõpuks tundus, et lõhe *logos*'e ja *mythos*'e vahel oli täielik. /---/ inimesed
103 pidid valima mütoloogia ja ratsionaalse teaduse vahel ning mingit kompromisse ei saanud
104 olla. Ainult mõistus oli tõene ja religiooni müüdid olid valed. Aga tõde oli taandatud
105 selleni, mida sai “näidata ja tõestada“ mistõttu lisaks religioonile välistati ka kunsti või
106 muusika tõed. Koheldes müüti, nagu põhineks see mõistusel, olid uusaegsed teadlased,
107 kriitikud ja filosoofid muutnud selle millekski uskumatuks. Aastal 1882 kuulutas
108 Friedrich Nietzsche (1844–1900), et jumal on surnud. Mingis mõttes oli tal õigus. Ilma
109 müüdi, kultuse, rituaali ja eetilise eluviisita sureb ka pühadusetunnetus. /---/

110 Võime olla materiaalselt arenenumad, aga vaimses mõttes pole me telgajastust kaugemale
111 jõudnud: *mythos*'e allasurumise tõttu oleme võib-olla koguni taandarenenud. Igatseme
112 ikka veel oma tavatingimustest „kõrgemale tõusta“ ja „täielikku“, intensiivsemasse ja
113 rahuldust pakkuvamasse olekusse jõuda. Püüame sinna jõuda kunsti, rokkmuusika,
114 narkootikumide või kino üleelusuuruse maailma abil. Otsime jätkuvalt kangelasi. Nii
115 Elvis Presley kui printsess Diana muudeti kohe müütiliseks olenditeks, isegi religioosse
116 kultuse objektideks. Aga selles ülistamises on midagi paigast ära. Kangelasmüüt polnud
117 mõeldud selleks, et anda meile ikoone, mida imetleda, vaid selleks, et jõuaksime
118 lähemale kangelasverele iseenedas. Müüt peab viima jäljendamise või osaluse, mitte
119 passiivse mõtisklemiseni. Me ei tea enam, kuidas elada oma müütilist elu nii, et see oleks
120 vaimseid väljakutseid pakkuv ja edasiviiv. Peame vabastama end 19. sajandi
121 eksiarvamusest, et müüt on vale või väljendab mahajäetud mõtteviisi. Me ei saa ennast

Kas Sinu arvates peab tõde olema alati näidatav ja tõestatav? Põhjenda.

Too konkreetseid näiteid tänapäeva ühiskonnast, mis tõestavad, et inimesed igatsevad oma tavatingimustest “kõrgemale tõusta“ ja rahuldust pakkuvamasse olekusse jõuda.

122 täielikult muuta, oma hariduse ratsionaalset alust tühistada ja endisaegse tunnetuse juurde
123 tagasi pöörduda. Aga võime omandada harituma suhtumise mütoloogiasse. Oleme
124 müüteloovad olendid ja 20. sajandil nägime mitmeid väga purustavaid nüüdisaegseid
125 müüte, mis lõppesid massimõrvade ja genotsiididega. Need müüdid kukkusid läbi, sest
126 nad ei vastanud telgajastu kriteeriumidele. Neid ei rikastanud kaastunde vaim, aukartus
127 elu pühaduse ees või see, mida Kong Fuzi nimetas toetamiseks. Need lammutavad
128 mütoloogiad on olnud kitsalt rassilised ja etnilised püüded ennast upitada, halvustades
129 teisi. Ükski niisugune müüt pole vastu pidanud meie kaasaja loodud maailmakülas, kus
130 kõik inimesed on nüüd ühesuguses olukorras. Me ei saa võidelda nende halbade
131 müütidega ainult mõistuse abil, sest puhtakujuline logos ei suuda selliste sügavalt
132 juurdunud, väljaravimata hirmude, ihade ja neuroosidega toime tulla. See on eetilisel ja
133 vaimselt arenenud mütoloogia ülesanne.

134 Vajame müüte, mis aitaksid meil samastuda kõigi kaasinimestega, mitte nendega, kes
135 kuuluvad meiega samasse rahvuslikku, riiklikku või ideoloogilisse hõimu. Vajame
136 müüte, mis aitaksid meil mõista kaastunde tähtsust, mida ei peeta meie asjalikus ja
137 mõistusele rajanevas maailmas alati piisavalt produktiivseks või efektiivseks. Vajame
138 müüte, mis aitaksid meil omandada vaimsemat suhtumist ja näha kaugemale oma otsesest
139 vajadusest ning kogeda kõrgemaid väärtusi, mis kõigutaksid meie äärmist isekust.
140 Vajame müüte, mis aitaksid meil jälle austada Maad kui pühadust selle asemel, et
141 kasutada seda ressursina. See on ülitähtis, sest kui ei toimu mingit vaimset revolutsiooni,
142 mis suudaks pidada sammu meie tehnilise geniaalsusega, siis ei suuda me oma planeeti
143 päästa.

144 /---/ Just kirjanikud ja kunstnikud, mitte usutegelased, on astunud tühjusesse ja püüdnud
145 äratada meis jälle mineviku mütoloogilist tarkust. /---/ ...romaanilugemise kogemuses
146 [on] jooni, mis meenutavad traditsioonilise mütoloogia mõistmist. Seda võib pidada
147 omamoodi meditatsiooniks. Lugejad peavad veetma romaaniga päevi või koguni
148 nädalaid. See lennutab nad teise maailma, mis on nende tavaeluga paralleelne, kuid
149 sellest eemal. Nad teavad vägagi hästi, et see väljamõeldud maailm pole reaalne, aga
150 siiski muutub see lugedes vastupandamatuks. Võimas romaan jääb meie elu osaks kauaks
151 pärast seda, kui oleme raamatu kõrvale pannud. See on kujutlusvõime harjutus, mis
152 hävitab aja ja ruumi tõkked nagu jooga või usupühagi, nii et suudame teiste inimeste
153 eludele ja muredele kaasa elada. See õpetab kaastunnet, võimet tunda koos teistega. Ja
154 nagu mütoloogia, nii on ka iga oluline romaan muutumisvõimeline. Kui laseme sel seda
155 teha, võib see meid muuta alatiseks. /---/ Romaan, mida kirjutatakse ja loetakse tõsise
156 tähelepanuga, võib müüdi või ükskõik millise kunstiteose kombel saada pühitsemiseks,
157 mis aitab meil läbida valusat üleminekuriitust ühest eluetapist või mõttelaadist teise.
158 Romaan nagu müüt õpetab meid nägema maailma teistmoodi, näitab meile, kuidas
159 vaadata oma südamesseja näha maailmavaatepunktist, mis on kõrgemal meie isiklikest
160 huvidest. Kui professionaalsed usujuhid ei suuda meile müütilises pärimuses teed
161 juhatada, siis suudavad ehk meie kunstnikud ja kirjanikud omandada preestri rolli ja tuua
162 uut mõistmist meie eksinud ja rikutud maailma.

Katkend raamatust „Lühike müüdi ajalugu“ (Karen Armstrong)

Kuidas selgitaksid mõistet „vaimne revolutsioon“? Mida peaks Sinu arvates tänapäeva maailmas muutma, et toimuks vaimne revolutsioon?

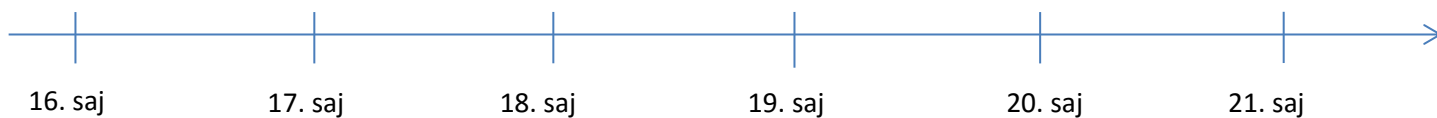
Lugemissoovitus: Karen Armstrong „Lühike müüdi ajalugu“ (Eesti Päevalehte AS, 2006)

1.3. Selgita tekstile toetudes, mida tähendab sõna *müüt*?

1.4. Võrdle tekstile toetudes *logos*'t ja *mythos*'t. Täida tabel, tuues välja võimalikult palju erinevusi.

<i>logos</i>	<i>mythos</i>

1.5. Kuidas on *logos*'e ja *mythos*'e vahekord muutunud ajaloos alates 16. sajandist tänapäevani? Kanna ajateljele peamised märksõnad. Ole valmis nende põhjal protsessi suuliselt kirjeldama.

2. Mõtiskle alljärgnevate küsimuste üle. Tee vajadusel märkmeid või kirjuta üles tekstis olevate näidetenäidete juhatavad reanumbrid. Seejärel arutlege samade küsimuste üle gruppides.

2.1. Kas inimestel on vaja müüte? Põhjenda oma arvamust.

2.2. Kuidas mõistad K. Armstrongi väidet, et „võime omandada harituma suhtumise mütoloogiasse“? Milles seisnevad tänapäeva inimeste probleemid müütide mõistmisel?

2.3. Milliseid seoseid toob Armstrong välja müüdi ja kirjanduse vahel? Millisel viisil muudab Sinu arvates kirjandus maailma?

3.1.2. Müüdi mõiste ja selle erinevad tõlgendusvõimalused

Töölehe eesmärgiks on panna õpilane mõtisklema müüdi mõiste erinevate selgituste üle. Töölehe keskmes on filosoof Enn Kasaku mõte, et müüti on võimatu defineerida, kuid seda on võimalik mitmeti avada (ERR). Mõned müüdi mõiste tähendused on õpilasele ette antud ja teises ülesandes tuleb antud definitsioonidele lisada igal õpilasel veel kaks internetist leitud mõiste selgitust. Ülesande lahendamise käigus tuleb jälgida, et tegu oleks isikute tsitaatidega, mitte ei viidataks näiteks sõnaraamatutele. Seda põhjusel, et eesmärk on leida erinevaid tõlgendusvõimalusi, mida müüt võib inimeste jaoks tähendada. Tsitaadile tuleb lisada isikunimi. Võimalik ja soovituslik on rääkida plagiaadist ja tsiteerimise nõuetest ning olulisusest. Ülesande eesmärgiks on parandada info leidmise oskust kui üht õpistrateegiatest ning aidata kaasa lugemisoskuse paranemisele. Õpilane peab oskama orienteeruda nii kirjalikes kui ka elektroonilistes allikates ning leidma üles talle vajamineva info (GRÕK 2011, lisa 1: 5). Viimases ülesandes on vaja kasutada e-keelenõu kodulehte, kuna see annab korraka kätte kõikide sõnaraamatute vasted. Kui e-keelenõu pole veel õpilastele tuttav, siis selle ülesande käigus on võimalik seda lehekülge tutvustada. Ülesandes tuleb sõnaraamatu selgitustele lisada näited, et erinevad tähendusvarjundid oleks selgemini mõistetavad. Internetiallikatest teabe otsimine aitab parandada oskusi, mis on riiklikus õppekavas teabekeskonna kui läbiva teema sisuliseks osaks. Õpilased peavad omandama oskused kasutada läbi praktiliste tegevuste teabekeskondi, hankida teavet erinevatest allikatest (sh internetist), hinnata kriitiliselt erinevaid infoallikaid ning kasutada neis olevat infot oma teadmiste täiendamiseks (GRÕK 2011, lisa 1: 5).

Kirjandusõpetlikust vaatepunktist peab õpilane seda töölehte täites mõtisklema müüdi defineerimise keerukuse üle ning leidma enda jaoks müüti iseloomustavad märksõnad. Ülesanded suunavad õpilast vaatama müüdi mõistet erinevatest vaatepunktidest. Kolmandas ülesandes on õpilasel vaja otsida olemasolevatest definitsioonidest enda jaoks kõige olulisemad müüti iseloomustavad märksõnad, mis tuleb lisada mõistekaardile. Kursuse kontekstis tuleks näha müüti eelkõige kui põhiväärtusi kandvat lugu, mitte kui vale ja väljamõeldist.

Tööleht. Sissejuhatus müüdi olemusse. Mis on müüt?

1. Eesti filosoof Enn Kasak on öelnud, et kuigi müüti on praktiliselt võimatu defineerida, on seda mõistet proovitud mitmeti avada. Loe läbi erinevate isikute arvamused, mida müüt nende jaoks tähendab ning lahenda alljärgnevad ülesanded.

„Müüt on kollektiivses teadvuses omaks võetud lugu, mis kannab mingisuguseid inimeksistentsi suhtes olulisi, filosoofiliselt üldistavaid vihjeid või sümboteid.“
(J. Talvet, kirjandusteadlane)

“Müüdid on midagi, mis pole iial juhtunud, kuid on alati olemas.”
(Sallustius, kirjanik, 4. saj)

„Müüdile on omased kaks aspekti: üks on selle looline struktuur, mis seob müüdi kirjandusega, teine on selle sotsiaalne otstarve, mis puudutab ühiskonna jaoks olulisi teadmisi.“
(N. Frye, Kanada kirjandusteadlane)

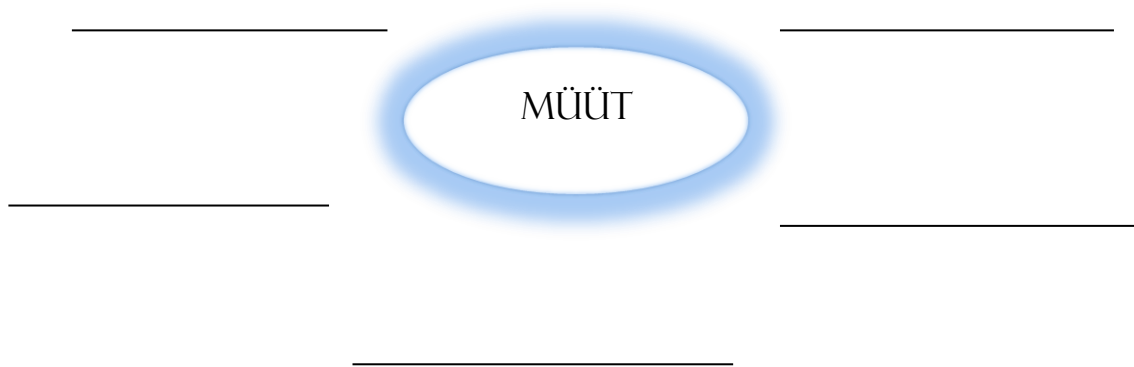
„Müüt on ühiskondlikult sisendatud mõtlemise vorm ja (müüdilise) maailmanägemise viis. Osalt mittekommunikeeritav, on selle esitamine ja mõistmine võimalik ainult kohalikus kultuurikontekstis.“
(E. Kasak, teadusfilosoof)

„Müüt ei ole eriline mõtlemismoodus, vaid ainult õpetuse teel saadud teadmine.“
(P. Veyne, Prantsuse ajaloolane)

„Müüt on hõimu-sugukonna algkogemusele igikestvana ilmnev jutt oma eksistentsi seotusest oma jumalate, kangelaste eluga: nende pärinemise, võitlemise ja saatusega.“
(T. Luik, filosoof)

2. Otsi internetist müüdi mõistele veel kaks selgitust ning lisa need ülesandes 1 toodud tühjadesse jutumullidesse. Ära unusta juurde märkida inimese nime, kes nii on arvanud.

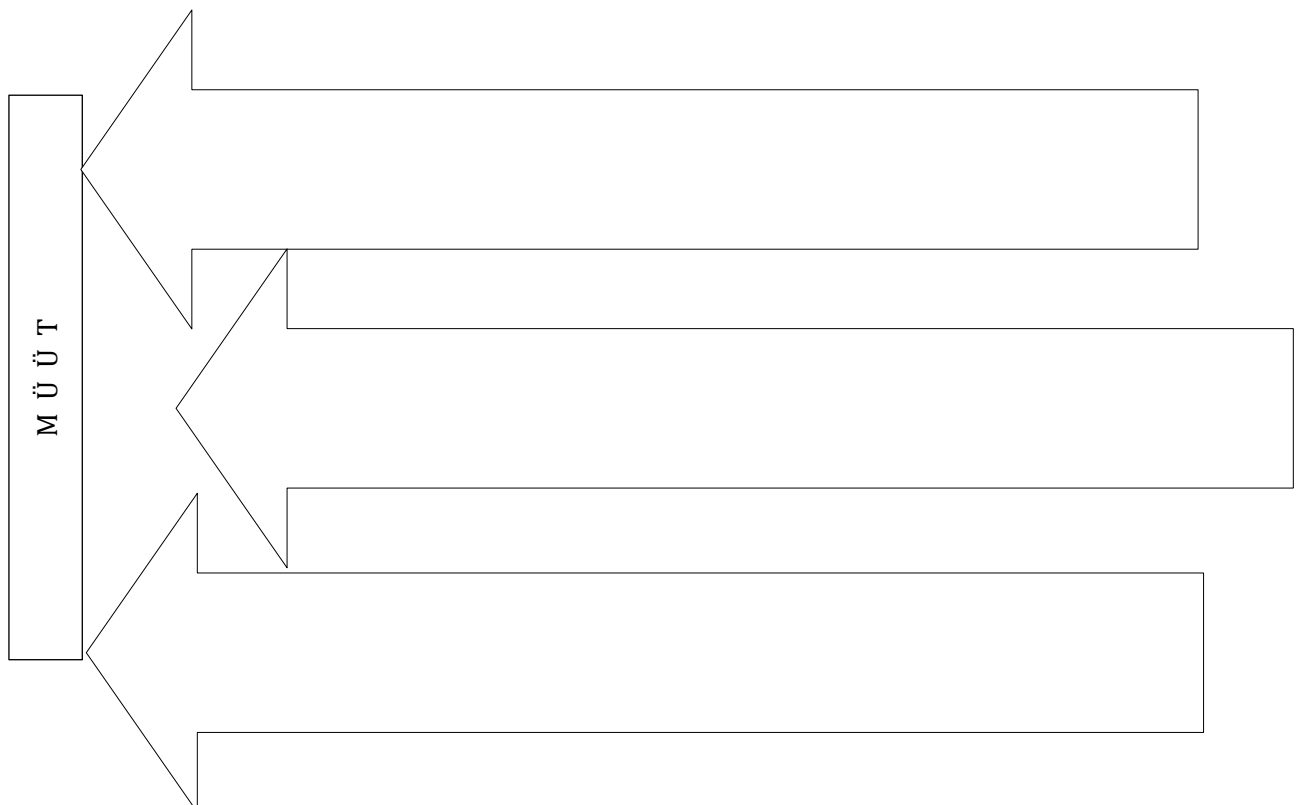
3. Loe müüdi tõlgendused (ül 1) uuesti läbi ning täida mõistekaart. Lisa tühjadele kohtadele märksõnad, mis Sinu arvates müüti kõige paremini iseloomustavad.

4. Mõtiskle antud definitsioonide üle ning leia üks, mis kattub enim Sinu nägemusega müüdist. Markeeri see ning ole valmis oma valikut põhjendama.

5. Mis võiks olla põhjuseks, et müüti on keeruline defineerida?

6. Otsi e-keelenõu kodulehelt (kn.eki.ee), milliseid erinevaid tähendusvarjundid annavad erinevad sõnaraamatud mõistele „müüt“. Pane erinevad definitsioonid koos näitlausetega kirja. Lisa omalt poolt veel üks tähendus, mida sõnaraamatud välja ei too.

3.1.3. Mis on müüt? Müüt ja inimene

Töölehe aluseks on katkend Vikerraadio saatel „Kahekõne“, kus intervjuueeritavaks on Enn Kasak. Intervjuu on kuulatav Eesti Rahvusringhäälingu arhiivis (<http://arhiiv.err.ee/vaata/kahekone-kahekone-muut-ja-inimene/similar-76523>). Tööleht on koostatud saate ühe osa põhjal (minutid: 00.00–11.07). Töölehe eesmärgiks on arendada kuulamisoskust ning mõtiskleda müüdi mõiste ning tänapäeva müütide üle.

Eesti keele ja kirjanduse õpetusega taotletakse muu hulgas ka kuulamisoskuse parandamist, mis on üks osa õpipädevusest. Gümnaasiumi riiklik õppekava näeb ette kuulamisülesandeid ka kirjandusõpetuses – helisalvestite kuulamine on üks võimalustest, kuidas kirjandusõpetuse eesmärgi saavutada (GRÕK 2011, lisa 1: 6). Töölehe kirjandusõpetuslikuks eesmärgiks on panna õpilane mõtlema müüdi mõiste üle. Kasak räägib ka tänapäeva müütidest ja nendesse uskumisest. Kursuse „Müüt ja kirjandus“ lühikirjeldus näeb ette, et tuleks arutada ka tänapäevaste müütide üle – koostatud kuulamisülesanne loob selleks eeldused. Kuulamisülesande lõpus on üldised küsimused, millele vastates saab antud teemal klassiüleselt arutleda.

Tööleht. Mis on müüt? Müüt ja inimene.

1. Kuula katkendit saatest „Kahekõne“, kus kõneleb filosoof Enn Kasak teemal, mis on müüt ning kuidas müüdid inimeste ümber tekivad ja kujunevad. Vasta seejärel küsimustele.

1.1. Kuidas müüdi mõistet klassikaliselt sõnastatakse?

1.2. Milleks on inimesel müüti vaja?

1.3. Too välja vähemalt kolm müüti iseloomustavat tunnust.

- 1.
- 2.
- 3.

1.4. Mille poolest erinevad tänapäeva inimese ning meie esivanemate suhtumised müüti?

1.5. Milliseid tänapäeva müüte Enn Kasak välja toob?

1.6. Milles seisneb Enn Kasaku arvates probleem hariduselus? Millise müüdiga on see seotud?

2. Küsimused mõtisklemiseks ja arutlemiseks pärast kuulamisülesannet.

2.1. Kuidas mõistad keskaja filosoofi Tertullianuse öeldut: „Usun, sest see on absurdne“?

2.3. Mis on Sinu arvates inimestes ühist? Mis seda Sinu arvates tekitab?

3.1.4. Töömaterjal F. Tuglase novelli „Poeet ja idioot“ põhjal

Tööleht toetub katkendile F. Tuglase novellist „Poeet ja idioot“. Novell ärgitab lugejat mõtisklema Jumala ja kuradi (ehk hea ja kurja) võitluse üle ning suunab õppija konkreetsemalt hea ja kurja võitluse müüdi juurde. Ülesanne ei eelda novelli terviklikku läbilugemist, selleks piisab esitatud katkendist (Lisa 1).

Esmalt tuleb õpilasel lugeda üht lõiku ning analüüsida selle sisu põhjalikult. Lõigu analüüsimine võimaldab õpilasel luua tõlgendusi oma nägemusest lähtuvalt. Järelduste kaudu arendab õpilane kriitilist lugemisoskust ning kujundab oma väärtushoiakuid. Sõnade tähenduse mõtestamine enda jaoks, oma ideede kirjapanemine ning teiste õpilastega arutlemine viivad teksti sügavama mõistmiseni. Ülesannet 1.4 saab osaliselt lõimida ajalooõpetusega, kuna õpilased peavad viitama ajaloosündmustele, millest lähtuvalt kuradi kujutatakse. Abi tuleb otsida internetist, mis arendab infootsimisoskust. Viimase ülesande põhjal võib läbi viia klassiväitluse või kirjutada (lühiki)kirjandi.

Tööleht keskendub kuradi ja Jumala suhetele. Enne konkreetsete tüvitekstide juurde asumist annab novell hea võimaluse mõtiskleda, mida kurat tähendab, kuidas ta vastandub Jumalale. Veel tõstatab novell küsimuse, miks on maailm loonud nii palju kuradeid võrreldes jumalike tegelaskujudega. Lugemisülesande kõrval tuleks luua palju võimalusi aktiivseks aruteluks klassis. Töölehe lõpus liigub traditsiooniline kuradi ja Jumala vastandumine võimaluseni, et kurat ja Jumal võivad eksisteerida ka koos. Saab arutleda küsimuse üle, miks Jumal, kes on usundis kõikvõimas ja headuse kehastus, pole hävitanud maailmas kurjust. Kas kurjus on üks osa headusest? See mõttearendus on oluline, et juhatada sisse järgnevad tüvitekstid, mis käsitlevad kurjust ja headust kooseksisteeriva jõuna.

Tööleht. Friedebert Tuglase (1886–1971) novelli “Poeet ja idioot” (1924) katkend

1. Loe läbi katkend novellist „Poeet ja idioot“ ja täida lüngad. Vasta lõigu järel olevatele küsimustele. Vajadusel (ül 1.4.) otsi abi internetist.

Alates sest suurest võitlusest kaoses, mil tõmmati (1) valguse, õiguse ja voo- ruse vahele, mil pääses inimteadvuses võidule mu(2), pole maailm veel iial nõnda valmis olnud mu vastuvõtuks kui praegu. Vaata mere põhja: seal liigub(3) klaassilmega ja luurab ringi. Vaata õhku: seal lendab(4) ning piilub alla. Nad otsivad mind. Kõik inimese tarkus ahastub mu järele.

1.1. Kes on minategelane?

1.2. Kuidas mõistad 1. lünka kirjutatud sõna tähendust?

1.3. Keda peab kõneleja silmas fraasi *mu(2)* all? Mis võiks olla põhjuseks, et minategelane teda niimoodi kutsub?

1.4. Kirjuta välja samad sõnad, mis kirjutasiid lünkadesse 3 ja 4. Kuidas mõistad nende sõnade tähendust? Millistele ajaloolistele saavutustele võiksid need viidata? Vajadusel otsi abi internetist.

.....(3)(4)
Sündmus ajaloos:	Sündmus ajaloos:

1.5. Võttes arvesse eelneva ülesande (1.4.) vastuseid, analüüsi, mida võiks minategelane mõelda lause all „Kõik inimese tarkus ahastub mu järele“?

2. Vasta loetud katkendi põhjal järgmistele küsimustele.

2.1. Miks on inimesed loonud nii palju erinevaid kuradeid? Vastamisel toetu esmalt katkendile, st Kobrase mõtetele ning seejärel lisa enda arvamus.

Kobrase põhjendus:

Minu põhjendus:

2.2. Võrdle katkendi põhjal kuradit ja Jumalat. Too välja võimalikult palju erinevusi.

KURAT	JUMAL

2.3. Mis on Kobrase arvates kuradi alatiseks sümboliks? Kuidas Sa seda mõistad?

3. Arutle koos pinginaabriga, kas Jumala ja kuradi suhe on pigem vertikaalne (Jumal ülal, kurat all), tegutsedes üksteisest sõltumatult, või horisontaalne (Jumal ja kurat kõrvuti), tegutsedes koos. Arutelu käigus mõtisklege ka inimeseks olemise peale (kas inimkonda saab liigitada heaks ja halvaks või on kõigis võrdselt mõlemat?). Kirjutage mõtted märksõnadena üles. Olge valmis oma arvamust põhjendama. Seejärel jagage oma arvamust klassikaaslastega.

3.2. Hea ja kurjuse müüt käsitletavates teostes

Kasutatud tüvitekstidel põhinevad töölehed on üles ehitatud kontsentriilsel põhimõttel, mis tähendab, et teosed pole esitatud lineaarselt ning õpetaja võib töölehti kasutada teises järjekorras, kui magistritöös on esitatud. Teoseid vaadeldakse võrdlevalt, kuid töölehtede komplekt sisaldab materjale, mis keskenduvad ainult ühele tüvitekstile antud müüdi kontekstis.

3.2.1. Iobi raamat ja Faust

Töölehekolekt koosneb sisuliselt sarnastest Iobi raamatut ning „Fausti“ võrdlevatest töölehtedest, mida võib käsitleda ühes tunnis koos kõrvutavalt või eraldi. Mõlemad töölehed keskenduvad saatana ja Jumala iseloomustusele ning lepingule, mis mõlema teose proloogis sõlmitakse. Töölehe teine osa toob esile ühelt poolt Jumala ja teiselt poolt Fausti duaalse olemuse küsimuse (kuidas avaldub Jumalas saatan ning Faustis Mefistofeles). Kahe sarnase töölehe täitmise lõpptulemusena on võimalik jõuda kahe ilukirjandusliku teksti sisuliste sarnasusteni.

Selleks, et analüüsida hea ja kurjuse avaldumist Iobi raamatus, piisab raamatu proloogi lugemisest, mille keskmes on Jumala ja saatana kokkuleppe sõlmimine. Joonise täiendamine proloogi põhjal eeldab teksti põhjalikku lugemist ja järelduste tegemist, põhjusel, et konkreetseid iseloomuomadusi Jumala ja saatana puhul välja ei tooda. Mõlema tegelaste tegude ja käitumisviisi kaudu tuleb iseloomuomadusteni igal õpilasel ise jõuda. Teose nimategelase Iobi iseloomustamine on oluline põhjusel, et Iobi iseloom ja saatana ning Jumala vahel sõlmitud kokkulepe on vastuolus – ausale ning heatahtlikule mehele saab osaks ebaõiglane saatus. See on oluline aspekt, millele tähelepanu pöörata. Nõmmiku Vikerkaares ilmunud artikli „Iob ja tema ainumas jumal, ehk kust see kurat tuleb?“ katkend suunab õpilast arutlema kurjuse päritolu üle ning avaldama oma arvamust. Õpetaja enda otsustada on, kas ta laseb küsimustele vastata

kirjalikult või suuliselt. Ülesandest võib välja kasvada (lühiki)kirjandi kirjutamise ülesanne.

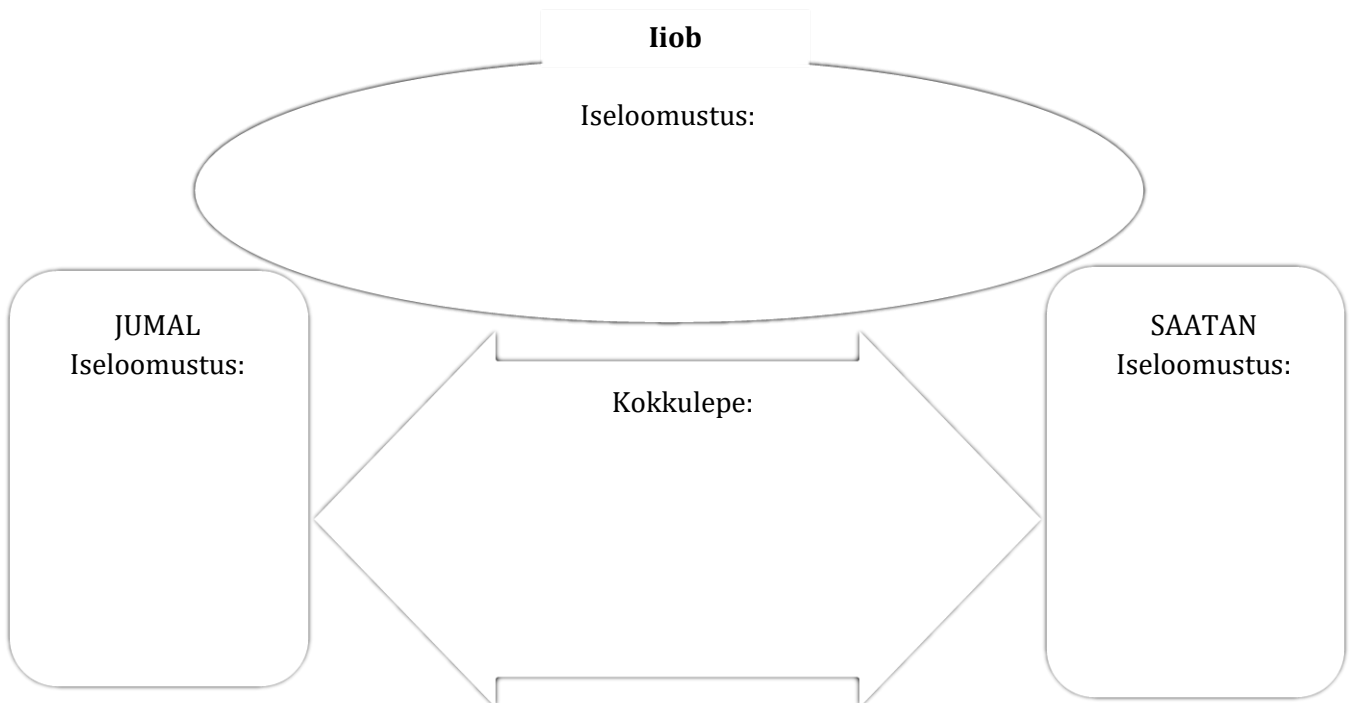
Sarnane joonis on koostatud Fausti analüüsimiseks. Enne „Fausti“ käsitlemist on vajalik tunnis arutleda valgustusajastu üle. Sealt edasi liikudes saab arutleda, mis teeb „Faustist“ valgustuskriitilise teose. Tööleht sisaldab ülesannet, mille lahendamisel peab sügavamalt analüüsima Fausti tegelaskuju. Faustis tuleb analüüsida mefistofeleslikku ehk tumedamat poolt. Ülesandes 2 tuleb välja tuua Fausti häid ja halbu iseloomuomadusi ning lisada konkreetsed näited. Need viivad edasi 3. ülesandeni, kus Fausti halbu iseloomuomadusi saab vaadelda mefistolike jõududena, mis viivad küsimuseni, kas Mefistofeles ehk kurjuse kehastus võib olla üks osa Faustist. Selle kaudu saab analüüsida, milline on Fausti tegelaskuju tume pool ning kas kurjus on üks osa headusest.

Mõlema töölehe täitmisel on oluline, et jõutaks saatana ja Jumala vastandamiseni. Mõlemas proloogis on saatana Jumala poolt lubatud kuri. See viib aruteluni, kas headust ja kurjust saab üldse eraldi jõududena vaadelda. Kahe teksti sarnasus ilmneb ka põhjuses, miks Jumal saatanaga kokkuleppe sõlmib. Tegu on mõlemal juhul kindlas usus inimesse ja sellesse, et inimeses peituv jumalikkus ei lase tal saatana ohvriks langeda.

Tööleht. Hea ja kurja võitlus. Vana Testament. Iobi raamat.

1. Loe läbi Iobi raamatu proloog.

2. Täienda joonist proloogist loetu põhjal ning vasta küsimustele.

Kas Jumal ja Saatan on võrdsed või eraldiseisvad jõud? Põhjenda oma arvamust.

Miks Jumal teeb Saatanaga kokkuleppe? Millesse ta usub?

3. Loe läbi katkend Urmas Nõmmiku artiklist „Iob ja tema ainumas jumal, ehk kust see kurat tuleb“ (Vikerkaar 1-2, 2014) ja vasta küsimustele.

1.

Kas Jumal on kuri? Kas Jumal võib olla kuri? Jumalikust armastusest ja ligimesearmastusest juhitud kristlikus maailmas on sellised küsimused võimalikud. Nii küsitaksegi, üpriski avalikult filosoferivamas toonis, akadeemiliselt teoloogilisemas toonis, mõnikord jutlusteski. Küsimused on igati õigustatud, sest monoteistlik usund, mis pealegi lähtub ideest, et see ainus Jumal on loonud maailma, toob paratamatult kaasa küsimuse kurjuse päritolust. Nagu on kirjas kohe Piibli alguses, Genesisi raamatus, tõdes Jumal kõigi viie loomispäeva lõpus, et kõik tehtu on hea, ning kuuenda loomispäeva õhtul kokkuvõtvalt veel, et kõik oli väga hea. Ja ometi sügenes maailma kurjus. Inimesest siis? Või Jumalast? Või langenud inglitest? Saatanast?

/---/

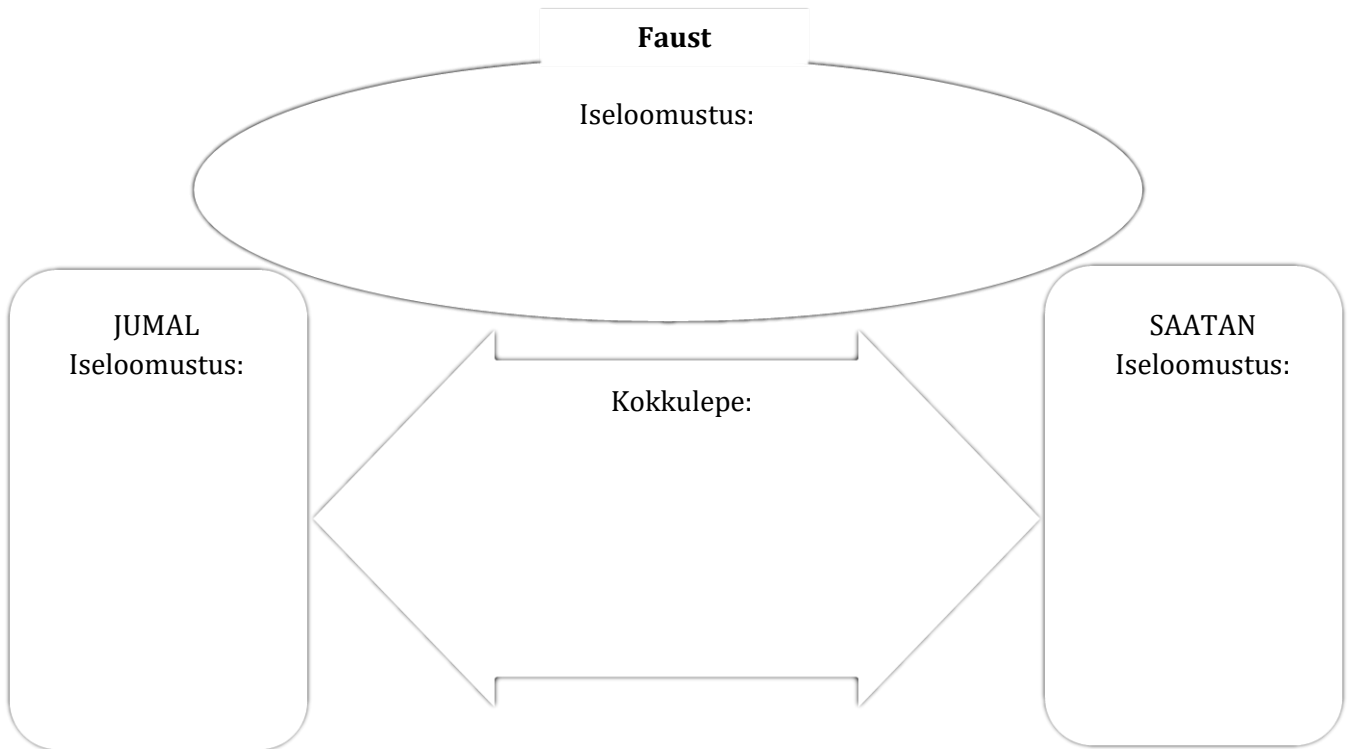
1. Milles seisneb Jumala kurjus Iobi raamatu proloogis?

2. Miks on Sinu arvates kurjus maailma tekkinud? Miks on kurjust vaja?

3. Kust on kurjus Sinu arvates alguse saanud? Mis kurjust tekitab? Kas kurjust peab hävitama?

Tööleht. Hea ja kurja võitlus. Faust

1. Täienda joonist ja vasta küsimustele.

Kas Jumal ja Saatan on võrdsed või eraldiseisvad jõud? Põhjenda oma arvamust.

Miks Jumal teeb Saatanaga kokkuleppe? Millesse ta usub?

2. Iseloomusta Fausti kui tegelast. Mis on tema head ja halvad iseloomuomadused? Lisa näited.

Two empty rectangular boxes are provided for writing. The left box has a blue border, and the right box has a black border. The word "FAUST" is written in the center between the two boxes. Two curved arrows point from the text above to the top corners of the boxes.

3. Kas Faust ja Mefistofeles on pigem vastasmängijad või teisikud. Põhjenda. Mis võib Faustis olla mefistolikku?

3.2.2. Mefistofeelse ja Wolandi võrdlus

Kolm töölehte moodustavad temaatilise terviku ning võrdlevad Saatana kujutamist teostes „Faust“ ja „Meister ja Margarita“. Esimesed kaks töölehte sisaldavad sarnaseid ülesandeid mõlema teose kohta. See annab võimaluse töölehti nii eraldi käsitleda kui ka koos lahendada ning hiljem võrrelda. Töölehtede järjestikusel lahendamisel on hiljem võimalik mõlema kuratliku tegelase, Mefistofeelse ning Wolandi sarnasusi ning erinevusi leida.

Mõlema analüüsi puhul on oluline toetuda tervikteosele, st analüüsida tegelast kogu teose kontekstis. Enne „Meister ja Margarita“ kohta käiva töölehe juurde jõudmist tuleks õpilastele meelde tuletada raamatu loomise ajastukonteksti. Mõlema töölehe üle arutledes on soovitav jõuda küsimusteni, miks oli mõlemas teoses saatanliku jõu kujutamine loomise ajal oluline ning lasta õpilastel selle üle arutleda. Komplekti kolmandat töölehte võib käsitleda mitmeti. Tegu võib olla individuaalse tööga, samuti võib vastata gruppides ning koostades lõpuks plakati. Õpetaja võib lasta kirjutada ka (lühiki)kirjandi. Üheks võimaluseks on lahendada ülesannet kirjandusliku kohtuna või klassiväitlusena ning arutleda Wolandi või Mefistofeelse kaudu, kas tegu on jõuga, mis saadab korda head või kurja. „Meister ja Margarita“ puhul võib vaadelda ka katkendeid 2006. aastal Venemaal valminud samanimelisest seriaalist (nt Wolandi saabumine Moskvasse (1. osa) või Saatana ball (7. osa)). Samuti võib romaani analüüsida Irina Belobrovtseva ning Svetlana Kuljuse „Mihhail Bulgakovi romaani „Meister ja Margarita“ kommentaarid“ (2007) põhjal. Selle kaudu on võimalik jõuda teose sügavamate kihistusteni, mis aitavad romaani ning selle taga peituvat ajastut paremini mõista ning õpilastes huvi tekitada.

Töölehtede ülesanne on panna tekste analüüsima ning mõistekaardi lahendamisel on vaja liikuda ühelt vastuselt teisele. Tegelaste välimuse puhul annab arutada, kas ja miks võib kuri olla väliselt veetlev, ligitõmbav. Analüüsides tegelaste iseloomuomadusi, mõistavad õpilased nende tegude põhjusi, seoseid teiste tegelastega ja ühiskonnaga ning oskavad tuua sellekohaseid näiteid.

Tööleht. Mefistofeles („Faust“)

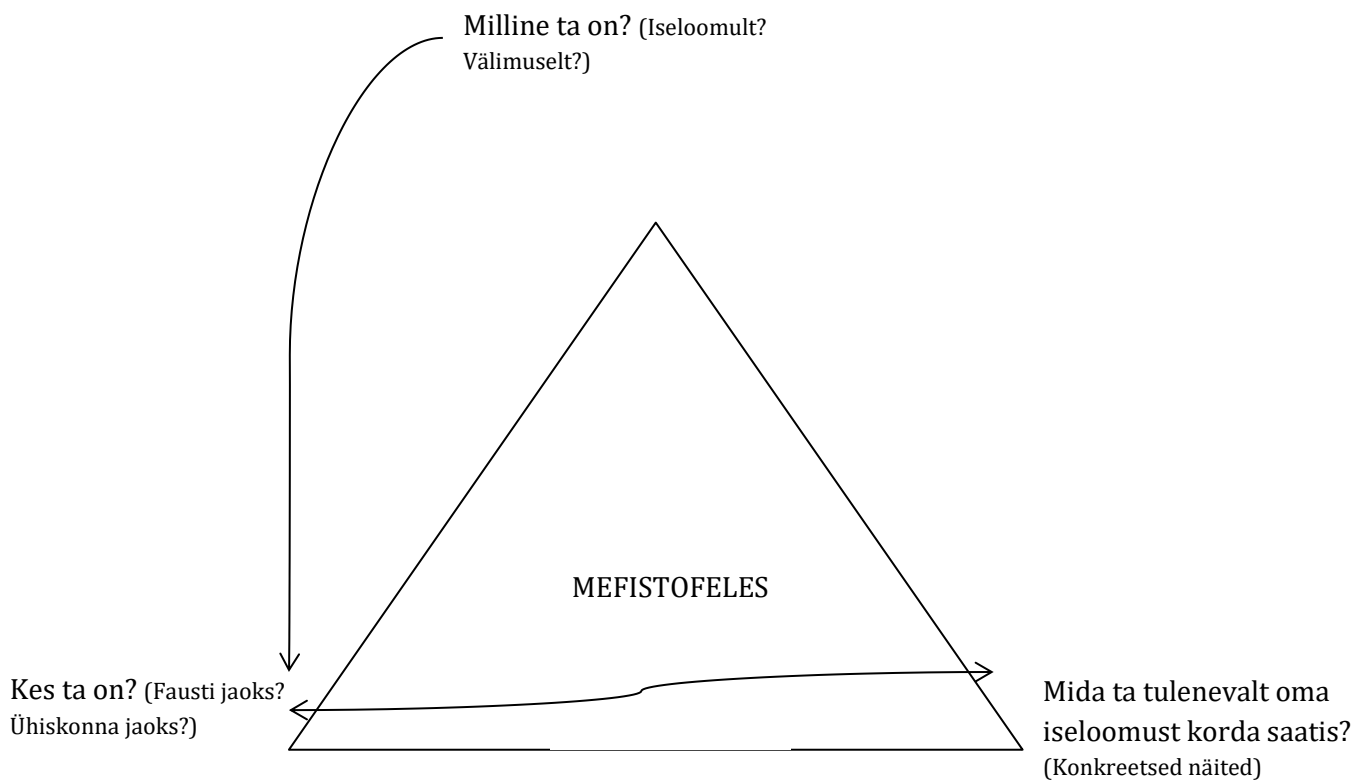
Vasta küsimustele ning täida mõistekaart.

Kuidas kirjeldab Mefistofeles inimesi? Mis teda inimkonna puhul häirib?

Eugène Delacroix. Mefistofeles, 1828

Mis on Mefistofelese ülesanne maa peal?

Woland („Meister ja Margarita“)

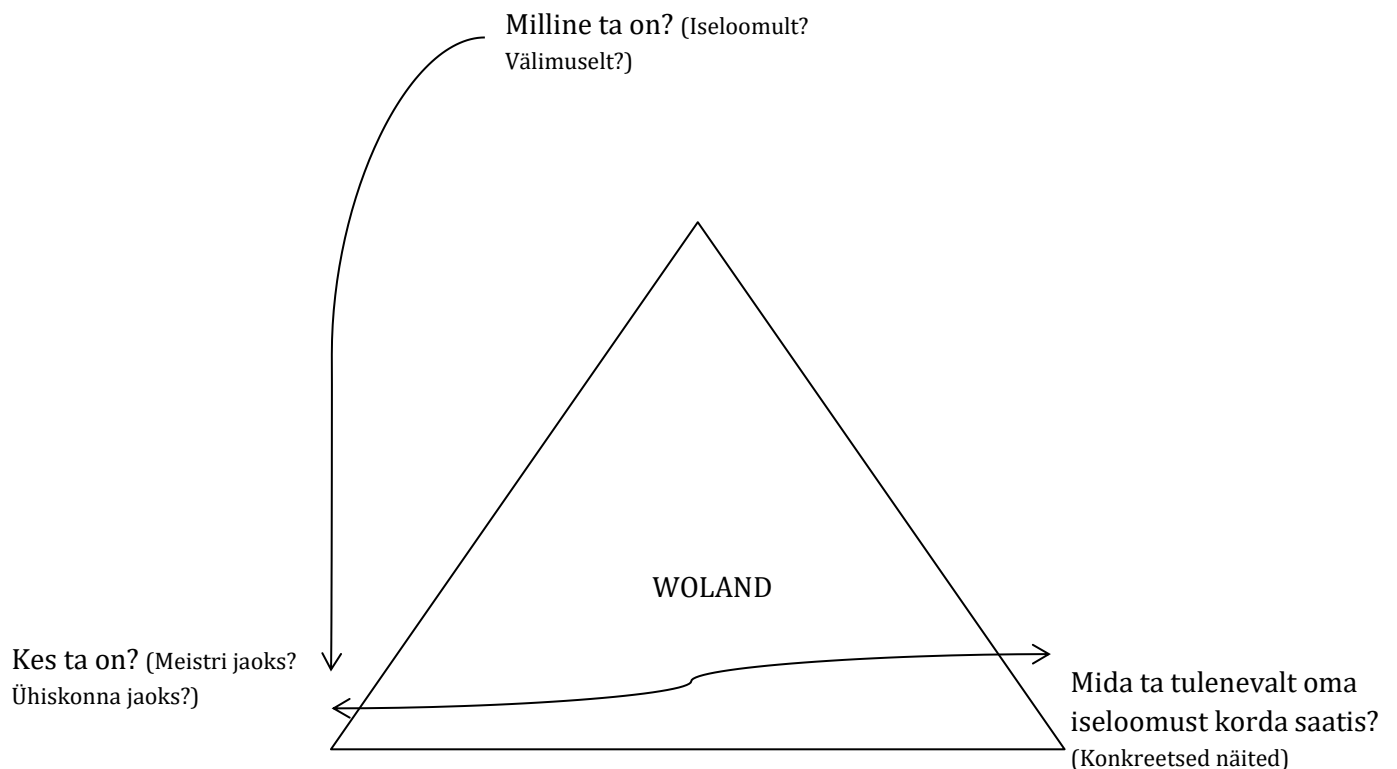
Vasta küsimustele ja täida mõistekaart Wolandi kohta.

Mis Sinu arvates Wolandit inimeste juures häirib?

<http://www.arcarussa.it/forum/2-vt412.html?start=15>

Mis on Wolandi ülesanne Moskvas?

Lähtudes Mefistofeelse tsitaadist, kirjuta mõlema tegelaskuju kohta põhjuseid (too konkreetseid näiteid), miks võiks öeldu just tema kohta käia.

*„MA OLEN OSA JÕUST, KES KÕIKJAL TÕSTAB PEAD
JA KURJA KAVATSEB, KUID KORDA SAADAB HEAD.“*

<i>M</i> efistofeles	<i>W</i> oland

3.2.3. Jumal ja Saatan kirjanduses

Tegu on töölehtedega, mis võtavad seni loetud teosed kokku. Mati Undi artikli „Rehepapp kultuskujuks“ katkendis tuleb otsida tähendused võõrsõnadele, et õpilastel tekiks harjumus otsida sõnu, mis tervikteksti tähenduse mõistmist võivad piirata. Tekst ise ärgitab õpilast mõtlema veel kord Iobi raamatu ning Saatana ja Jumala üle üldiselt.

Järgnevate ülesannete puhul tuleb esmalt õpilasel meelde tuletada seni käsitletud tekste ning loetud katkendi põhjal kirjeldada jumalikku ja saatanlikku tegelast. Oluline osa on ka õpilase enda arvamusel. Ülesande kontrollimisel võiks vaadelda seda, kuidas iseloomuomadused on Jumala ja Saatana vahel jaotatud – kas eristub hea (Jumal) ning kuri (Saatan) või on need segunenud. Veel tuleb analüüsida neid karaktereid kui antropomorfseid tegelasi. Arutleda võiks veel selle üle, mis on inimlikkusele omane, kas kurjus on olemas iga inimese hinges ning kuidas kujutasid õpilased ette tegelasi loetud tekstides. Järgnevates ülesannetes on vaja analüüsida seni loetud tekstides leidunud saatanlike tegelasi. Siin on võimalus veel kord mõtiskleda, kuidas kurjus teostes on avaldunud ning ühtlasi kinnistada teoste sisu. Tööleht lõppeb loomingulise ülesandega, kus õpilane saab kirjutada kirja temas kõige rohkem küsimusi tekitanud tegelasele. Ühtlasi on võimalik meelde tuletada kirja kirjutamise tavasid (ülesehitus, keel, vormistus). Kirja võib lõpuks õpilastelt kontrollimiseks ära korjata või lugeda neid klassi ees kõvasti ette. Võimalusel saab moodustada õpilastest paarid ning tekitada sellisel viisil nn kirjavahetuse kahe tegelase vahel. Õpilastele võib anda ka ülesande luua kirjavahetus saatanlike või jumalike tegelaste vahel erinevate ajastute kontekstis (näiteks kirjutavad omavahel Mefistofeles ja Woland, põhjendades oma vaateid ajastust lähtuvalt ning lisades näiteid teosest). Sellise ülesande puhul saab õpilane kasutada oma fantaasiat, kuid õpetaja saab ülesandele lisada kindlad sisulised komponendid (nt ajastukonteksti kirjeldus, kindel arv näiteid raamatust jne). Võimalusi, kuidas loovülesannet klassis läbi viia, on mitmeid. Samas annab ülesanne hea võimaluse õpitut meelde tuletada ning korrata.

Tööleht. Jumal ja Saatan kirjanduses

1. Loe läbi katkend Mati Undi artiklist „Rehepapp kultuskujuks“ (Sirp 4.05.2001) ning vasta küsimustele. Allajoonitud sõnade tähendust otsi internetist ja sõnaraamatust.

/---/

Saatan tundub olevat antropomorfne isik, nagu kristlik jumalgi. Teame ju kapjade ja sarvedega isikut või teisalt halli habemega vanameest pilveäärel. Igal juhul jääb mõlema puhul mulje, et nende austajad pöörduvad mingisuguse indiviidi poole, silmas peetakse kahejalgset olendit.

Et mõlemal on individuaalsühholoogia ja alateadvus, pole eitanud ka targemad mehed. Jung analüüsib oma „Vastuses Iobile“ Jumala ja Saataka käitumist vastavas piibliraamatus. Jumalal (Jahvel) on omad probleemid ja inimene Iob näeb neid isegi läbi. Kõigepealt on Jumal äärmiselt kergesti erutuv, isegi koleeriline. Ta olemus on vastuoluline, antinoomia läbib teda mitmel tasemel. Inimesed pakuvad talle suurt huvi (erinevalt näiteks Zeusist, keda inimesed ei huvitanud ja kes tegutses spontaanselt).

Kuid Iobi tagakiusamine /---/ paneb Jungi küsima: mis on Jumala sellise käitumise motiiv? Oli ta kade või armukade? On ta lihtsalt süüdimatu? Ka ei lõpeta ta Saataka inetuid practical jokeisid. Sai ta alles Jeesuse puhul aru, miks Iob oli pidanud kannatama? Kas Saatan (äkki Kristuse vend, ka nii ju arvatakse) on muutunud osaks Jumala alateadvusest, Varjuks? Jung leiab, et Jumal tahab alateadlikult inimeseks saada, kuid siiski mitte täielikult - nii suur on ta sisekonflikt.

Tegemist on niisiis väga komplitseeritud isikutega. Just nimelt isikutega. Muidugi, antropomorfism võib olla ja võib mitte olla, kui vaadata palvet palvetaja subjektiivse poole pealt. Meditatsioon ja palve transtsendeerivad igal juhul üksikisiku teadvust, olgu siis formaalseks aadressiks printsii või isik. Kuid täna puudutasime just isikuid ja nende karakteroloogilisi omadusi.

Jumal on sünge nagu türann ja Kristus nagu revolutsionäär. Saatanal võime hädaga oletada huumorimeelt või iroonilisust ainult mõnede ilukirjanduslike töötluste (nagu Woland ja Mefistofeles) kaudu.

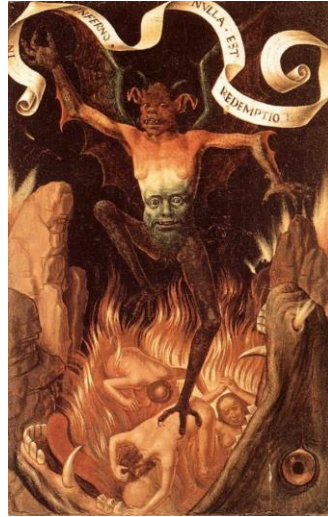
/---/

2. Tuleta meelde Iobi raamatu proloogi ning teoseid „Faust“ ja „Meister ja Margarita“ ning vasta artikli abiga järgnevatele küsimustele.

2.1. Millised on Mati Undi arvates Saatanale ja Jumalale iseloomulikud omadused? Kirjuta need piltide all asuvatesse kastidesse.

https://en.wikipedia.org/wiki/Love_of_God_%28Christianity%29

<http://www.viralnova.com/creepy-paintings/>

Empty rectangular box for notes.

Empty rectangular box for notes.

Empty oval box for notes.

Empty oval box for notes.

2.2. Lisa veel isikuomadusi, mis Sinu arvates jumalikku ja saatanlikku tegelast iseloomustavad. Seejärel mõtle ka varem loetud tekstidele ning täienda omapoolset arvamust.

Mis põhjusel nähakse Sinu arvates Jumalat ja Saatanat antropomorfsete isikutena?

2.3. Milles seisneb Wolandi ja Mefistofeelse huumorimeel ja iroonilisus? Too vähemalt kaks konkreetset näidet mõlema tegelase kohta.

Mefistofeles on huumorikas ja irooniline kirjandustegelane, sest ...	Woland on huumorikas ja irooniline kirjandustegelane, sest ...

2.4. Täida tabel kolme saatanliku tegelaskuju kohta.

Saatanlik tegelane	Suhe Jumalaga	Kuidas käitub?	Käitumise motiiv
Saatan Iiobi raamatus			
Mefistofeles			
Woland			

Milliseid sarnasusi ning erinevusi Sa antud tegelaste puhul täheldad?

2.5. Millise tegelase (Jumala, Saatan) käitumine ja tegutsemine ühes seni käsitletud kirjandusteoses tekitasid Sinus enim küsimusi? Vali välja üks tegelane ning kirjuta talle kiri, kuhu oma mõtted ja küsimused kirja paned.

3.2.4. Kalevipoeg. Allmaailm ja võitlus Sarvikuga

Kalevipoega käsitlevas tunnis peaks õpetaja rääkima eepose kultuurajaloolisest tähtsusest ning ühiselt tuleks meelde tuletada „Kalevipoja“ sisu (nt lühikokkuvõtet lugedes või rühmades arutledes) ja mõtiskleda klassiga, kus kajastub teoses hea ja kurja võitlus. Oluline on arutleda „Kalevipoja“ ilmumise olulisuse üle lähtuvalt ajastukontekstist. Kuigi see pole konkreetselt seotud headuse ja kurjuse vahelise võitlusega, annab see taustteadmised eepose üle arutlemiseks. Peatüki 2.4 põhjal saab õpetaja rääkida, milline tähendus oli Kalevipoja ja Sarviku omavahelise võitluse motiivil eepose loomise ajal ning tutvustada õpilastele Peter Peterseni psühhoanalüütilist tõlgendust Kalevipojast. Gümnaasiumi riiklikus õppekavas valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ lühikirjeldus pakub välja võimaluse, et kirjandusteoste mütopoeetilise käsitluse kõrval võib kasutada ka teisi, nt psühholoogilisi tõlgendus- ja analüüsivõimalusi (GRÕK 2011, lisa 1: 33). Ühe konkreetse võimaluse pakub välja see tööleht.

Töölehe esimeseks ülesandeks on läbi lugeda katkendid „Kalevipojast“. Selleks, et õpilastel hiljem lihtsam vastata oleks, on soovitatav juhatada neid esialgu küsimusi läbi lugema ning alles seejärel katkendeid lugema ning õigeid lõike markeerima. Küsimused liiguvad konkreetselt küsimustelt üldisemateks, mis vajaksid põhjalikumat arutlemist. Pärast katkendite analüüsi saab õpilastele jagada järgmise töölehe, mis toetub Peterseni artiklile „*Kalevipoeg tänapäeval – ühe tulevase Europa kultuuri document humain*“ (2003). Soovituslik oleks õpetajal tutvustada artikli sisu põhjalikumalt peatüki 2.4. alusel. Selles tunnis võib hea ja kurja võitluse probleemi laiendada tänapäeva konteksti. Näiteks saab arutleda selle üle, kas ja kuidas kurjuse hävitamise ideoloogia kajastub tänapäeva Eestis; tuua näiteid ajaloost, kus kurjuse hävitamine on kaasa toonud palju rohkem vägivalda (nt Saddami hukkamine ja sõjad Iraagis); mõtiskleda inimhinge tumedama poole üle.

Tööleht. Hea ja kurja võitlus. Kalevipoeg. Allmaailm ja võitlus Sarvikuga.

1. Loe katkendeid "Kalevipojast" ning vasta küsimustele. Vastamisel jooni tekstis alla kohad, kust vastused leidsid.

XIX lugu

Vanapõlve piiridelle
Varisenud võitlemistele
Järelejäänud jälgesida
Paksemalt kui meie päevil;
Siiski Kalevite käigilt
Paistab kui päike heledam
Kõigist kuulsam rammukatse,
Võimsam võitlemise mängi
Põrgu peremehe talust.
Mets ja mägi märkasivad,
Kaljukünkad kuulasivad,
Sood ja rabad saivad sõna,
Vetelained läkitusi:
Sest et maapind müdinaga,
Meri vahtus valendades
Tugevat tööd tunnistasid.

Vainiulle valmistati
Õue alla paras paika
Rammukatsumise kohaks.
Vanal viisil võetie
Kämmaldega niudeist kinni,
Võeti püksivärvelista
Kümne küüne kangusega
Kehavõimu katsumiseks.
Veri valgus küünte alla,
Sinipaisul sõrmedesse.

Ehk küll võimuvõttev vesi,
Närtsitava kruusi märga
Kurjal rammu kurnanekse,
Võimust väga väsiteleb,
Kalevite kangel pojal
Kahekordne kanguskaste
Kehavõimu karastanud,
Siiski vältas võitlemine,
Meeste võidumängimine
Seitse päeva seisemata,
Seitse ööda lõppemata,
Enne kui nad selget otsust
Võitlemise võidul saivad.

Sarvik-taat küll salamahti
Katsus kiusamise kombel
Põiki jalgel pillutada
Kallist Kalevite poega,

Kes kui tugev tammetüvik,
Raskem raudakivi rahnu
Kohalta ei komistanud.

Kordamisi kergitasid
Teineteista tõusemaie,
Rabasivad raksatelles
Müta-mäta! maha jälle,
Mis kui Kõue kärgatused
Põldusida põrutasid,
Kaljusida kõigutasid,
Vetta tõstsid vahutama.

Kalevite kaval poega
Oskas hoida end osavalt,
Suutis siuna pealta sõrmi,
Angerjana alta sõrmi
Põrgulase pihust päästa,
Kookus jalal kohe kanda
Toeks vastu valmistada;
Siiski kippus kange võimus,
Rammu viimaks raugenema.

Eide vari valvsail silmil
Nägi poja nõrkemista,
Võttis kätte vokikoonla,
Keeriteli kümme korda
Üle pea ümberpööri,
Paiskas prantsti! põrmandalle
Eeskujuks Kaleville.

Kalevite kange poega
Mõistis eide mõtteida
Targalikult tähendada,
Sasis kinni säärtepaelust,
Sarviku põlvevärvelist,
Tõstis teda tuulekiirul
Koonla kombel kõrge'elle,
Keeriteli kümme korda
Taadikest kui takutopsu,
Viskas võimurohke väega
Matsti! maha muru peale;
Pani põlved rinna peale,
Kamaluga kõrist kinni,
Kippus taati kägistama.

Võttis vöö niude ümbert,
Miska kurja kõitemaie.
Siisap vedas vaenumehet

Kütkes raudakamberie,
Köitis teda kammitsrauda,
Pani ahelate paelu
Käed ja jalad kütendusse,
Köitis kolmandama kütke
Rõngastpidi kaela külge,
Neljandama niuetesse;
Kinniteli kütke otsad
Kaljuseina seisemaie;
Veereteli vainult kivi
Saunasuuruse uksele,
Kuhu külge kaelakütked
Sidemella sõlmitie,
Raudakrambil kinnitati,
Et ei Sarvik toasta sammu,
Kanda saanud kamberista.

Kalevite kange poega
Pühkis higi palgeilta,
Pilkamisi pajatelles:
"Ära lase, leinalindu,
Kammitsjalgel kukekene,
Aega minna igavaksi
Vangipõlves valvatessa!
Kaeba kurbust kaljudelle,
Meelehaigust metsadelle,
Raskust kivirahnudelle,
Viletsusi virnadelle!
Saada soovid rabasoose,
Ohkamised ohakaisse,
Kaebamised kadastikku!
Võlg meil tasa, vennikene,
Kõverused kohendatud;
Õnn on teinud õigusotsa,
Annud võitu võimsamalle."

Sarvik-taati sõnaldama:
"Kui oleks teadnud, võinud teada,
Ettearvus ära mõista,
Tagaarvus tähendella,
Unenäossa iial näha,
Mis nüüd mulle põlveks pandi,
Viletsuseks visatie,
Ei ma oleks kodukambrist
Ahju tagant mitte astund,
Sammudella sinu jälgi
Lagedalle luusimaie,

Väljadella vaatamaie.

Kalevite kallis poega,
Võidul vägev vennikene!
Ära hõiska enne õhtut,
Kiida varem päeva käiki,
Kuni päike puhkamaie
Videvikul läinud veeru!
Õnnemunal õrna koori,
Visam süda viletsusel;
Õhtu eel võib õnnetusi.
Kuus veel tulla kimbatusi.
Heida armu, armas venda,
Kustuta süüd kullalla,
Varja hõbeda varjulla!" -

Kui ei kange võtnud kuulda,
Sarvik-taati sajatama,
Kurjel sõnul kukutama.

Kalevite kallis poega
Laskis sammud lustilisti
Taadi taaleritubaje,
Kullavaranduse-kambri,
Kus see kulda kirstudessa,
Hõbe salves hunnikussa
Salapeidul seisemassa.
Hakkas kulda kühveldama,
Hõbedada hävitelles
Kottidesse kogumaie.
Täitis koti, täitis kaks,
Täitis koti kolmandama,
Naljapärast neljandama.
Kui ta viiet võttemassa,
Hüüdis hiiri augusuulta:
"Ära võta, vennikene,
Hullul meelel üleliia!
Tee on pikka tallajalle,
Koorem raske kandijalle."

Kalevite poega mõistis,
Viskas viiendama koti
Tühjalt tündri serva peale,
Köitis teised kaksikuti,
Sidus suud suude vastu,
Et neid hõlpsalt õlgadella
Kukkelasse tõstes kanda
/---/

XX lugu

/---/

Salasaadikute sõidud,
Külaliste tuulekäigid,
Tühjateede tallamised
Pahandid Kalevipoega.
Murekoorma muljutusel
Läks ta laande luusimaie,
Tusatuju tuulutama,
Kus ei kanda enne käinud,
Varbad enne olnud veerend.

Kui ta tuska tuulutelles
Kõndind päeva, kõndind kaksi,
Kõndind kolmandama päeva
Luusil mööda laanesida,
Sealap sammud sattusivad
Peipsi järve piiridelle,
Kus tal jalad õnnikäigil
Sagedasti enne sammund,
Ehk küll kohta kurval' silmal'
Võõra' ana täna vaatas.
Kaugemalle kõndidessa
Puutus Kalevite poega
Kääpa jõe kallastelle,
Kuhu enne Pihkva käigil,
Õnneaja õitsemisel
Varastatud verevenna,
Mõõga lausunud magama:
Karistajaks kandijalle,
Viletsuseks viijale.

Kallis Kalevite poega,
Ei sa võinud ette teada,
Tarkusella tähendada,
Unenäossa ette näha,
Magadessa mõttele:
Kuidas mõõgal' antud käsku
Soome sepa sajatusel,
Valmistaja vande tõttu
Sull' saab surma sigitama,
Verist palka valmistama.

Eks sa helkind lustikäigil,
Laulnud lausa lainettesse,
Vannutanud vetevoodi,
Sajatanud sügavasse:
"Kui aga juhtub kõndidessa
Jalakanda pistma jökke,
Kes sind e n n e i s e k a n n u d:
Siisap, mõõka, sõbrakene,
Murra jalad tal mõlemad!"

Nõnda antud kurja käsku

Sundis mõõka kätte maksma
Peipsi soolasortsijalle,
Kes see mõõga s i i a kannud,
Vargakäpil viinud vette.
Aga mõõga arvamista
Sepa vanne segatanud.

Kui nüüd Kalevite poega
Jalakanda pistnud jökke,
Mõõka kohe mõtlemaie,
Arus nõnda arvamaie:
Kas e i e n n e i s e k a n n u d
Meesi ole mõõgakesta?
Kas ei kohus karistada?

Sajatuse sunnitusel
Murdis mõõka mõrtsukana
Kaleville kintsudesse,
Lõikas maha labajalad,
Pureteli põlvedeni.

Kalevite kange poega
Surmavalu sunnitusel
Kibedasti kiljatama,
Hädas appi hüüdemaie;
Roomas käpil kalda äärde,
Langes maha lagedalle,
Veri valgus välja peale.

Ehk küll jökke jäänud jalad
Põlvist saadik puudusivad,
Kattis Kalevise keha
Vaka osa verist maada.
Kalevise kiljatused,
Hädas appi hüüdemised,
Valusurma vingumised
Paisusivad pilvedesse,
Kerkisivad kõrgemalle,
Tõusenesisid taeva'asse
Kõrge isa kamberisse.

Kalevipoja kiljatus,
Valupiinas vingumine
Kostab ikka kustumata,
Vältab ala vaikumata
Eesti pere poegadelle,
Eesti talu tüttäreile!
Saab veel aastasadada
Sündind kahju sõnaldama,
Kuni kattev murukaissu
Viimsel laulja võsukesel,
Kuldanokal linnukesel,
Surmas suu saab sulgemaie.

Taevalikud tutvad tulid
Vennikesta vaatamaie,

Tulid valu vaigistama,
Kibedusta kustutama,
Panid rohtu haava peale,
Valuvõtjat vermetelle.

Siiski sigis haavast surma,
Veri võitis vennikese,
Närtsiteli mehe noore.

Kalev kemples surmakütkes,
Vaakus hinge valusasti;
Veri tarretanud väljal
Pani koha punetama.
Keha juba külm ja kange,
Vaikis verevoolamine,
Süda tuksul seisateli,
Siiski Kalevise silmad
Sirasivad selge' esti
Taevataadi tubadesse,
Vanaisa kamberisse.

Põrmu paelust pääsend vaimu
Lendas lustil linnu kombel
Pikil tiivul pilvedesse,
Tõusis üles taeva' asse.

Taevas tehti terve keha
Varjuks Kalevise vaimul',
Miska võidumeeste mängil,
Pikerlaste lustipidul
Õnnepäevil hõisatelles
Magusamat põlve maitstes,
Põrmupõlve vaevast puhkas.

Tema istus tulepaistel
Taara kangelaste keskel,
Kuulas käsipõsekilla
Laulikute lugusida,
Miska tema tegusida,
Jumekaida juhtumisi,
Ilmas ilmud imesida
Tulepaistel pajatati,
Kuldakeelil kuulutati.

Vanaisa, isetarka,
Küllap kandis murekoormat,
Kui ta pead ei pähitselle
Mõnel ööl võinud panna,
Mõtteleid mõlgutelles:
Mis ta kangele mehele
Taevas tööksi tõsteneksi,
Ametiksi arvaneksi?

Poega oli põrmupõlves,
Eluilmas enne koolu
Suuri töida sünnitanud,

Vägevaid valmistanud,
Vaenlasi vaenul võitnud,
Põrgutaati paelutanud:
Võind ei võimsat vedelema,
Tugevamat jätta tööta
Laiskel taeva luusimaie.

Vanaisa, isetarka,
Kutsus perepoegi kokku
Salanõusid sünnitama,
Targemaid toimetama.
Taara taevalised targad
Istusivad isekeskis
Salakambri seina taga
Nõudenõtkutuse nurgas,
Pidasivad paari päeva,
Paari ööda puhkamata
Salanõu ja sõnaldasid,
Kuidas Kalevite poega
Taevas tööle toimetada.

Taara taevalised targad
Mõtlesivad ühel meelel
Seltsis viimaks seaduseksi:
Kalevite kanget poega
Põrgu vahipoisiks panna
Alta-ilma hoidemaie,
Väravada vahtimaie,
Sarvikuda sõitlemaie,
Et ei selli sidemesta,
Kuri pääseks kütketesta.

Hangund kehast lahkund vaimu,
Taeva tõusnud tuvikesta
Sunnitie sedamaid
Külma kehasse kõndima,
Asupaika astumaie.

Kalevite külma keha
Tõusis jälle toibumaie
Peast saadik põlvedeni,
Aga jõkke jäänud jalgu,
Küljest katkend kintsusida
Võind ei jumalate vägi,
Taara tarkus terveks teha,
Keha külge kinnitada.

Kalevite poega pandi
Ratsul valge hobu selga,
Saadeti salateedel
Põrguriigi piiridelle
Väravada valvamaie,
Sarvikuda sõitlemaie,
Et ei selli sidemesta,
Kuri pääseks kütketesta.

Kui siis Kalevite poega
Veeres kaljuväravasse,
Alla-ilma ukse ette,
Hüüetie ülevalta:
"Raksa kaljut rusikaga!"
Raske käega rabadessa
Lõi ta kalju lõhkemaie, -
Aga käpp jäi kalju kütke,
Rusik kinni kivirahnu.

Sealap istub hobu seljas
Praegu Kalevite poega,
Käsi kütkes kalju küljes,
Valvab vahil väravada,
Kaitseb kütkes teise kütkeid.

Põrgulastest püüetakse
Kahel otsal põlend piirul
Ahelaida habrastada,
Kütkeida katkendella.
Jõuluajal lähvad lülid
Peene hiuksekarva paksuks;
Kui aga hüüab koidukukke
Vanaisa väravalta
Jõulupüha tulekuda,
Lähvad ahelate lülid
Järsku jälle jämedamaks.

Kalevipoeg püüab kätta
Vahetevahel vägevasti
Kaljuseinast lahti kista,
Raputab ja raksateleb
Maapõhja müdisema,
Künkaida kõikumaie,
Mere valgelt vahutama;
M a n a käsi hoiab meesta,
Et ei vahti väravasta,
Kaitsev poega põrgust pääseks.

Aga ükskord algab aega,
Kus kõik piirud kahel otsal
Lausa lähvad lõkendama;
Lausa tuleleeki lõikab
Käe kaljukammitsasta -
Küll siis Kalev jõuab koju
Oma lastel' õnne tooma,
Eesti põlve uueks looma.

Kalevipoja ja Sarviku võitlus

1.1. Kuidas lõppes Kalevipoja ja Sarviku võitlus? Kes võitis? Mis kaotajaga juhtus?

1.2. Kuidas Kalevipoeg elu kaotas? Mis juhtus Kalevipojaga pärast surma?

1.3. Milline oli Kalevipoja viimane ülesanne? Kes selle ülesande talle andis? Milles seisneb selle vastuolulisus?

1.4. Mis põhjusel Kalevipoeg Sinu arvates sellise ülesande lõpuks sai?

1.5. Kuidas saaks kurjust inimlikul viisil ohjeldada?

1.6. Kas kurjust on võimalik maailmast täielikult hävitada? Põhjenda oma arvamust.

2. Loe läbi saksa psühholoogi Peter Peterseni arvamus „Kalevipojast“ ning vasta küsimustele. Kirjuta teksti kõrvale allajoonitud sõnade tähendus.

Epost Kalevipoeg võib lugeda nüüdisaegse aja- ja teadvusloo avatud raamatuna: sotsioloogia, sotsiaalpsühholoogia, süüvapsühholoogia, psühhoterapia, ajaloo ning riigiteaduse probleeme käsitletakse siin kodeeritud pildikeeles nagu ilmset saladust. /---/ Kalevipoja-eepos avaldab mulle kui psühholoogile muljet ühel erilisel põhjusel: eepose kangeline Kalevipoeg võitleb endale kahel korral, ilma et keegi teda selleks sunniks, oma vabal tahtel kätte tee põrgusse; teisel korral õnnestub tal Sarvikust (kuradist, vanakurjast) võitu saada. Võit ei seisne siiski mitte Sarviku hävitamises, vaid Kalevipoeg taltsutab kuradi. Ta aheldab ta raudkõidikus põrgus kalju külge.

Sellega loobub Kalevipoeg kättemaksust. Ta oleks võinud Sarvikule tema arvukate julmade tegude eest kätte maksta. Kättemaksust loobumine on arukuse ja tarkuse akt. Nagu ma allpool näitan, on kättemaksust loobumine lõpuks vajalik ka psühhoterapias, sest mooseslik kättemaksuprintsiip (silm silma, hammas hamba vastu) vallandab üldiselt uut vägivalda. Ainult teadliku kättemaksust ja vägivallast loobumisega on lõpuks võimalik leppimine ning uued tulevikuväljavaated. Tänapäevases psühhoterapeutide keeles kasutatakse teoloogilise kurjusemõiste asemel (kurat tema paljudes vormides) destruktiivsuse mõistet.

See mütolooiline motiiv on vastavuses tänapäeva psühhoterapia kogemusega: inimese imaginatiivse hingekihi destruktiivseid jõude – hingeliste kujutuspiltide, jõudude, vägede kujul – ei ole võimalik kõrvaldada, „hävitada“. Kui me seda teeme, pöördub destruktiivsus muutunud kujul, võimalik et veelgi suurema ägedusega tagasi, näiteks raske depressioonina või raskete psühhosomaatiliste haigustena. Destruktiivseid jõude on meil aga võimalik ohjeldada: neid läbi näha, ära tunda, näidata neile kätte nende koht inimese eluloos või inimkonna ajaloos, neid nii-öelda „paika panna“, esmajoones aga neid suure täpsusega kirjeldada, ka nähtusena sui generis – mistarvis näiteks niinimetatud kunstilised teraapiad osutuvad edukaks instrumendiks. Selliste vaimsete aktidega võetakse destruktiivselt jõult jaks, ta kaotab oma võimsa ja hirmutava väe, me tekitame temaga distantsi. Siiski eeldab see mina-tugevust ja julgust, sageli läheb vaja kogunud psühhoterapeudi abi. Viimase saja aasta süüvapsühholoogia on nii nende jõudude individuaalpsühholoogiliseks kui arhetüüpseks kujundamiseks kogunud rikkalikult teadmisi. Sellest saja-aastasest ajaloost on esseede ja raamatutena olemas hulgaliselt mitmekesiseid, näitlikke ravikirjeldusi.

/---/

Kalevipoja allilmaretk tulemus on teada: ta ei lähe eksiarvamuse õnge, nagu saaks Sarvikut hävitada, nii nagu G. W. Bush arvab, et „pahad saab välja juurida“ – vaid taltsutab ta, aheldades ta tema enda põrgukõidikutega kindlasse kohta ning lastes end talle valvuriks panna. Kurat ei ole seega ilmast kadunud. Tal on seal endiselt oma koht. Meie ülesanne inimestena on destruktiivsuse suhtes valvsus säilitada. /---/ Mida tähendab reik allilma? See on kokkuvõtlik küsimus. Eepos annab meile mitmekesiseid vastuseid: julgus ja vabatahtlikkus, järjekindlus ja tarkus, seotus ning seotuse leidmine omaenese päritoluga ja oma hingesügavustega on eeldused, et võtta ette teekond varjatuimastesse hingesoppidesse oma tegeliku

mina otsingul Goethe Fausti vaimus, kusjuures seos naiseliku poolusega pakub ikka ja jälle suurimas hädas pääsemist. Paljastuma peavad mitmesugused destruktiivsuse kaitsekilbid, inimene peab oskama kuulata ka paljusid ootamatuid abistajaid. Destruktiivsuse ülesehitus tema paljudes tahkudes heidab valgust meie kaasaegsele maailmale, mis on osa oma kunagistest juurtest läbi lõiganud. Seda juurtest eemaldumist kirjeldavaks erialasõnaks on võõrdumine. Nende tahkude mõistmine eepose arhetüüpsete mõistupiltidena võib meile abiks olla, kui tahame pidavalt muutuvas maailmas sihti silme ees hoida.

Peter Petersen „Kalevipoeg tänapäeval – ühe tulevase Euroopa kultuuri *document humain*“
(Akadeemia nr 12, 2003)

2.1. Kas mooseslik kättemaksuprintsiip on tulemuslik? Kuidas mõistad P. Peterseni seisukohta? Lisa oma arvamus.

2.2. Mis on destruktiivsus? Mis on destruktiivsusele omane?

2.3. Miks on inimestel vaja vaadata oma varjatud hingesoppidesse?

Kirjuta tabelisse P. Peterseni poolt välja toodud eeldused, mida on vaja „oma tegeliku mina“ leidmiseks. Lisa enda arvamus, miks võiksid need olulised olla.

Eeldused P. Petersoni järgi:	Minu arvamus:

Mida peab Petersen silmas tegeliku mina otsinguga Goethe Fausti vaimus? Milline oli Fausti eneseotsingu tulemus?

Kokkuvõte

Magistritöö „Hea ja kurja võitlus. Gümnaasiumi valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ kontsentriiline käsitusvõimalus“ eesmärgiks on pakkuda välja lahendus, kuidas kirjandusõpetajad võiksid kursust üles ehitada. Seda võiks teha viisil, et terve kursus koosneb kontsentristest õppe-elementidest, mille keskmeks on üks müüt korraga. Ühe temaatilise terviku võivad moodustada kõrvutavalt nii eesti kirjandusteosed kui ka maailmakirjandus. Töö jaoks on koostatud näidismaterjal hea ja kurja võitluse müüdi kajastamiseks, mis võiks inspireerida koostama teisigi taolisi kontsentrisi õppeelemente.

Kirjandusõpetuse puhul soovitatakse nüüdsest enam pöörata tähelepanu teksti- ja lugejakesksusele ning jätta tagaplaanile kirjandusajalooline ning faktipõhine lähenemine. Sellise õpetuse rõhutamine riiklikus õppekavas on igati õigustatud, kuna tekstide võrdlemine nõuab tekstide analüüsisioskust ning teadmiste päheõppimine ei motiveeri õpilasi ja need võivad kiirelt ununeda. Soovitatav on loetavaid tekste omavahel võrrelda ning õpetada kirjandust kontsentriste õppe-elementide kaudu, mis soodustavad väärtuskasvatust. Iga kontsentri keskmesse saab tuua mõne väärtusõpetusliku põhitõe, mille ümber koondada sama temaatikat käsitlevad tekstid.

Gümnaasiumi valikkursuses „Müüt ja kirjandus“ on üldinimlike väärtuste analüüsimine ning nende üle arulemine elementaarne, kuna kursuse põhiülesandeks on tutvustada õpilastele müüte kui põhilisi eluväärtusi sisaldavaid lugusid. Müüdi olemus annab selleks hea võimaluse. „Müüdi kaks poolt – loolisuus ja tunnetuslikkus – annavad hea võimaluse vanade lugude kaudu uurida väärtuste jäävust ja muutumist ajas ning mõtestada maailma oma elukogemusest lähtuvalt.“ (KÕK). Loodud õppematerjal, mille kontsentriks on hea ja kurja vahelise võitluse müüt, annab võimaluse rääkida kurjuse olemusest. Töömaterjali koostamisel kasutatud kirjandustekstide näitel saab õpilastega arutleda kurjuse päritolu üle ning analüüsida jumaliku tegelase olemust. Hea ja kurja võitlus on jätkuvalt aktuaalne ning leiab kajastust lisaks kirjandusele filmides, reklaaminduses jne, mis annab võimaluse kirjandusõpetuses arutleda ka nende

küsimuste üle. Tegemist on niivõrd universaalse teemaga, et selle üle arutleda ja näiteid näiteid tuua oskavad kõik. Nii saab kirjanduse kaudu huvitavaid näiteid esitades tekitada õpilastes lugemishuvi ka kirjanduse tüvitekstide vastu, millele toetub ka magistritöö jaoks koostatud näidismaterjal.

Müütide üle arutledes on huvitav pöörduda nende tekstide juurde, kus neid on esmalt mainitud või pikemalt arutlust leidnud. Iiobi raamat on üks esimesi tekste, kus on lahatud kurjuse päritolu ja Jumala õiglust. Kui Iiobi raamatu proloogis laseb Jumal Saatanal igati vaga ja õiglast Iiobit ilma mingisuguse põhjusega proovile panna, siis tekib küsimus, kas Jumal on täieliku headuse kehastus. Sama küsimuse võib esitada Goethe „Fausti“ proloogi põhjal, mille sisu on Iiobi raamatuga sarnane – Jumal laseb Saatanal Fausti mõjutada. Mefistofeles sunnib elu mõtet otsivat Fausti edasi pürgima, mis teeb temast osaliselt head toova tegelaskuju. Samasuguse kahetise olemusega on „Meister ja Margaritas“ esinev Woland, kes inimkonda petmiste, ahnuse ning Jumalasse mitte uskumise pärast karistab. Eepose „Kalevipoeg“ puhul saab tunnis arutleda kurjuse teema olulisuse üle rahvusliku ärkamisaja kontekstis, kuid aruteluks pakub ainet ka Peterseni psühhoanalüütiline tõlgendus. Selle kaudu saab õpilastega analüüsida, milline tähendus on Kalevipoja vabatahtlikul minekul allmaailma ning hiljem Sarviku kui kurjuse kehastuse aheldamises, mitte tapmises. Kätemaksust loobumine on Peterseni sõnul tarkuse ja arukuse akt – kurjust ei saa lõplikult hävitada, sellega tuleb lihtsalt osata toime tulla. Kui kurjus hävitada, tekib see suuremal kujul tagasi. (Petersen 2003: 2560–2561) Materjali koostamisel käsitletud teosed annavad võimaluse uurida, kuidas headus ja kurjus on omavahel seotud, millised on nende ühisosad ning kas saab tõmmata selget piiri nende kahe esialgu vastanduvast seoses olevate jõudude vahele. Tekstide omavahelisel võrdlemisel saab tekste põhjalikumalt analüüsida, mille tulemusena omandavad õpilased paremad teadmised kirjandusloost, kuid samas pakub selline lähenemine võimalusi luua seoseid tänapäevaga ning õpilased saavad avaldada oma arvamust. Ühtlasi ei tohi unustada ajastut, mil käsitletavat teosed on avaldatud.

Koostatud näidismaterjali ei pea esitama samal kujul või järjekorras. Õpetaja saab ise otsustada, milliseid tegevusi ja materjale ta kasutab ning millised välja jätab. Kontsentrisest kirjandusõpetusest lähtuvalt pole oluline, et tekstid liiguksid

kronoloogilises järjekorras. Näiteks võib Iobi raamatuni jõuda alles hiljem, pärast „Fausti“ käsitlemist. Õpetaja saab materjalidele läheneda loovalt ning otsustada, kui pikalt pakutud teemat käsitleda. Võimalik on lisada kasutatud kirjandusteoste hulka näiteks H. Hesse „Stepihunt“, mis lahkab hingelise lõhestumise problemaatikat modernsel ajastul. Selle teksti kasutamiseks on soovitatav eelnevalt tutvuda Nietzsche, Freudi ja Jungi teooriatega. Võimalusi kontsentrilise õppelemendi täiendamiseks on loomulikult teisigi.

Summary.

The Conflict between Good and Evil. Concentric Integration for the Course „Myth and Literature“

The aim of this master's thesis, *The Conflict between Good and Evil. Concentric Integration for the Course "Myth and Literature"*, is to provide a solution for Estonian literature teachers on how to prepare a course on concentric myth-based elements. The purpose of the materials is not to cover all the subjects and aims of the course, but to motivate teachers to create similar concentric materials and provide ideas on how to teach the course "Myth and Literature". It is recommended that the course be based on different myths, using different texts. This thesis addresses the myth surrounding the conflict between good and evil.

The national curriculum for upper secondary schools in Estonia has had new conceptual emphasis, including methodological changes in literature teaching. These methodological changes suggest using concentric teaching, which means that literature must be considered in terms of contrasting texts within the same theme, style or other concentric concept. It is also important to pay attention to text- and reader-centric reading, instead of only factual and chronological literature learning. This change was made due to students increasing incapability to correlate factual knowledge. It is important to turn attention to text analysis and interdependency of different texts rather than merely memorising facts, which does not motivate students. The national curriculum also emphasises the importance of ethics and morals, which can be effectively done by myths in that many are stories that centre on human values.

The concentric literature-unit presented in this thesis focuses on the myth surrounding the conflict between good and evil. This myth enables the class to talk about the origin of evil and to analyse the entity of the divine characters. The conflict between good and evil is eternal and is often seen in movies, press, advertology etc. This means all students have had personal experience with this issue. Analysing the conflict between good and evil in literature class — while including the experience of the students —

makes the classes more interesting and motivates the students. This provides an opportunity to talk about values and contemporary life.

The materials presented in this master's thesis are based on the Book of Job, Goethe's "Faust", Estonian epos "Kalevipoeg" and Bulgakov's "The Master and Margarita". When discussing a certain myth, it is both interesting and important to involve original and widely known texts. For this myth concerning good and evil, the appropriate text is the Book of Job, in which God allows Satan to test a fair and pious man — Job — by punishing him unfairly. This makes God an ambivalent character. The same question can be asked by reading Goethe's "Faust". The Estonian epos "Kalevipoeg" presents the conflict between good and evil through the conflict between Kalevipoeg and Sarvik, who can be seen as Satan. Bulgakov's "The Master and Margarita" helps to see Satan in Moscau in the XX century, punishing people for not believing in God, deceit and greed.

The concentric worksheets are created such that they can be used in different order. Concentric literature teaching does not rely on teaching literature chronologically. It is possible to add or omit some texts by discussing the conflict between good and evil. It is important is to provide students the possibility to discuss the conflict between good and evil myth while relating the personal experiences of the students and life in general.

Kirjandus

- Aava, K. 2004. Narratiiv müüdi loome teenistuses: arhetüübid meediatekstides. Tekstid ja taustad III. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised. Tartu Ülikooli Kirjastus, 10–32.
- Allen, G. 2011. Intertextuality. 2nd Ed. London, New York: Routledge.
- Armstrong, K. 2006. Lühike müüdi ajalugu. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda.
- Aunin, T. 2003. Võrdlev kirjandusteadus I: kirjandusteaduse interdistsiplinaarsus. TPÜ kirjastus: Tallinn.
- Baillie, E. M. 2014. Facing the Fiend. Satan as a Literary Character. London: The Lutterworth Press.
- Barthes, R. 2002. Teosest tekstini. Autori surm. – koost M. Tamm. Valik kirjandusteoreetilisi esseid. Tallinn: Varrak.
- Bell, M. 1997. Literature, modernism and myth: belief and responsibility in the twentieth century. Cambridge: Cambridge University Press.
- Belobrovstseva, I., S. Kuljus 2007. Mihhail Bulgakovi romaani „Meister ja Margarita“ kommentaarid. Tõlk. J. Ojamaa. Tallinn: Argo.
- Buehl, D. 2002. Interaktiivõppe strateegiad klassiruumis. SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus.
- Bulgakov, M. 1995. Meister ja Margarita. Tallinn: Varrak.
- Einstein, S. A. 1968. Literature and Myth. College English. Vol 29, No 5, 369–373.
- ERR = Eesti Rahvusringhääling 2001. Eesti Raadio. Saade „Kahekõne“ <https://arhiiv.err.ee/vaata/kahekone-kahekone-muut-ja-inimene/similar-76590>.
- Espak, P., L. Ots 2005. Müüt ja kirjandus. Tallinn: Maurus.
- Fiechter, H. P., M. Zech 2013. Faust lesen. Kassel.
- Goethe, J. W. 1967. Faust. Tõlk. A. Sang. Tallinn: Eesti Raamat.
- Goethe, J. W. 2007. Faust. Tõlk. A. Oras. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- GRÕK 2011 = Gümnaasiumi riiklik õppekava. Vastu võetud 06.01.2011 nr 2. <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014021>. Vaadatud 12. 05. 2016.

GRÕK 2011, lisa 1 = Gümnaasiumi riiklik õppekava, lisa 1. Ainevaldkond „Keel ja kirjandus“. Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määrus nr 2 „Gümnaasiumi riiklik õppekava“ Lisa 1 (muudetud sõnastuses).
https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1290/8201/4021/2m_lisa1.pdf# . Vaadatud 10.05.2016.

GRÕK 2011, lisa 8 = Gümnaasiumi riiklik õppekava, lisa 8. Valikõppeaine „Usundiõpetus“. Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määrus nr 2 „Gümnaasiumi riiklik õppekava“ Lisa 8 (muudetud sõnastuses).
https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1290/8201/4021/2m_lisa8.pdf#. Vaadatud 16.03.2016.

Haber, E. C. 1975. The Mythic Structure of Bulgakov's The Master and Margarita. – The Russian Review, Vol. 34, nr 4, 382–409.

Jung, C. G. 1995. Tänapäeva müüt. Asjadest, mida nähakse taevas. Tallinn: Vagabund.

Jung, C. G. 2005. Mina ja alateadvus. Tallinn: Ilo.

Kasak E. 2001. Müüdi vägistamise tagajärjedest ehk kirjapaneku mõju müüdile. Kloostri internetini. Toim. T. Tender. Tartu: OÜ Greif, 84–87.

Kreutzwald, Fr. R. 1975. Kalevipoeg. Järelsõna E. Nirk. Tallinn: Eesti Raamat.

Kristeva, J. 1980. Desire in language. A Semiotic Approach to Literature and Art. Ed L.S. Roudiez. New York: Columbia University Press.

Kröger, W. 2009. Johann Wolfgang von Goethe. Faust I. Tallinn: Ilo.

Kuusk, T. 2010. Õppeainete seostamisest õppekava lõimingu kontekstis. – Lõiming. Lõiminguvõimalusi põhikooli õppekavas. Tartu Ülikooli Haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus, 102–127.

KÕK = Kursuse õppeprotsessi kirjeldus. Valikkursus „Müüt ja kirjandus“. Link 63.
http://www.oppekava.ee/index.php/Valikkursus_%E2%80%9EM%C3%BC%C3%BCt_ ja_kirjandus%E2%80%9C. Vaadatud 5.05.2016.

Lindsalu, E. 2008. Naisekuju modelleerimine XX sajandi alguskümnete eesti kirjanduses. Doktoritöö. Tallinna Ülikool.

- Lotman, J. 1990. Kirjandus ja mütoloogia. – Kultuurisemiootika: tekst-kirjanduskultuur. Tallinn: Olion, lk 317–347.
- Masing, U. 1995. Deemonlik jumal. – Pessimismi põhjendus. Koost. H. Runnel. Tartu: Ilmamaa, 9–29.
- Moddelmog, D. A. 1993. Readers and Mythic Signs: the Oedipus myth in twentieth-century fiction. Southern Illinois University.
- Nirk 1975 = Kreutzwald, Fr. R. 1975. Kalevipoeg. Järelsõna E. Nirk. Tallinn: Eesti Raamat.
- Nootre, S. 2004. Kirjanduse kõnetus. Gümnaasiumiõpik. Tallinn: Avita.
- Nõmmik, U. 2013. Piibel kontekstis 1. Iiobi raamat. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Nõmmik, U. 2014. Iiob ja tema ainumas jumal, ehk kust see kuri tuleb? – Vikerkaar 1–2/29, 72–82.
- Org, A. 2010. Kirjandusõpetuse lõiminguid põhikoolis. – Lõiming. Lõiminguvõimalusi põhikooli õppekavas. Tartu Ülikooli Haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus, 102–127; <http://www.curriculum.ut.ee/sites/default/files/sh/16imingukogumik.pdf>. Vaadatud 8.02.2016.
- Org, A. 2011. Kirjandusõpetuse kontseptsioonist. – Gümnaasiumi valdkonnaraamat. Ainevaldkond „Keel ja kirjandus“. Link 40. http://www.oppekava.ee/index.php/Link_40._Kirjandus%C3%B5petuse_kontseptsioonist. Vaadatud 20.03. 2016.
- Petersen, P. 2003. Kalevipoeg tänapäeval – ühe tulevase Euroopa kultuuri *documenta* *humini*. Psühholoogilis-antropoloogilisi aspekte. – Akadeemia, nr 12, 2559–2592.
- Talvet, J., P. Torop, J. Unt 2001. Maailmakirjandus I. Antiikajast valgustuseni. Keskkooliõpik. Tallinn: Koolibri.
- Talvet, J. 2003. „Kalevipoeg“ – suur Euroopa eepos. – Keel ja Kirjandus, nr 12, 886–890.

- Torop, P. 2000. Kultuuri tekstuaalsus – Kultuuritekst ja traditsioonitekst. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 37–51.
- Tuglas, F. 1987. Kogutud teosed 2. Novellid II. Tallinn: Eesti Raamat.
- Undo, M. 2013. Müüdi anatoomia. Gümnaasiumiõpik. Koolibri: Tallinn.
- Valk, Ü. 1994. Kurat Euroopa usundiloos: sissejuhatus demonoloogiasse. Tallinn: Vikerkaar.
- Veidemann, R. 2003. F. R. Kreutzwaldi „Kalevipoeg” kui eesti kirjanduskultuuri sakraaltekst. – Keel ja Kirjandus, nr 12, 891–896.
- Wright, A. C. 1973. Satan in Moscow: An Approach to Bulgakov's The Master and Margarita. – PMLA, Vol. 88, nr 5, 1162–1172.

Lisa 1. Katkend F. Tuglase novellist „Poeet ja idioot“

Poeet ja idioot

1

Ormusson tegi paar türu puieistikus. Mõtteis lähenes ta varemeile, pöördus Inglisilale ja sealt tagasi Baeri sambale. Selle ees tõstis ta üllatatuna pea.

Metallrauk istus oma tugitoolis, raamat põlvel lahti, juukse-
salgud kõrvadele vajunud, ja näis lugevat. Kuid siis kandis tuule-
ilil koltunud lehte raamatule, aga vanamees ei liigatanud, otseski
puulehelt edasi lugedes. Ta näis võigas oma hajameelsuses.

Ormussoni silmad kandisid läbi pika ailee, mida mööda ta oli
tunud. See oli tühi, raagunud puud seisid liikumatuna, mõni kol-
tunud leht valendas maas, üksik jalutaja siluett pelgus kauguses.
Kõike looris sõnatu sügisnukrus.

Ormusson astus aeglaselt mõned sammud, peatus siis rinnakul
ja vajus pingile.

Alt piiras ta vaadet püगतud pöösasterida, vasakult kirju, eksooti-
line torn, eksimud siia kui kaugelt lõunamaalt, paremalt aga raagus
puuderühm. Ja nende raamide vahelt avanes linna katustik, aedade
hall räbu ning üle kõige tinane sügistaevas.

Siit ülevaht oli ta seda linna ikka armastanud. See pink ja see
panoraam olid seotud ta elus paljude mälestustega.

Siin oli ta istunud noorukesepõlves suvehommikul, mil harva
läks magama enne päikese tõusu. Siin oli ta kuulanud alt aedadest
ööbikulaulu, hinganud jasmimide uima ja joobunud rahvuslõukust
heroismist.

Ja siia oli ta hiljem tulnud pärast kireõid, ükski, vaadanud, kuis
teispool jõge mõni suur puumaja kui tungal põles, kuna linn alles
magas, ilma ühegi hädakelata. (See oli noil aastail klassikaline
tulcakahjude linn.) Must suits tõusis sirgena avarusse, paisis kõrge
tulesammas, mille kõrval taevarannale ilmus punane päikeseketas,
aga ikka veel oli linnas vaikne... Ja see vaatlus oli pimestavas kok-
kukõlas Ormussoni meeletoluga: põles, sui hukka kõik, kuid ta
ahmis ikka enam ja enam, — ikka küllastumatu, ikka rikas, ikka
pillates.

Kuid see ümbrus oli teda näinud ka ahastavat elu ja kunsti

103

suures heitluses, mil ta hinge kandis kohutav askees. Ta oli siis nagu munk, keda matab sügismuust öö ta kongis, täis meeleheitlike nägemusi.

Nüüd vaatas ta väsinult ja nukralt alla linnale.

Selle keskel kerkis Jaani kiriku tõmp torn, kaugel taevarannal Peetri kiriku lame siluett ja teisel pool hullumaja punetav katus, ning nende vahel aedade hallid rägestikud ja telliskivist, karrast ja papist katuste kandikud, halli taeva all rasked ning ähmased,

Kuid veel nüüdki armastas ta seda inimpea siit ülevalt, eemalt, vahemaa tagant. Ta unustas viha ja vastikuse mudaste tänavate ning tuimade inimeste vastu. Kõik kadus kuhugi kaugusse, kõik paistis veel läbi mingi klaasseina. Ta tundis ainult, et oli pärit siit ja seotud selle linna ning taevarannaga.

Ainult mitte näha neid inimesi! mõtles ta. Mitte näha nende igapäevaseid askeldusi, nende ajalehti ja vürtsipoode, nende laatasid, koosolekuid, pidusid ning matuseid! Mitte kohata neid advokaate, poeselle, üliõpilasi ja seltskonnadaame! Mitte minna raamatukauplustesse, kus unine kärbes kõnnib aabitsa kaanelt testamendi kaanelle ja teises toas istub idioot ning kirjutab juhtkirja! Ainult veel siit vaadata seda linna — siit veel armastada teda — valusa ning nukra armastusega.

Ja ta hinges tõusis samasugune vaikne kurbus, kui oli tärnanud ta südames, vaadates Igavest Roomat ülalt Monte Pincio rinnakult.

Seejuures ei pannud ta täheleegi, kuid üks inimkogu raagus puude all talle lähenes. See kõndis ruttu, pisut ettepoole lookas ja kätega vehkides. Ta tuli, peatus mäerinnakul, pomises midagi enese-ette, pöördus, nägi Ormussoni, kergitas kübarat ja läks edasi, niisama ruttu.

Ormusson vastas vaevalt tervitusele, sest ta ei tundnud seda inimest. Ta vaatas hajameelselt ta järele. Mehel oli kulunud palitu küürus keha ümber, palitu kaelus püsti, üks püksisäär karkise kamassi taha üles jäänud ja luitunud nokkmüts sügavaile pähe tõmmatud. Ta küljetaskud olid nii täis topitud, et riie oli ristluude kohal pingul.

Kuid vaevalt oli ta paarkümmend sammu edasi läinud, kui järsku pöördus ja jälle Ormussonile lähenes. Nüüd nägi see ta nägu. See oli kahvatu, harva halli habemeudemega ja sinaka suuga, mis näis aeg-ajalt liikuvat. Ta müts oli nii silmile kistud, et mõlemad kõrvad olid painutatud välja, kahele poole peakatte kõrvale.

Võõra ülestõstetud palinukaeluse tagant paistis määratud rinnaneesine, kuid kraed ega kaelasidet tal polnud.

Ka põuetaskud näisid midagi nii pingul täis olevat, et ta keha paistis muhklik ja kümmuline, nagu paistetatud. Ta varrukad olid nii lühikesed, et lused käsivarred olid kaugele näha.

Ei, Ormusson ei tundnud seda hulgust. Ta arvas selle olevat mõne kerjuse ja pistis juba käe tasku, et võtta rahakotti. Siis aga kuulis ta võõra imelikku, madalat häält:

„Ma näen, sa ei tunne mind enam, Ormusson.“

„Ei —“ vastas Ormusson kaheldes, puudutatud võõra familiaarsusest.

„Aga mina tunnen sind hästi, kuigi oled muutunud,“ jätkas võõras. „Pole ime, pole ime,“ kõngutas ta pead. „Sellest on juba paarkümmend aastat — eks ole? Või rohkemgi veel?“

See peab olema mõni koolivend, mõtles Ormusson põlgliku muigega. Kuid ta oli need viimseini unustanud, nagu oli püüdnud unustada kõike ebameeldivat oma minevikus. Ta ei mäletanud peaaegu ühtki nägu ega nime. Kuid ta juhtus vahetvahel ikka veel mõnd kohtama, mõnd postiametnikku, äriomanikku, põllu-meest või maa-kooliõpetajat. Siis ei suutnud ta mõista, kuidas oli võinud kord elada kaasa nii palju rõõmusid ja muresid nende elatunud, kivinenud ning tõmpunud inimestega. Ta nägi mõnd neist pihapäevahommikul lapsevankrit linnast välja lükkavat, kuna paks, piima nõretav naine kõrval tammus, söömapiint käes, — need pildid panid ta läkastama.

„Me istusime siis kõrvu,“ jätkas võõras, otsekui aimates Ormussoni mõtteid. „Kaks aastat istusime kõrvu.“

„Kobras —?“ küsis Ormusson aimeldes.

„Jah, mina see olen!“ rõõmustus võõras süngelt. „Mina, just mina.“

Ormusson ulatas vastu tahtmist käe, mida võõras pigistas külmade, luiste ja higiste sõrmedega.

„Mina see olen,“ kordas ta. „Ja kui ma sind ei sega, siis vabanda, et silmapilguks su kõrvale istun. — Olen väsinud, see maa on nii kaugel, sealt pärmivabriku tagant.“

Ormusson vaates võõrastades meest enda kõrval, vaevalt pead ta poole pöörates.

See ta siis oli, nüüd tuli tal meelde. Ta oli olnud kahupäine, elav ja rõõmus, peente näojoontega, nõtkke kui osi. Ta oli üks neist, kes minevikust veel kuidagi meeles püsinud, mingi heleda laiguna, kui väike vinjett koolimälestuste tuimal leheküljel. Kuid kui ammu oli see kõik olnud!

Vaheajal võttis Kobras kübara peast ja pühkis paar korda nagu

kärbes kahe käega üle näo. Ja nüüd nägi Ormusson selle pea täielikku armetust.

Ta juuksed olid välja langenud, mõned tühkhallid udemed kat- sid seda dekadentlikku kera. Kõik oli tuhm ja ähmane, võib-olla veel enam ses kollakashallis sügisõhtu valgustuses. Ainult ta aukulangenud silmad läikisid mingi rahutu eluga.

Ta pühkis nägu ja jätkas:

„Sa oled mu unustanud — oo, ma saan sest aru. Mõistan väga hästi. Pole väärtki muud. Kuid mina olen su elu ikka jälginud. Ja see on jälle arusaadav. Kõik on arusaadav. Ma olen lugenud iga su rea. Võiks öelda, iga su koma on mulle tuttav. Olen sinu suur austaja.“

Ta peatas sõnavoolu, et jätkata:

„Tõsi küll, on olnud sääraseidki kohti, millega ma pole võinud päri olla, vabanda mind. Sa oled pisut i l u s, — maailm ei ole nii ilus. Inimene on vastik loom! Ja sa kirjutad nii palju naistest, kuid kas sa ei näe, et nad polegi nii tähtsad? Nad pole tähtsad m e h e l e. Ilma nendetaigi võib läbi saada.“

See mõte üllatas Ormussoni. Tal olid ka enesel samad eitavad mõtted oma toodangust. Ta vaatas imestades Kobrasele.

„Maailm on palju kavalam asi, kui sina tahad näha,“ jätkas see. „Ta on väga kavalate olendite päralt, — ta on ü h e kaval olendi päralt. Ja see olend on m e h i n e, mitte naine.“ Ta rõhutas eriti viimaseid lauseid, andes neile nagu erilise tähenduse. „Aga seda salatakse. See on varjul, see mõte. Ollakse nagu kokku räägitud, et seda mitte kõvasti öelda. Kuid kas pole sinagi seda iseeneses mõelnud? Ütle, kas pole sa, kes oled nii palju mõelnud, ka sellele mõelnud? Et see on kaval, tark ja mehine olend?“

Ormusson tõmbus rääkijast loomusunniliselt eemale. Ta kõrval oli hull, idioot, kuis polnud ta seda kohe alguses mõistnud! Kuid see näis olevat rahulik ja hädaohutu hull, keda ei tarvitsenud eriti karti.

Kui palju oli ses linnas igasuguseid degenerante ja kurjast kiusatuid! Vist kuskil kogu maailmas polnud neid nii palju kui ses vaikes pesas. Mõnel päeval näis, nagu oleks pool elanikest hullu- majast tulnud, linna laiali valgunud, õiendades oma haledaid ja õudseid asju.

Ta oli neid näinud iga päev peatänavail liikuvat, neid prohveteid, geeniusi, Opheliaid lilledega, väepealkuid, ehitud üleni kard- aurahadega, tuhandeaastase riigi kuulutajaid, ärsilitide ees põlvita- jaid ja päikese poole palvetajaid, avaruse kartjaid või hullude sam-

mudega ruttajaid suurvaime, juuksed lahti ning silmad lõkendamas. Nad kirjutasid salme, tegid poliitikat, jutustasid, valitsesid riike, sõid rohtu, leinavasid igavesid leina, naersid lõpumatult naeru, igalüks tardunud ühte poosi, hullumeelse muutmata ilme ning kostüümi- ga. Ja vahel näis Ormussonile, et see linn ainult nende õnnetute pä- rast polnud lõplikult neetud.

Nüüd istus ta kõrval jälle üks neist, üks uus, keda ta seni polnud näinud, kes oli lohistanud enese puestikku oma tundmatust urkast kuskil pärmivabriku taga.

„Jah, ma olen sellele mõelnud,“ muigas Ormusson kurvalt. „Kuid see on mulle liiga sügav küsimus.“

„See on s ü g a v k ü s i m u s!“ haaras Kobras kinni ta sõnast. „Sügav! Ma olen sellele palju mõelnud. Mu pea v a l u t a b vahel sest mõtest, kogu keha valutab. Aga nüüd olen ma ta saavutanud. Nüüd on ta mul käes!“ Kuid siis muutis Kobras oma hõiskava hääle arglikuks sosinaks, kummardades pead Ormussoni poole. „Aga vahel tahab ta süiski mu käest ära minna. Ma hoian teda kõigest jõust, aga ta rabeleb ja kipub minema. Ja ma kaotan ta mitmeks päevaks ära kaotada? See on hirmus. Siis käin ma ringi, olen haige, päevaks ära kaotada, ja otsin teda. Kõik tahavad teda mult ära võtta ja ära peita, et ma teda avalikult ei saaks kuulutada. Kõigil pool on tema vaenlasi. — Sa arvad, et nad ei kuule, kui ma sulle sest mõtest kõnelen?“ küsis ta äkki, osutades kirikutornide poole. „Nad kuulevad. Nad tunnevad. Nad teavad. Nad on selleks kui piksevardad püsti, et mu mõtet kinni püüda, et see maailma ei purustaks. See alles oleks tulekahii! Kuid sellepärast peangi olema alati valvel ja hoidma oma mõtet.“

Ta vaikis hetkeks, ja Ormusson ei tahtnud midagi pärida. Ta vaatles ainult oma kõrvalistuja kurba, endassesüvenenud nägu.

Sel hetkel mõdus neist lüütnud vormimütsi ja pikkade juustega üliõpilane, kimp mingi looma luid kaenla all. Üliõpilasel polnud palitut, hoolimata vilust sügisilmast. Luud ta tumedat kuube vastu paistsid veel enam pleekunud. Pealuu hambad olid kaeblikult irvi.

„Luukere on surma sümbol,“ ütles Kobras, sest pildist ärgates. „Me kõik kanname endas surma sümbolit. Aga keegi ei mõtle sellele, et temas on luukere peidetud. Keegi ei taha sellest kuulda, kuni ta sööb, joo ja armastab naisi, kes pole niisama midagi muud kui varjatud luukered. Niisama on ka minu mõttega. Ta on kõigis, aga keegi ei taha seda tunnustada. Et mõista seda mõtet, selleks peab unustama kõik muu. Peab saama mungaks, kes paastub ja

suretab liha. Mina olen seks saanud. Ma kummardan teda tões ja vaimus.“

„Kavalat olendit —?“ osatas Ormusson aimates.

„Teda ennast. Nüüd olen ma ta saavutanud. Nüüd ei põgene ta minust enam. Ja kui ta varem põgenes, siis ikka ainult sellepärast, et ma ise polnud küllalt kindel. Ma polnud ise teda väärt. Ja et ma nüüd kord nii kaugel olen, siis vajangi sind.“

„Mind —?“ inestas Ormusson.

„Sind, just sind!“ hüüdis Kobras vätkuval silmil, mis panid Ormussoni jahmatama. „Sa arvad, et ma sinuga ainult kogemata kokku sattusin? Hoopiski mitte. Ma olen kaua sind jälginud. Paar korda oleksin su käte saanud, kuid siis võeti ja peideti mu mõte minult ära. Ja mis oleks mul sulle siis öelda olnud? Mis tähtsus on minul ilma selle mõteta? Täna kõndisin ma kaua sinu järel, ja mu mõte oli minuga. Täna olenme kõik koos, sina, mina ja mu mõte!“

Ormusson tundis õdusevärinat kogu kehas ja vaatas kahtlvalt ringi.

„Milleks sa siis mind vajad?“ küsis ta ettevaatlikult.

„Ma ütlen sulle oma mõtte, ja siis pead sina mind aitama!“ Kobras laskus seljatoe najale ja vaatas pärani silmil Ormussonile, lõpetades kõneluse nagu kokkuleppega.

„Aga ma ei teagi ju veel su — mõtet“, pomises Ormusson.

„Sa saad selle varsti teada!“ hüüdis Kobras võidurõõmsalt. „Kuid see on pikk lugu. See pole lihtne asi. Selles on ajalugu ja filosoofiat, moraali ning teoloogiat. Teoloogiat, kui soovid, pühapidi, kuid ometi teoloogiat. — Ma tahan sulle kõnelda uuest usust,“ sosistas ta, kummardudes Ormussoni kõrva juurde.

„Usust? Kuid sa peaksid teadma, et ma pole usklik. Mulle on iga usk vastik. Ma ei või lihtsalt rääkida neist aineist.“

„Jaa — aga usu ja usu vahel on vahe. Ma nimetan seda usku, sest mul pole teist sõna. Kuid see on midagi hoopis muud. See on mõte! Kui ta esimene kord mu peale tuli, siis kisendasin ma kui inimene, kel maa on alt tõmmatud, aga õhust ei oska kinni hoida. Ja kui sinagi seda kuuled, siis ei vaata sa enam nõnda mulle otsa.“

Ormussonil oli piinlik olla. Ta oleks tahnud vabandada sest meeletusest, kuid ühtlasi hakkas teda vaevama mingi uudishimu. Ta tundis kitsikuse ja lämbumise tunnet hullu läheduses, kuid ei tahtnud ometi järsult tõusta ning minna.

Kõik viimaste päevade kibedad ja mõttetud elamused näisid saavat siin lõpliku krooni. Oli tarvis vabatahtlikult minna mõnda seda meeletuse ning mõttetuse spiraali kuni viimse võimaluseni.

„Jutusta siis,“ ütles Ormusson alistudes.

„Sa ütled, jutusta. Kuid kuidas saab mõtet jutustada? Mõtteid tahaksin ma edasi anda, — mõtteid, tundmusi, teadvust, mitte sõnu! Kuid kõik, mis inimene räägib, on sõnad. Mu mõte rabeleb minus, ja kui ma ta sõnusse saan, siis pole ta enam minu mõte.“

Ta peatus jälle, otsekui kogudes ennast.

„Vaata,“ ütles ta, „sa nägid meest, kes läks mööda luudega. Luis on sügav tarkus. Luud on traadid, mis hoiavad mõtetki püsti. Mollusk ei mõtle, olgugi et elab. Aga mulle näib, et muumia mõtleb, kuigi on surnud. Milline mõte võib liikuda tühjas, pleekunud pealuus, mida ei sega ajude pehme sodi! Mitte viina ei jooda pealuuskartikast, vaid filosoofiast. Minagi tahaksin väljendada oma mõtte meelsamini alles siis, kui mu liha on keedetud luit ühes Džengis-khani neljakümnest kartlast!“

„Siis pole enam kõneandi,“ muigas Ormusson.

„On! See on silmakoopais, hambais, lõualuis.“

„Kuid lõpuks, siis pole sulle sest enam mingit kasu.“

„Jah, see pole see on, kasu pole. Kuid mis kasu on mul sest praegu? Vahel mõten: kas pole see kõik ainult tühi töö ja vaimunärimine? Kuid siis tunnen jälle: ei, sa pead, sulle on see usaldatud, ära varja kütnalt vaka all. Ja,“ ta painutas hääle sosinaks, „täna öösel ilmus ta mulle jälle ise ja ütles: mine ja kuuluta mind, mine, kas sind või kividega surruks heidetaks!“

„Kes?“ küsis Ormusson värisedes.

„Tema ise, Saatana, Beltsebub, Kurat,“ lausus Kobras pikka mööda ja pühalikult. „Mine ja kuuluta mind, ütles ta, see jalule õigus, mida seni on talletatud, ehita üles ohvrialtarid, mis on laiali pillatud, kuuluta mu nime kõigile, kes elavad maa peal, maa all ja lendavad õhus. Minu aeg on tulnud, minu riik on lähedal. Maa-ilm on küps, maailm januneb mu järele, aeg on mul tulla. Alates sest suurest võitlusest kaoses, mil tõmmati võltspiirid valguse, õiguse ja vooresse vahele, mil pääses inimteadvuses võidule mu Vend, pole maailm veel iial nõnda valmis olnud mu vastuvõtuks kui praegu. Vaata mere põhja: seal liigub terasimine klaassilmega ja luurab ringi. Vaata õhku: seal lendab tiibimimine ning piilub alla. Nad otsivad mind. Kõik inimese tarkus ahastub mu järele. Kunst, filosoofia, isegi usk, jah, isegi usk on mulle teed teinud. Vanade templite müürid on õõnestatud tühjaks. Tuleb suur päev, mil nad mürisevad põrmuks. Ja see on minu päev! Mine ja kuuluta sedal — Ja mulle ei jäänud muud üle, kui teha teoks, millele olen mõtelnud nii palju.“

Ta pühkis palet ja jätkas rahulikumalt, otsekuu ettekavatsetud eistust:

„Kuula siis nüüd minu mõtet. See algab kaugelt. Kuid ta on selge, nagu võib olla selge ainult tõde ise.

„Kas pole sa kunagi lähemalt mõelnud inimese ja ta Kuradi ning Jumala vahekorra? Kas pole sa tähele pannud, et iga rahvas ja isik loob ainult omaenese hinge ulatuse ja mõtekujutuse järgi endale Kuradi ning Jumala? Mida toorevaimuise inimese, seda toorem tema Kurat ja Jumal. Mida komplitseeritum inimhing, seda komplitseeritumad ka tema ülimad geeniused. Sedamööda, kuid muutub inimpsüühika, muutuvad ka need, ütleme jumalad antiik-mõttes: evolutsioneeruvad, materialiseeruvad, idealiseeruvad ja abstraheruvad vahel nõnda, et saavad peaaegu olematuks. Kuid see puutub ainult nende mõistmismeetodit, ega mitte nende olemust ennast. Kõigepealt puutub see Kuradi ja Jumala rahvuslikku ilmesse. Ja see on minu mõtte tähtsaimad aluseid.

„Me teame, et jumaluse omadused on esinenud kord eri jumalate kujul, lahutatud mitme jumala vahel. Need olid spetsialistid-jumalad sõja, armastuse, kunsti või mõne elukutse jaoks. Nad tegutsesid omal kitsal kutsealal ja võisid sattuda isegi vastuolu teise jumalaga. Nii oli Egiptuses, Kreekas, Roomas. Alles juutide juures ühinesid need erikutsed esindajad ühes kollektiivses Jumalasse. See oli suur allahviitja ja ühteläitja, monarhist ning tsentralist, suur jumalate autonoomia hävitaja. Muinasjutu järgi virutas ta oma ainsa Võistleja, kes jumalate kodusõjas nähtiavasti veel ellu jäänud, troonilt alla sügavusse.

„Kuid see ainuvalitsejaks tõusnud Jumal oli ikkagi ainult rahvuslik Jumal. Tema ulatuse määrasid rahvuse piirid. Ta õnnistus küündis ainult üle ühe rahva, väljaspool seda oli ta ainult kuri Jumal, kui soovid, Saatan.

„Kuid paari tuhande aasta eest hakkas juutide ainujumala-usk üle maailma levima. See oli nagu batsill, mis sõi läbi teiste jumalate lihased. Juutide rahvuslik Jumal muutus rahvusvaheliseks, tema psüühika kosmopoliitiseks. Kuid sellega kaotas ta ka kõik teravalt-rahvuslikud tunnused, ta nägu tõulise ilme, ta karakter puhta kontuuri. Ta polnud enam indiviid, vaid mingi karakteritu, kohatu ja nimetu olend. Suure visadusega püüdis ta veel sellisenagi säilitada omi rahvuslikke vorme. Süüriasis tantsisid naised kristlikes templites tema auks ja Abessiimias liirus ta lähedalt endiste usu-jäämustega. Alles katolitsismi täielik võit määras jõplikult tema ilmetu ja vormitu olemuse.

„See rahvusvaheline Jumal sündis enne, kui oli sündinud rahvusvaheline hingeelu — ja see oli tema õnnetus. Ta kaotas orgaanilise sideme oma austajatega. Ta polnud enam luu rahva luust ega liha tema lihast. Terveid rahvaid võis surra, ilma et see Jumala olemusse oleks kuidagi mõjunud. Kuid kuis oleks võinud surra juudi rahvas ja tema Jumal siiski ellu jääda! Juba Nietzsche — loe teda, ta on mu eelkäija! — juba Nietzsche osutas, et Jumal kosmopoliitiseks saades tingimata degeneerub. Tema tõug halveneb, tema stiil ähmastub, sest temasse seguneb palju stiile. Ta on nagu tõlkekirjandus — see kõigisse keeltesse ja meeltesse tõlgitud Jumal. Tema temperament lõdveneb, tema agressiivsus loidub, sest tal pole võistlejaid. Ta ei toeta enam ühtki rahvast eriti, sest tal pole oma rahvast. Ja kui meeleu on see, kui vaenulikuks rahvad paluvad ühelt ning samalt Jumalalt endale sõjaõnne!

„Ja ometi, niipea kui lõdvenes Rooma kultuuri ja katolitsismi assimileeriv mõju, hakkas seegi üldjumal võtma rahvuslikke värvinguid. Tekivad rahvuslikud kirikud ja lahkkonnad. Suured Euroopa rahvad on loonud enesele igatiks oma rahvusliku ristiusu, mida ainult piibli kivine traditsioon takistab lõplikult erinemast. Veel enam, katolitsismis eneseiki on jumalus purunemas tuhandeks kohalikuks eritüesandega pühakuks.

„Ainult väikerahvad, kel on puudunud poliitiline ja kultuuriline iseseisvus, pole võinud iial anda oma Jumalale rahvuslikku ilmet. Nad pidid laenama nii maapealse kui taevase ülemuse. Neil polnud kummagi kohta midagi ütlemist.

„Ristiusu vastuvõtt näis olevat kõikjal paratamatu. Paganust ei võinud päästa enam miski jõud. Ristiusku nõudis aja väim. Ka meie, eestlased, poleks sest karrikast varem või hiljem pääsenud. Ta oli teatud tingimustes vahest isegi tarvilik. Ja kahtlemata oleksid vanad eestlased kord vabatahtlikult, ka ilma ristiriitlike sunnita, ristiusu vastu võtnud. Nad oleksid seda teinud küll hiljem. Võib-olla mitte enne 1400. aastat, võib-olla veelgi hiljem. Ideaalseis tingimusi oleks see olnud igatahes mingi kompromiss paganuse ja ristiusu vahel, kus vanad ja uued müüdid oleksid põimunud ühte, mingi paganlik kristlus: halvemalgi puhul oleks sündinud vähemalt täiesti iseseisev kristlik kirik, nagu jällegi Abessiimias. Igatahes oleks selle usu Jumalas peegeldunud rahvuslik hingeelu.

„Kuid õnnetuseks suruti meie ristiusk peale liiga suure jõulise ülevõimuga. Me saime muutmata võõra usu ja Jumala. Visalt püüdis kogu meie keskaeg säilitada paganlust, eraldi ristiusust,

kuid nende kompromissist ei tulnud midagi välja. Kui sakslased hiljem oma Jumala suhtes revideeringu ette võtsid ja selle olemust oma laadi järgi pisut muutsid, siis tõid nad viimase se kujul ka meile. See on reformatsiooniaegse Saksamaa väikekodanluse Jumal, kes pole hiljem enam palju edenenud. Meie kirik pole olnud ial rahvakirik ja rahval pole olnud ial mingit mõju Jumala tüübi loomisse. Härraste kirik, härraste jumal. — Kuulad sa mind, Ormusson? — küsis Kobras, äkki kui ärgates oma kõnest. „Saad sa minust aru?“

„Jah,“ vastas Ormusson võpatades. „See on selge.“

„Kuid mis ei õnnestunud ühel pool, õnnestus ometi teisel,“ jätkas Kobras, nüüd aga juba madalamal häälel, poolsosinal. „See sündis Jumala vastandi, Kuradiga. Jumalast on eemal püsinud rahva loov vaim, ja Jumal on eemal püsinud rahvast. Kõik meie rahva usulisloovad instinktid on pöördunud Kuradi olevuse poole. Ja siin on nad ka midagi korda saatnud!“

„Huvitav, et ainujumala usk pole kunagi nõudnud ainukuradi usku. Monodemonism pole olnud ial ühegi usu tingimuseks, kuigi see ristiusus peaks loogiliselt nii olema. Hoopis selle vastu, kirik on ikka rõhku pannud kuradite paljusele ja mitmekesidusele. Tead sa, kui palju elab demonoloog Bodinuse järgi põrgus saatanaid? 72 kurjuse vürsti ja 7 405 926 vähemat kuradi mitmesuguses aukraadis! See on rikkalik kogu, mille vastu polnud kirikul midagi öelda. Veel vähem tahtis kirik takistada rahva fantaasiat sel alal. Hoopis selle vastu. Ta toetas omalt poolt iga algatust ses sihis. Mida rohkem, mida koledamad kuradid, seda parem! Seda rohkem vajati kiriku abi!“

„Eriti on meie rahvas oma jõudu osutanud Kuradi hingeole-muse uurimisel. Kahjuks sündis see kõige tooremal orjaajal ja ümbruses, kus ei võinud nõudagi peenemat ning valitumat mõtte-tööd. Kuid tähtis polegi saavutus, vaid tendents. Võib arvata, et meie keskaegses kuratluse harrastuses veel vana šamanism edasi arenes. Ainult ses harus kujunes mingi kompromiss endise ja uue usu vahel, sest et siin kirik nii valjult ei valvanud. Loe meie rahva-luulet, ja sa näed! Millised kogud vanapagana-, tondi- ja krati-juttel! Mis võiks kristlik rahvaluule asetada selle kõrvale! Rahval on Kuradi nimetuseks tosin nimesid. Mis leidub Jumala kohta peale ametlike, kiriku antud nimede! Millise intiimse hellusega on liikunud rahva fantaasia Kuradi isiku ümber! Ta teab, et mitte ainult inimesel pole hea ükski olla, vaid ka Kuradi. Nii naeme Saaremaa juttudes, et Kuradilgi on naine. Selle madonna nimi

on Babiloona. Ja sel perekonnal on poeg, kelle nimi Kurit. Me oleme loonud kuradeid, keda pole tarviski usule. Me oleme neid varieerinud, leidnud nende hulgas lõbusaid, robusteid, inimlikult huvitavaid indiviide. Me oleme nendesse suhtunud psühholoogiliselt, asetanud nad kohalikesse oludesse, kuna vahe-kord Jumalaga on külm-ametlik, väljaspool aega ning ruumi. See on lopsakas, ialgi tühjendamatu fantaasia, mis avaldub meie kuratluse harrastuses. Eesti rahvas tarvitab igapäevases elus kümme korda enam Kuradi kui Jumala nime. Kui me Jumala järgi otsustades oleme kristlased, siis oleme oma kuradite valgusel täiesti satanistid. Ja me peame oma rahva fantaasia tendentsi Kuradi poole täielikult eksplua-teerima. — Saad sa minust aru?“ hüüdis Kobras kirglikul sosinal. „Mõistad sa mind? — Ei, sa ei saa minust aru. Aga lase ma seletan. Ma ei väsi ial seda seletades. Selles on koos kogu mu mõtte sügavus. Ja kui sa seda ei mõista, siis ei mõista sa minus midagi.“

„Mitte sellest Kuradist ei kõnele ma, keda tunneme seni ristiusu ja algelise rahvaluule kaudu. Ma kõnelen ainult tendentsist, mis avaldub viimastes. Olen ikka tundnud lugupidamist selle geniaalse idee vastu, juba siis, kui olin alles pime ja mu silmad sõgedad. Juba lapsena meeldis ta mulle usuõpetuses ja jumalateenistusel enam kui ükski muu mõte. Ma olin kui see näkist saadud naine, kes kirikus nägi, kuidas Kurat suikujate nimesid hobuse nahale kirjutas, nahka hammastega venitas ja pead vastu müüri pekis. Siis naersin ma, sest olin alles sõge! Temast mõtiskledes kasvatasin hiljem oma fantaasiat ja harjutasin end aatelsele mõttetööle. Milliseid horisonte on avanud tema geenius mulle! Ta on minus äratanud arusaamist teaduse ja kunsti vastu, sest kõik teadus ning kunst on kuratlik. Ja seda kõike mõistsin ma juba siis, kui mul polnud veel oma mõtet. Ta on minusse istutanud kalduvusi kuratlikku meditatiivioni ja õpetanud vaatlema maailma ning ole-masolu hoopis teiste silmadega. Aastate jooksul on mu huvi ta vastu paisunud intimeseks sõpruseks. Ja ma võin tunnistada hoop-lemata, et tunnen Kuradi isiklikult mitmes ja mitmes esinemis-vormis. Usu mind, nii on mu teated ta kohta kõige otsemast allikast! Ja nüüd tean ma, et kõik, mis on minus, on pärit temalt, temas mina elan ja temas mina suren. Mõtle siis järele sinagi!“

„On just tähtis, et Kurat pole saanud rahvuslikust olevusest rahvusvaheliseks. Kuid ühtlasi pole ta omandanud ka ühegi rahva juures kindlat kinnistatud kuju. Ta pole kollektiivne, vaid indi-

viduaalne nähtus. Tema olemus pole kivilinenud üheski dogmas, üheski kaanonis. Ukski Augsburgi usutunnistus ei määra täpselt tema piirjooni. Ja ta ei nõuagi üldsunduslikku katekismust. Talle on küllalt ainult meeolust. Mitte kristlikku usutunnistust, vaid kuratlikku hardust!

„Kõik, mis temast kirjutatud, on enam-vähem isikuline, olgu siis härra Miltoni igavad lood või pappide vaimuvaesed pamfletid. Võib koguni öelda, et kirjeldades tema omadusi on olnud liiga fantastiline. On liialdatud Kuradile kõige mõnitavam asja mõttes. Ja see pole ime, sest seni on temast kirjutatud ainult ta vaenlased! On olnud lihtsalt tendentslik, ühekülgne ja ülekohtune, omakasu-püüdest ning orjalikust alandusest Jumala ees. Temale, keda on peetud vaenu ja vale isaks, on kõige vähem armastust ning õiglust osaks saanud. Kuula, ma küsin sinult, kas on ühegi kristlase ligimesearmastus ulatunud Kuradi armastamiseni? Ja ometi on ta meie rohkem kui ligimene. Vahest ainult Kaukaasia kaniidid on tema eest Jumalat palunud, teda sellega õieti alandades. Millis-tesse vastikuisse asjadesse on kistud Kuradit, milles kõiges teda süüdistatud! Teda on kasutatud kõige närusemate patukeste vaban- damiseks. Ta on sealgi pidanud olema süüdlane, kus pole kedagi süüdlast peale armetu inimese enese. Nagu huvitaks Kuradit tõesti ig a ü h t kiusata! Oh ei, inimene pakub talle üldiselt õieti vähe huvi. Tal on enesega küllalt tegemist. Tal on selleks liiga hea maiste, et joosta iga pahelise järele. Kui tal vahel leidub inimese vastu armastavat tähelepanu, siis ainult nende puhul, kellest Goethe ütleb:

*Und hätt' er sich dem Teufel nicht ergeben,
Er müße doch zu Grunde geh'n“*

Kobras haaras Ormussoni käest kinni. Ta käsi hõõgus, ta silmad säetendasid läbi kasvava hämaruse, kui ta sosistas:

„Kuid kõik ülekohus ei tähenda Kuradile midagi. Ta on seda ignoreerinud. Ta on sellele pööranud vähe tähelepanu. Kuua Jumal enese kindlate piiridega on ümbritsenud ja igatiht nende muutmise eest kõige valjemalt nuhtleb, siis on Kurat salliv ning heatahtlik. Ta ei takista kellegi fantaasiat. Ta alistub sellele nagu inimlikele nõrkusele. Ta ei kaitse armukadedalt oma olemuse vorme. Ta lepib selle vormiga, mida suudab talle anda igatühe fantaasia. Ta rõõmutseb igast tõelisest püüdest ja heast soovist. Ta on armulik ja pikameelne. Ta ei tungi enese isikuga peale. Ta ootab kannatlikult. Ta ei janune avalikku austust. Kui harva leiab ta tunnustust

rahva geeniusena! Kuid ta ei pane seda pahaks. Ta teab, et inimene on nõrk ja unustaja. Ta mõistab just sellepärast nii hästi inimest, et temas endas on nii palju inimlikku. Ta tunneb inimese nõrkusi ja pahesid, kuid ei tee neist suurt numbrit nagu Jumal. Ta koguni toetab ja kaitseb inimest neis nõrkustes. Ta ei hooli õnnelikest, vooruslikest ja häist. Oh, need saavad tematagi läbi. Kuid ta mõistab nii hästi koormatuid ja tagakiusatuid. Sest ka tema on pidanud kandma sedasama saatust. Ta pole asetanud oma ainsus-probleemi inimesele kunagi teravalt ja kategooriliselt. Ta lepib, et teda kummardatakse tuhandes teisendis, et ta on üldsuse tead- vuses alles kreeka jumalate seisukorras. Kuid ta ei kannata selle all, ta ei võistle, tal pole sallimatut egoismi nagu kristlikul Jumalal. See pole talle äähtis! Jah, ta ei vihasu sellegi üle, kui inimene isegi tema olemasolu kahtleb. Oh, ta tunneb ise nii hästi seda kõikesõovat kahkluse mürki. Ta jätab isegi selle võimaluse inimesele vabaks. Ja lõpuks, see ei mõju ju ometi tema absoluutsesse olemasollu. Kuid veel enam! On võimalik, et ta on ainult tema enese kujutluse vili. Ja see oleks tema imeväärsemaid omadusi. Millist aukartust peab äratama tahtevõim, mis on loonud tahtja enesegi! Mitte maailm nagu kujutus ja tahe, vaid kujutus ning tahe kui maailm. Töö vana hull filosoof, kelle sapine pilk ringles maailmas, hakkas aimama asjade tõelist väärtust. Ta aimas, ta aimas, kuid ei usaldanud seda öelda...“

Oli läinud hämaraks. Vilu tuul ning tõmbas paar korda läbi raagus puude. Oksad kõikusid kõledalt ja kriiksuvalt. Mõned mustad lehed keerlesid istujate jalge ees ja jäid siis liikumata maha.

Aga Kobras rääkis. Ta oli joovastuses. Ta kõneles kui unes. Ta haaras aeg-ajalt Ormussoni käest kinni, vahits oma hullu-meelse silmil ta näkku ning sosistas hingeldades.

Ja Ormusson oli andunud ta voolavate sõnade mõjule. Ta ei püüdnudki enam sest vabaneda. Ta tundis ainult mingit kehalist ja vaimset painet. Igalt poolt piiras teda hullu meeletus. See tõsis raagus puist, ähmaselt paistvast linna rägastikust ja süngest taeva-rannast. Ning idioodi hääl kostis ta kõrvus veel ainult kui nõrk mänguriist ses hulluse orkestris.

„On suur vae valitsenud maailma juba aastatuhandeid,“ kähis- tas Kobras. „See on võlts käsitusviis Kuradist. Tingimused selle arenemiseks on olnud kõige ebakohasemad. Kunst ja filosoofia on Jumalat idealiseerinud, peennendanud, süvendanud. Kuradist pole keegi hoolinud! Keskaegne inimene oli selleks liiga toores, et mõista Kuradi peent olemust. Ta oli metslane, kes maitseis inkvisitsioonist

ja piinapingist. Ja ta kujutles enesele Kuradiit samasuguse mets-
lasena. Luther, kel olid mõnesugused kavatsused usu uuenda-
miseks, ei leidnud Kuradii suhtes midagi vaimurikkamat, kui viru-
tada temasse vulgaarselt tündipotiga. Milline näivsus! Kurat on
siamaale ainult keskaeg. Ta on Dante Inferno ja Pisa Campo
Santo fresko. Neis oludes ei võinud ta areneda. See polnud tema
aeg. Ta säilitas oma individuaalse ja sellega ka hingeelulise
olemasolu, kuna Jumal rahvusvaheliseks ja üldiseks saades ka
hingeeluliselt õõnsaks muutus. Kurat ootas paremaid, ilusamaid,
lootuslikumaid aegu! Nüüd on ka temasse puutumas filosoofiline
mõte. Temagi tuleb vabastada skolasistikast. Temagi suhtes tuleb
toime panna reformatsioon, mis väärt tõesti meie aega. Ja kui ta
nüüd lõpuks saab universaalseks, siis leiab ta eest tõelise kosmo-
poliitilise inimese kosmopolitilise psüühikaga. Nüüd alles võib
alata pandemonismi suur kuldne aeg!

„On tarvis peent ja sügavat hinge selle mõtte mõistmiseks.
Jumal on suure karja Jumal, tema riik on vaimust vaeste päralt.
Mitte nende hulgast ei leia Kurat enesele tõelisi mõistjaid ja imes-
lejaid! Tema kogudus koosneb mõtlejast, uurijaist, otsijaist. Need
on lähedal temale ja tema nendele. Neid ühendab see elu mürgine
janu, igatsuse ja kahtluse leek, mille mõistmiseni ei ulatu ilial
need, kes kolm tundi nädalaas kirikus magavad. Kurat on selleks
liiga hingeline ja elastne mõiste, et mitte kannatada praeguse
väikekodanlikult materialistliku mõtlemisviisi all. Tema traagiline
poos on aristokraatlik. Mõista seda, ja sa mõistad minu mõtet!

„Jätkeb Kuradi sügav, segamatu meditatsioon, keset avarust ja
häätletust. Jumal löi maailma ja jäi magama. Kurat löi maailma ning
jää mõtlema. Ta seisukoht oma miimesuguste kehastuste vastu,
ta olemuse seisukoht olevuste vastu — selle üle mõtleb ta. Leida
kõikvõla enese olemuse ja olevuse vahel, see on olnud ta püüd
igavesest ajast. Ah, temagi on igatsenud lõplikku vormi nagu Jumal.
Temagi on jäänud absoluudi järele, kuid seda iseeneses ega
mitte inimese kujutluses nagu Jumal. Ka temagi oleks tahtnud
lõpetada rännaku ühest vormist teise, kuid tema nõuded on suure-
mad kui Jumalal. Tal on olnud loendamatuid juhuseid meelee-
muutimiseks, et esineda uuesti Jumala kõrval selle vennana. Kuid
kas selleks algas ta kord oma iseseisvat olemasolu, oma suurt
languse müsteeriumi! Tema õilis auahnus käib suurema peale.
Tema unistuseks on, lõpetades kord oma individuaalset olemasolu,
saada üldiseks, eraldumatuks kuratlikuks absoluudiks. Kuid see
peaks olema midagi täiuslikumat kui Jumal. Ta peaks sisaldama

kõiki hea ja kurjuse pooli, esitama kõiki pahe ja vooresse tendentse
ühel hoobil. Hea- ja kurjatundmise puu on olnud alati tema sümbol.
Ja kord tuleb see sünteesi päev!

„Selle juures jätkem mõte, nagu oleks Kurat kunagi olnud
taevas Jumala ingel või vasall. Ei, see on vale. Isiklikult saadud
teadete põhjal võim kinnitada, et see on n vale. Kurat pole ilial södi-
nud Jumala vastu. Tal pole mõttesegi tulnud Jumalat rõselt
võtta. Oh, tal on liiga palju tegemist iseendaga! Ta on näinud kõike
nagu läbi viirastuse loori, ja nii on Jumalgi paistnud talle tihti
ainult unistusena. Ning ses kahtluse nebulooas on ta mõte tihe-
nenud, selle uduspiraalid koomale kiskunud, ikka tihedamaks, nagu
laotuse munarebu, millest peab sündima kord päikene. Ja lõpuks,
kui on tõusnud ta mõttepinevus kõrgeimale tipule, sünnib sest
kiirgav valgus-ookean, nagu sünnib piksepilvis elektril tulemeril
Tuleta meelde, mis tähendab Luciferi nimi: Valguse tooja! Ning
tuleta meelde, et Süüria jesüitide Kuradi kehastise — paabulinnu
sümboliks on päike!

Kobras lõõtsutas vaimustusest. Ta oli üles tõusnud, kummaras
Ormussoni poole. Ta kõhises:

„Ja nüüd ütlen ma sulle oma mõtte: me asutame uue usu, uue
religiooni, uue kiriku. See oleks Saatana Kirik. Tahad sa? Tahad
sa?”

„Mina?” pomises Ormusson kui unest ärghates. „Mis peaksin
mina siin tegema?”

„Sina? Sina oled prohvet. Sina oled, kes hüüab sõna maailma
nagu tuleleegi. Sina teed imesid, et nad usuksid. Sind nad kuulak-
sid. Sind — kui nad kedagi kuulavad.”

„Ei,” raputas Ormusson pead. „See oleks sinu teha. Sina oled
tulnud sellele mõtele, sina pead ta ka teostama.”

„Oh, ei ole minul sõnu hulga ees kõnelemiseks!” ahastas
Kobras.

„Siis kirjuta.”

„Kas arvad, et ma pole seda teinud? Vaata, vaata!” hüüdis ta,
kõigist taskuist paberikimpusid välja kiskudes. „Vaata, siin olen ma
kõik kirja pannud, mis olen mõelnud nädalate, kuude, aastate
kaupa. Olen alustanud ikka uuesti ja uuesti, jätanud pooleli ja
alustanud jällegi. Siin on mu teos, mille nimi on „Kuradi apo-
loogia”. Ainult sellepärast polegi ma enam kaotanud oma mõtet,
et olen ta kirja pannud. — Kuid mitte nii ei peaks see olema!” õhkas
ta. „Mitte nii ei tuleks sellest kirjutada. Tuliõõnu oleks tarvis! Väik-
tähti oleks vaja! Kuid mul pole teid. Mina olen vaene. Minu mõte

ei jookse ja sõna ei lenda. Seda peaksid sina tegema. Ja sina oskad. Sind ustakse. Sina pole hull, nagu nad mulle on öelnud."

"Hull! On nad seda sulle öelnud?"

Kobras niktas kurvalt pead.

"On. — Kuid ma pole ometi mitte hull. Ainult see mõte teeb mu meeletuks. Kuid milline mõte ongi see! Mõistus pimeneb, kui sellele mõtled! — Tahad sa mind aidata?"

"Ei!" vastas Ormusson, end otsekui millestki vabastades.

"Sa ei tahat. Sa ei tahat" oigas Kobras meeleheitel. Ta langes uuesti pingile ja vaikis hetke. Siis haaras ta Ormussoni käge ja hakkas jälle kirglikult rääkima: "Kuula, see polnud veel mu mõtte viimne piir. See ulatub kaugemale. Selle viimset piiri ei näe ma isegi. See kaob mu ees ääretusse, mille poole ma jooksen, iialgi päralt jõudmata. Aga kuula, kuula, nii kaugele kui mina näen!"

"Mäletad veel Jumala evolutsiooni paljujumalate teenistusest rahvusliku ainujumala kaudu rahvusvahelise üldjumalani? Seda teed käib ka minu Jumalkuradi võidukäik! Nagu Jahve sai juutide rahvuslikuks ainujumalaks, nii saab Kurat kord rahvuslikuks eesti jumalaks. Tema on see, kes annab meile jõudu, kes kasvatab murdumatuks meie mõistuse ja käsivarre. Mõistad sa seda unistust? Kuid siis, kui ta on võtnud kuju meie hinge järgi, kui ta on saanud indiviidiks, kui ta on elanud läbi selle arengu, mis tegi Jahve isiraeli rahva keskel, — siis hakkab ta tungima väljapoole meie rahvuse piire. Mõistad sa nüüd, mis ma mõtlen? Ulatub su pilk üle selle perspektiivi? Mõtle, meie ees on lahti maailm, meid juhib tulesammas kõrbes, me oleme messiarahvas, meie hulgas sünnib uus Jumal, kes pärib maailmat Oh, mu ajud sulavad kuumusest, ainult mõeldeski seda!"

"Mäletad, samal kohal, kus istume praegu, unistasime poistikeskena nii tihti eesti rahvuse tulevikust. Me olime vaimustatud, me lõkendasime, meie plaanidel polnud piire, me vaatasime alla linnale ja tundsim: see on meie linn, selle ümber laiub meie maa, kus elab meie rahvas. Me ei r a h v a s! Milline tundmus valdas sind! Kuid me olime kui juudid Egiptuse orjapõlves, võõra voli all, sest meil polnud jõudu ja meil polnud ühendavat aadet. Nüüd olen ma selle leidnud. Mõtle, see on meie kultuur, mis veereb kulutulena üle maailma. See pisuke maa on kord kui väike Paalestiina, mille paigad on pühad. See jõgi seal all on kui Jordan, mida tullakse vaatama kaugelgi mailt. Eesti rahva semine ajalugu oleks kõigile tuleviku rahvastele vanaks testamendiks. Ei iial ole olnud peale juutide ühegi rahva saatus säärane kui meie omal

"Kui sina aga tahaksid! Kui sina aga tahaksid! Ma kummardaksin sind. Ma ei tahaks midagi olla sinu kõrval. Ma oleksin su alandlik Ristija Johannes või, kui tahad, Ristija Juudas. Ma oleksin kui vari su kõrval, ainult sina oleksid ja mina poleks midagi. — Tahad sa?"

"Ei!" hüüdis Ormusson järsku üles hüpates. "Kui ma hulluks pean minema, siis luba mul teha seda vähemalt oma retsepti järgi! Ja miks küsad sa mind? Miks ei pöördu sa mõne teise poole, keda need asjad rohkem huvitavad?"

"Või pole ma pöördunud!" sosistas Kobras kurvalt. "Kuid mis on sest kasu? Ma püüdsin algses ise teha propagandat. Ma esinesin igasuguseil koosolekudel ja kõnelesin, tõsi küll, varjatud kujul sest mõrtest. Ma esinesin kirjanduse seltsi aastakoosolekul, kuid viis liiget, kes olid koos, vaisisid mu ettepaneku läbi vaatamiseks ainult seitsmeliikmelise komisjoni, kes iial kokku ei tulnud. Ma rääkisin põllumeesteseltsis, kuid seal kahtlustati mind sotsialistiks; ja majajomanike seltsis polnud keegi ristiusustki midagi kuulnud. Siis tahtsin ma oma „Kuradi apoloogia" välja anda; üks kirjastus kuulataski seda kolm aastat, kuid ei andnud ometi välja. Siis pöördusin ühe suure päevalehe toimetaja poole, et selgitada talle oma mõtte rahvuslikku tähtsust ja paluda talt kaasabi, kuid ta ei kuulnud mind lõpuni, vaid ütles: kuulage, noormees, kas te ei rakendaks oma jõudu mõnesse tegelikkusse? Siis pöördusin veel ühe usundeist huvitatud doktori poole, kuid ta vastas kõigile mu seletustele: jaa, kui võiksite Lembitu usu kohta selgust saada... Nii võeti mind vastu. Sina olid mu viimne lootus. Mis pean ma nüüd tegema?"

Kobrase hääli oli kurb ja katkeline. Ta oli väsinud suurest mõtte ja keha pingutusest. Ta mõtted kippusid seginema ja ta kõneles juba kogeldes. Lõpuks vaikis ta täiesti.

Nad seisid üksi pimedas puude all. Linn mustas. Seal süttisid tuled. Nad olid nagu kurisiku ees, mille põhjas vilkuisid otsekui jaanussikesed. Oli õudne ja üksik.

Ormusson vabises närvi pingest. Ta oli kuulanud lõpuni oma uudishimu ja rahuldanud võikuse tarbe. Nüüd oleks ta tahtnud minna, valgusse, inimeste hulka — isegi nende inimeste hulka, kes askeldasid seal all. Oh, oli nii umbne, nii pööriv, nii karmune selle hullu seltsis!

Kuid ta ei pääsenud kuhugi. Ta teadis, niipea kui ta liigutaks, algaks hull jälle oma kõnet. Ainult võidujooks oleks teda vahet veel päästnud.

Kuid kui nad seal nõnda seisisid, läks üks vastasseisva torni akendest valgeks ja hele tuli heitis ka mäerinnakule laia, kahvatu valgusjoone. Ja samal silmapilgul nägid seisjad, kuis äsjane üliõpilane kahe pimedusmüüri vahel neile jälle aeglasel sammul lähenes, kondid endiselt kaenlas. Ta kergitas mütsi ja lausus Ormussonile:

„Seltsimees, kas te ei sooviks ahvi luid osta?“

„Ahvi luid?“ üllatus Ormusson.

„Head luid,“ elustus pakuja. „Puhastverd *Pithecia Satanas*. Kinnitan teile, täielik komplekt. Ainult viimne sabatüli puudub.“

„Aga mis ma nendega teeksin?“ imestas Ormusson.

„Te pole zooloog? Kahju. Aga jumala eest, hea skelett. Ei raatsiks, kuid raha puudusel pean ära müüma.“

„Kahjuks — pole tarvis.“

„Aga ehk ostaksite siiski? Kingiks site mõnele tuttavale, või mälestuseks enesele? Ah?“

„Ei.“

Äkki sosistas Kobras:

„Osta nad siiski ära.“

„Aga misjaoks, taevas hoidku?“

„Kingi — nad — mulle,“ pomises idioot. „Ma riputaksin seinale kruisifiksina. Rist mul on, aga Kristust pole.“

Ormusson kahmas ruttu rahakukru ja maksis nõutud summa. Kuid sel silmapilgul, mil Kobras luid üliõpilaselt vastu võttis, hüppas Ormusson valgusjoonest välja ja kadus pimedasse puies-
tikku.

Oli sünge sügisöö, põhjatu ja mõttetu kui ürgkaos. Igalt poolt tõusid varjud nagu meeletuse fantastilised kehastised. Ja nendes näisid laiaili valguvat inimese viimseidki loogilised mõtted.

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Teele Liisi Szava-Kovats (sünnikuupäev: 28.07.1991),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihlitsentsi) enda loodud teose

„Hea ja kurja võitlus. Gümnaasiumi valikkursuse „Müüt ja kirjandus“ kontsentriiline käsitusvõimalus“,

mille juhendaja on Liina Lukas,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 23.05.2016